

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KELÂM VE İTİKADİ İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SON DÖNEM KELÂM İLMİNDE

BEKİR TOPALOĞLU'NUN YERİ VE ÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulkaki ÇEVİK

Danışman: Prof. Dr. Emine ÖĞÜK

TOKAT - 2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Emine ÖĞÜK danışmanlığında hazırlamış olduğum “Son Dönem Kelâm ilminde Bekir Topaloğlu’nun Yeri ve Önemi” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

/ / 2025

Abdulkaki ÇEVİK

JÜRİ KABUL VE ONAY

Abdulkaki Çevik tarafından hazırlanan “**Son Dönem Kelâm İlminde Bekir Topaloğlu’nun Yeri ve Önemi**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 22/05/2025 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen jüri tarafından oy birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü Temel İslam Bilimleri/ Kelâm ve İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı) İmzası

Üye (Başkan) :

Üye :

Üye :

ONAY

/ /2025

Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Kelâm ilmi, inananların, inandıkları meselelerde neyi, neden, niçin ve nasıl yapacaklarını delilleriyle birlikte bilmesini sağlayan ilmî bir disiplindir. Bu disiplin, en az ele almış olduğu konular kadar konuları ele alış biçimi itibarıyla tarih boyunca Mu'tezile, Mâtürîdiyye ve Eş'arîyye gibi önemli ekoller içerisinde gelişerek zenginleşmiş ve günümüze kadar dinamizmini koruyarak gelmeyi başarmıştır. Bu ekollerin, İslâm'ın inanç esaslarını savunup temellendirmede kullanmış oldukları yöntemler ve benimsedikleri bazı görüşler farklı olsa da onlar, Müslümanların inanç yönündeki sorunlarını rasyonel bir temele oturtma konusunda hemfikir olmuşlar ve bunun için çaba sarf etmişlerdir. İslâm dininin iman esaslarından bahseden, eleştirel görüşlere karşı çeşitli deliller getiren ve bu delillerin savunuculuğunu üstlenen kelâm ilmi, günümüz şartları göz önünde bulundurulduğunda yeniden bir yapılanma ihtiyacını gündeme getirmektedir. Kelâm ilmi, son dönemde İslâmî ilimler içerisindeki vazifesini yeterince ifa edememe ve bundan dolayı devrin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamama sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunu aşmak için Cumhuriyete geçiş döneminde yeni ilm-i kelâmcılar tarafından çeşitli çözümler üretme gayreti oluşmuş ve buna yönelik bir mücadele başlatılmıştır. Genelde İslâmî ilimlerde, özelde ise kelâm ilminde bu boşluğu doldurmaya çalışan, Cumhuriyet döneminde yetişen ve bugünün ilim kadrolarını yetiştiren önemli âlimler var olmuştur. Hiç şüphesiz o âlimlerden biri de Bekir Topaloğlu'dur.

Bekir Topaloğlu, günümüz kelâm kadrolarının oluşumunda ve gelişiminde emeği geçen önemli ilmî şahsiyetlerden biridir. O, kelâm ilminin daha anabilim dalı bile olmadığı zamanlarda, kelâm sahasında yapmış olduğu çalışmalarla ve yürütmüş olduğu görevlerle bu alanın oluşumunda, gelişiminde ve ilerleyişinde önemli bir rol oynamıştır. Sadece kelâm alanında değil, aynı zamanda tefsir ve Arap dili ve edebiyatı alanında da birçok çalışmaları olmuş, önemli tercüme ve Arapça gramer eserleri günümüze kazandırmıştır. İslâm ansiklopedisinde birçok madde veya madde bölümü telif etmiş ve çok sayıda maddenin de ilmî redaksiyonunda bulunmuştur. Bekir Topaloğlu hakkında yapılan bazı ilmî çalışmalar olmakla birlikte yapılan bu çalışmalar, onun kelâm ilmindeki konumunu ve önemini ortaya koyma noktasında yeterli olamamış, daha çok hayatı ve eserleri üzerinden yüzeysel bir şekilde ele alındığı görülmüştür. Tahsili, ilmî şahsiyeti, talebeleri, yürüttüğü görevleri, eserleri ve tüm yaşantısı ile kelâm ilmine adanmış bir ömür ve bu yolda yürüyenlere bir ışık olan Bekir Topaloğlu'nun kelâm ilmindeki konumunu ve önemini ortaya koymak, bu çalışmanın temel gayesini teşkil etmektedir. Çalışma esnasında kitap, dergi, makale ve ansiklopedi maddelerinden oluşan birçok farklı kaynaktan istifade edilmiştir.

Bekir Topaloğlu ile ilgili günümüzde yapılan çalışmalara bakıldığında, başta hayatı olmak üzere O'nun kelâm ilmindeki ilmî ve fikrî çalışmalarını, bu çalışmalardaki yöntem ve metodunu, kelâm ilmindeki konumunu detaylı bir şekilde ele alan bir çalışmaya ne yazık ki

rastlanılmamıştır. İşte bu sebeple de Bekir Topaloğlu'nun kelâm ilmi kapsamında detaylı bir şekilde ele alınıp incelenmesi ve tüm noktalarıyla meselenin ortaya konulması gaye edinilmiştir. Bu çalışma, giriş ve onu takip eden iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ana konuya zemin olması hasebiyle kelâm ilminden ve günümüze kadarki tarihi sürecinden kısaca bahsedilmiştir. Son dönem kelâm ilmi; Cumhuriyete geçiş dönemi (Yeni İlm-i Kelâm) kelâm ilmi ve Cumhuriyet dönemi kelâm ilmi şeklinde iki döneme ayrılarak ele alınmıştır. “Bekir Topaloğlu'nun Yaşadığı Dönem, Hayatı ve Eserleri” başlıklı birinci bölümde Bekir Topaloğlu'nun hayatı, ilmî kişiliği, düşünce dünyası ve eserleri incelenmiş, yazar hakkında geniş bilgi edinilmesi sağlanmıştır. O'nun düşünce dünyasının daha yakından tanınması, kelâm alanındaki görüşlerinin kolay bir şekilde anlaşılması açısından önemlidir. Yazarın hayatı ile ilmî ve fikrî mirasının yakından tanıtılmasının ardından ikinci ve son bölümde çalışmanın ana konusunu oluşturan “Bekir Topaloğlu'nun Kelâm İlmindeki Yeri ve Önemi” konusu incelenmiş, Topaloğlu'nun görüş ve çalışmalarından hareketle kelâm ilmindeki konumu ve tesiri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma, bir âlimin sadece bireysel biyografisini sunmanın ötesinde, onun yaşadığı dönemin ilmî, fikrî ve sosyal şartlarını anlamaya da imkân tanımaktadır. Kelâm ilmiyle ilgilenen araştırmacılar için bir kaynak niteliği taşıması yanında bu çalışma, modern dönemde gelenekle bağını koparmadan İslâmî ilimlere birçok farklı alanda katkıda bulunan bir ilim adamının portresini çizme gayreti taşımaktadır. Bu tür çalışmalar, hem klasik kelâm mirasıyla bu köklü bağın korunması hem de bu mirasın günümüz ihtiyaçlarına göre yeniden nasıl şekillendirilebileceği konusunda fikir edinilmesi açısından önem arz etmektedir.

Bekir Topaloğlu gibi değerli bir âlimi çalışmayı bana tavsiye eden, çalışmanın hazırlanmasından son halini almasına kadar emeğini hiç esirgemeyen, çalışma süresince sorularımı cevapsız bırakmayan, önerileri ve fikirleri ile değerli katkılar sunan, her daim yol gösteren ve yoluma ışık olan Prof. Dr. Emine ÖĞÜK hocama teşekkürü bir borç bilirim. Tez süresince bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım Dr. Öğr. Üyesi Şaban BANAZ, Doç. Dr. Ali YILDIRIM ve Doç. Dr. Kubat Ali TOPÇUBAY hocalarıma teşekkür ediyor, bugünlere gelmemde büyük emekler sarf eden, desteğini ve dualarını hep hissettiğim annem Ayşe ÇEVİK'e sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Çekilen her zahmetin bir rahmeti olacağı inancıyla gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Abdülbaki ÇEVİK
TOKAT, 2025

ÖZET

SON DÖNEM KELÂM İLMİNDE BEKİR TOPALOĞLU'NUN YERİ VE ÖNEMİ

Çevik, Abdalbaki

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Emine ÖĞÜK

Ocak 2025, ix + 150 sayfa

Hicri birinci asrın ortalarından itibaren var olmaya başlayan, zamanla oluşumunu tamamlayan ve günümüze kadar dinamizmini korumuş olan kelâm ilmi, İslâm'ın inanç esaslarını konu edinmekten ve savunmaktan geri durmamış, bunu kendine bir görev addetmiştir. Kelâm ilminin edinmiş olduğu bu misyon, zaman zaman durağanlığa uğrasa da her devirde ve her nesilde gelişerek ilerleyişini sürdürmüştür. Bu ilerleyiş, dinî ilimlerdeki durağanlığın yaşandığı ve birtakım yasaklamaların uygulandığı Cumhuriyet döneminde ise fetret dönemini yaşamış ve bir süre kelâm ilminde önemli bir gelişme vuku bulmamıştır. Temel İslâm bilimlerinin yeniden inşası hususunda birçok âlim ittifak içinde olmuş ve bu durağanlığa karşı çözüm bulmanın yolunu aramışlardır. Bu âlimler arasında Cumhuriyet dönemi kelâm ilminin Türkiye'deki zeminini oluşturan ve bu ilme hem bilimsel hem de sistemsel bir şekilde sahip çıkan; çalışmaları, araştırmaları ve yetiştirdikleri öğrencileri ile bir nesle öncü olmuş Bekir Topaloğlu'nu zikretmek gerekir. İslâmî ilimler alanını meslek alanı olarak değil, hizmet alanı olarak vizyon edinen ve bu anlayış üzere pek çok esere ve faaliyete imza atan Topaloğlu, gelenek ile modernite arasında köprü vazifesi olmayı da ihmal etmemiştir. Biz de bu çalışmamızda Bekir Topaloğlu'nun ilmiyatını ve fikriyatını kelâm ilmi noktasında ele alacak, kelâm ilmindeki konumunu ve sonraki nesle olan tesirini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, İslâm, İlim, Ansiklopedi, Bekir Topaloğlu.

ABSTRACT

THE PLACE AND IMPORTANCE OF BEKİR TOPALOĞLU IN THEOLOGY OF THE LAST PERIOD

Çevik, Abdalbaki

Master's Degree, Department of Fundamental Islamic Sciences

Thesis Advisor: Prof. Dr. Emine ÖĞÜK

January 2025, ix + 150 pages

The science of kalām, which began to exist in the middle of the first century of Hijri, completed its formation in time, and has maintained its dynamism until today, has not refrained from dealing with and defending the principles of faith of Islam in every era, and has considered this as a duty. This mission of the science of kalām has continued its progress by developing in every era and generation, even though it has been stagnant from time to time. During the Republican period, when religious sciences were stagnant and some prohibitions were imposed, the science of kalām experienced a period of conquest and for a while there was no significant development in the science of kalām. Many scholars were unanimous about the reconstruction of the basic Islamic sciences and sought to find a solution to this stagnation. Among these scholars, it is necessary to mention Bekir Topaloğlu, who laid the groundwork for the science of kalām in Turkey in the Republican period and who embraced this science both scientifically and systematically, and who pioneered a generation with his studies, researches and the students he trained. Topaloğlu, who adopted the vision of the field of Islamic sciences as a field of service, not as a profession, and signed many works and activities in line with this understanding, did not neglect to serve as a bridge between tradition and modernity. In this study, we will discuss the scholarship and intellectuality of Bekir Topaloğlu in terms of the science of kalām and try to reveal his position in the science of kalām and his influence on the next generation.

Key Words: Theology, Islam, Science, Encyclopedia, Bekir Topaloglu.

İÇİNDEKİLER

Etik Sözleşme	i
Jüri Kabul ve Onay	ii
Önsöz	iii
Özet.....	v
Abstract	vi
İçindekiler	vii
Kısaltmalar	ix
GİRİŞ.....	1
KELÂM İLMİ VE TARİHİ SÜRECİ.....	1
1. BÖLÜM.....	31
BEKİR TOPALOĞLU’NUN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ	31
1.1. Yaşadığı Dönemin Sosyo-Kültürel Yapısı	31
1.2. Hayatı ve Tahsili	33
1.3. İlmî ve Fikrî Kişiliği.....	37
1.4. Hocaları	42
1.5. Öğrencileri.....	43
1.6. Eserleri	44
1.6.1. Kitapları.....	45
1.6.1.1. Kelâm	45
1.6.1.2. Tefsir	49
1.6.1.3. Arap Dili ve Edebiyatı.....	50
1.6.1.4. Diğer Alanlar	51
1.6.2. Kitap Bölümleri.....	54
1.6.3. Makaleleri.....	54
1.6.3.1. Özgün Makaleleri	54
1.6.3.2. Tercüme Makaleleri	57
1.6.4. Ansiklopedi Maddeleri ve Madde Bölümleri.....	58
1.6.5. Tebliğleri, Yazıları ve Röportajları	59
1.7. Yönettiği Tezler.....	62
1.7.1. Yüksek İslam Enstitüsü Döneminde Yönettiği Tezler	62
1.7.2. Yüksek Lisans Tezleri	63
1.7.3. Doktora Tezleri	63
1.8. Vefatı.....	64

2. BÖLÜM.....	67
BEKİR TOPALOĞLU’NUN KELÂM İLMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	67
2.1. Kelâm İlminin Genel Konumu ve Tanımına İlişkin Görüşleri	67
2.1.1. Kelâm İlminin Tanımı ve Konusu.....	69
2.1.2. Kelâm İlminin Gayesi ve Önemi.....	70
2.2. Kelâm Çalışmalarında Gerekli Olan Ön Hazırlık ve Çalışma Alanlarına İlişkin Görüşleri	71
2.3. Kelâm İlminde Ele Aldığı Konular	74
2.3.1. Varlık.....	75
2.3.2. Bilgi.....	75
2.3.3. İlahiyat.....	76
2.3.4. Nübüvvet	81
2.3.5. Ahiret.....	84
2.3.6. Diğer Konular.....	86
2.3.6.1. İmamet.....	86
2.3.6.2. İman-Küfür.....	86
2.3.6.3. Fetret.....	87
2.3.6.4. Mezhepler.....	87
2.3.6.5. Din Karşıtı Akımlar.....	88
2.3.6.6. İlim	91
2.3.6.7. Kadın	93
2.4. Kelâm İlminde Takip Ettiği Yöntem.....	98
2.4.1. Kur’an ve Sünnet Vurgusu	103
2.4.2. Gelenek İle Modernite Arasında Bir Köprü Olma Misyonu.....	105
2.5. Kelâm Alanındaki İlmî ve Fikrî Çalışmaları	108
2.5.1. Mâtürîdîlik İle İlgili Çalışmaları ve İmam Mâtürîdî Hakkındaki Görüşleri	109
2.5.2. TDV İslâm Ansiklopedisindeki Çalışmaları	113
2.5.3. Tahkikli Neşir ve Tercüme Çalışmaları	115
2.5.4. Kelâm İlminin Yeniden İnşası Üzerine Çalışmaları	116
SONUÇ.....	119
KAYNAKLAR.....	123
EKLER.....	134
ÖZGEÇMİŞ.....	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.

KISALTMALAR

b.	İbn
bk.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	Editör
Hız.	Hazreti
İSAM	İslâm Araştırmaları Merkezi
r.a.	Radıyallahu anh.
ö.	Ölüm Tarihi
s.	Sayfa
s.a.v	Sallallahü aleyhi ve sellem
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
ve b.	Ve Benzeri
ve d.	Ve Diğerleri

GİRİŞ

KELÂM İLMİ VE TARİHİ SÜRECİ

İslâm'ın ana esaslarını konu edinip savunuculuğunu yapan, akıl ve vahyi odağına alıp bu esasları temellendiren, ilimlerin en şerefli kelâm ilmi dönem dönem durağanlık yaşasa da yenilik arayışlarını devam ettirmesi ile günümüze kadar dinamizmini korumayı başarmıştır. Hem itikadî hem de siyasi açıdan önem teşkil eden kelâm, “kelime”nin çoğulu olup sözlükte “maddi ve manevi açıdan etkilemek, yaralamak” anlamındaki “kelm” kökünden türemiş bir isimdir. “Konuşma, söz söyleme, sözlü etkiyi algılama” anlamına gelir.¹ Kelâmın içerdiği konulara makâsıd, bunları temellendirip savunmaya ise vesâil denilmiş; makâsıd sabitken, vesâil zamanın ihtiyaçlarına göre birtakım değişikliklere uğramıştır.²

Kelâm ilmi ıstılahi anlamda konusuna ve gayesine göre farklı şekillerde tanımlanmıştır. Konusu açısından kelâm ilminin tanımı içerisine kimisi nübüvveti kimisi de ahireti dahil ederken, bir kısım ulemâ imanın üç temel esasına (usûl-i selâse) da yer vermiştir.³ Bunların içerisinde kelâm ilminin konusuna dair olup sonraki tanımlara öncülük edecek olan tarif, Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413)'nin *et-Ta'rîfât* adlı eserinde geçmektedir. Tarif şu şekildedir: “*Kelâm ilmi Allah'ın zât ve sıfatlarından, başlangıç ve son itibarıyla yaratılmışların hallerinden İslâm kanunu üzere bahseden bir ilimdir.*”⁴

Cürcânî'nin bu tanımına ek olarak merhum Ömer Nasuhi Bilmen (1883/1971), “nübüvvet ve risâlet” konularını da ekleyerek şu tanımı yapmıştır: “*İlm-i kelâm, Allah Taâlâ hazretlerinin zât ve sıfatından, nübüvvet ve risalete ait mesailden ve mebd' ve mead i'tibarıyla mükevvenatın ahvalinden kanunu islâm üzre bahseden bir ilimdir.*”⁵ Ömer Nasuhi Bilmen'in nübüvvet ve risâleti bu tarifi içerisine eklemesinde, o dönem (Yeni İlm-i Kelâm) içerisinde Seyyid Ahmed Han (1817/1898) gibi isimlerin nübüvvet ve risâleti tabi bir şey olarak gösterip gaip âlemini inkâr etmeleri etkili olmuştur. Ömer Nasuhi Bilmen, “mebd' ve mead” ifadesiyle kelâm ilminin pozitif bilimlerden, “kanunu islâm” ifadesiyle de felsefeden ayrıldığını belirterek, kelâm ilminin diğer ilimlerden ayrıldığı noktalara dikkat çekmiştir.

Kelâmın gayesine göre yapılan tanımları arasında ise Ebû Nasr el-Fârâbî (ö. 339/950) ile Adudüddin el-İcî (ö. 756/1355)'nin tarifleri kabul görmüştür. Fârâbî'nin tanımı şu

¹ Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İsam Yayınları, 2010), 180.

² Cemalettin Erdemci, *Kelâm İlmine Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2012), 5.

³ Yusuf Şevki Yavuz, “Kelâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2022), 25/196.

⁴ Seyyid Şerîf Cürcânî, *(Kitabu'l Tarifat) Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 189.

⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm* (İstanbul: Ergin Kitabevi, 1959), 5.

şekildedir: “*Kelâm sınaatı, insana dini kuranın açıkça anlattığı belli düşünce, fikir ve işleri muzaffer kılmak ve onların aksi olan her şeyin söz ile, yanlışlığını göstermek iktidarını kazandıran bir melekedir.*”⁶ Fârâbî bu tanımda, kelâm ilminin Ehl-i sünnet inancını temellendiren ve savunan bir disiplin olduğuna dikkat çekmiştir. Adudüddin el-İcî’ye ait olan bir diğer tanım ise şöyledir: “*Kelâm kesin deliller getirmek ve ileri sürülecek karşı fikirleri çürütmek suretiyle dini inançları kanıtlama gücü kazandıran bir ilimdir.*”⁷ Görüldüğü üzere İcî’nin kelâm tanımı, kelâmın dini esasları temellendiren ve karşıt görüşlere karşı bu esasları savunan misyonu hususunda Fârâbî’nin tarifi ile paralellik arz etmektedir.

İbn Haldun (ö. 808/1406) ise kelâmı, “*inanç esaslarını akli delillerle tartışarak üstün kılmaya ve akaid alanında Selef ile Ehl-i sünnet yolundan yüz çeviren bid’atçıları reddetmeye dair bilgileri içeren ilim*”⁸ diye tanımlamıştır. Günümüz kelâmcılarından Bekir Topaloğlu ise, çağın şartlarını göz önünde bulundurarak kelâm ilminin tanımını şu şekilde yapmıştır: “*İslâm dininin iman esaslarını ve davranışlarla ilgili temel ilkelerini naslardan hareketle belirleyen, onları nasların bütünlüğü çerçevesinde temellendirip akli yöntemlerle destekleyen ve karşı fikirleri eleştirip cevaplandıran bir ilimdir.*”⁹

Tevhit, usulü’l-din, el-fikhu’l-ekber, akait, nazar ve istidlal gibi birçok ismi bulunan kelâm ilminin tarihî serüveni, her devirde İslâm’ın iman esaslarını konu edinmek ve savunmakla geçmiştir. Bu ilmin doğuşundan bahsedebilmek için oluşum sürecine etki eden faktörlere değinmek gerekir. Hicrî birinci asrın ortalarından itibaren var olmaya başlayan ve daha sonraki dönemlerde oluşumunu tamamlayan kelâm ilminin, oluşum sürecine etki eden faktörlerle ilgili ortaya atılan üç farklı görüşten söz etmek mümkündür. Kimi araştırmacılar bu oluşumu tamamen iç faktörlere bağlarken, kimileri dış faktörlere bağlamıştır. Üçüncü görüşe sahip kesim ise hem iç hem de dış faktörlerin kelâm ilminin oluşumunda etkisi olduğunu söylemiştir.¹⁰ İç faktörler olarak İslâm toplumunda meydana gelen sosyal ve siyasal ihtilaflar -Hz. Peygamber’in vefatı, imamet meselesi ve iç savaşlar- ile dini nasların yorumunda ortaya çıkan ihtilaflar, dış faktörler olarak ise, gerçekleşen fetihlerle beraber karşı karşıya kalınan din, düşünce ve felsefi akımların etkilerine karşı gösterilen İslâm’ı savunma psikolojisi, yapılan tercüme faaliyetleri ve felsefeye olan ilgi zikredilmektedir.¹¹

⁶ Fârâbî, *İhsâ’ül-ulûm: İlimlerin Sayımı*, çev. Ahmet Ateş (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1989), 133.

⁷ Yavuz, “Kelâm”, 25/196.

⁸ Yavuz, “Kelâm”, 25/196.

⁹ Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 181.

¹⁰ Erdemci, *Kelâm İlmine Giriş*, 25-26.

¹¹ Erdemci, *Kelâm İlmine Giriş*, 26-29.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra gerçekleşen dinî, siyasi, sosyal ve kültürel bazı meselelerdeki tartışmalar beraberinde ihtilafları getirirken, bunun sonucu olarak itikadî ve siyasi gruplar ortaya çıkmıştır. Kur'an ve hadise aykırı görüşlere sahip olan Hâricîler, Şîa, Mürcie, Cebriyye, ve Kaderiyye bu gruplaşmalar içerisinde sayılabilir. Akait sahasındaki ilk fikir ayrılığı ise Kaderiyye'nin ilk temsilcilerinden olan Ma'bed el-Cühenî (ö. 83/702-?)'nin kaderi inkâr etmesi ile gerçekleşmiştir.¹²

Kelâm alanındaki ilk ihtilaflardan diğeri ise Allah'ın sıfatları ile ilgilidir. Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyleyerek, Allah'ın kelâm sıfatını inkâr eden ilk kişi Ca'd b. Dirhem (ö. 124/742-?) olmuştur. Sonrasında Cehm b. Safvân (ö. 128/745-46) tarafından sistemleştirilen bu görüş, ona nispet edilerek Cehmiyye adını almıştır. Cehm b. Safvân'ın insanın iradesini inkâr etmesinden dolayı bu fırka Cebriyye olarak da isimlendirilir.¹³ Hicrî ikinci asrın yarısına kadar itikadî düşüncede belirgin bir ekolleşme gerçekleşmemiş,¹⁴ naklin yanında aklı da ön plana alıp, bunu dinin hizmetine sunmak amacıyla uygulamaya koyarak gerçekleşen dini yayma ya da savunma çabası, "kelâm" olarak adlandırılmış ve hicrî III. yüzyıldan itibaren sistemleşerek bir disiplin haline gelmiştir.¹⁵

İlk olarak diğerk din, kültür ve felsefelerle karşı İslâm dininin temel esaslarını savunmak amacıyla Mu'tezile tarafından ortaya konulan kelâm ilmi, daha sonra bir taraftan Semerkant'ta Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944), diğerk taraftan ise Basra'da Ebû'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-36) tarafından daha sistemli hâle getirilerek, Müslüman çoğunluğun benimsediğı Ehl-i sünnetin iki kelâm ekolü şeklinde vücut bulmuştur.¹⁶

Hicrî ikinci asrın başlarında ortaya çıkan ve inanç konularında akla önem vermesiyle bilinen Mu'tezile, Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)'nin meclisinde vuku bulan bir hâdisle ile zuhûr etmiştir. Olay şu şekilde gerçekleşmiştir: *"Bir gün Hasan el-Basri'nin ders verdiği Basra camiine gelen bir şahıs, büyük günah işleyen kişiye (Mürtekibu'l-Kebire'ye) bazılarının kâfir (Havaric), bazılarının da mü'min (Mürcie) dediklerini beyanla bu hususta Hasan el-Basri'nin görüşünün ne olduğunu sorar. Hasan el-Basri böyle bir kişinin münafık (içindeki imanı ile ameli farklı olan manasında) olduğu kanaatindedir. Ancak kendisine soru yöneltilmiş olan Hasan el-Basri'nin cevabını beklemeden öğrencilerinden Vasil b. Ata (ö. 131/748) soruya cevap vermiş ve böyle bir kimsenin ne gerçek mü'min, ne de gerçek kafir olduğunu, iman ile*

¹² Şerafettin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelâm* (Konya: Tekin Kitabevi, 1996), 41.

¹³ Gölcük - Toprak, *Kelâm*, 42.

¹⁴ Erdemci, *Kelâm İlmine Giriş*, 17.

¹⁵ Mehmet Sait Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları: XIX. Yüzyıl Sonu - XX Yüzyıl başı* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2019), 18.

¹⁶ Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 181-182.

küfür arasında bir yerde (el-Menzile beyne'l-Menzileteyn) bulunduğunu söyler. Böylece Vasıl mürtetekibu'l-kebire hakkındaki bütün görüşleri reddederek yeni bir görüş ortaya koyuyordu. Bu olaydan sonra Hasan el-Basri'nin meclisini terkeden Vasıl'a daha sonra arkadaşı Amr b. Ubeyd (ö. 144/761) de katıldı. Hasan-ı Basri'nin Vasıl bizi terketti demesi üzerine Vasıl'a ve taraftarlarına 'ayrılanlar, terkedenler' anlamında 'el-Mu'tezile' denilmiştir.”¹⁷

Daha sonrasında Basra ve Bağdat kelâmcıları olmak üzere iki gruba ayrılan Mu'tezile âlimlerinin inanç meselelerinde farklı görüşleri bulunsa da, nasların aklın ışığında izah edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Onlar, Allah'ın sıfatlarının zatında bulunmadığı, insanların fiillerinde hür olduğu, iyi ve kötünün belirlenmesinde aklın yetkin olduğu, büyük günah işleyen kimsenin imandan çıktığı, ancak küfre girmediği, kul için en iyi olanı Allah'ın zorunlu olarak yaratacağı gibi ilkelerde ittifak etmişlerdir. Tabiat felsefesinde ise çoğunluk atomcu nazariyeyi kabul etmiştir.¹⁸

Mu'tezile, akait meselelerinde nassı kabul etmekle birlikte akli ve felsefi izahlara da yer verir. Akıl kaideleriyle çelişki içerisinde olduğunu kabul ettiği nakli başka manalara yorumlayıp tevil etmesi ile Mu'tezile'nin akait meselelerindeki bu izah tarzına, “Kelâm Metodu” denilmiştir. Aklın rolünü ve hakemliğini ilahiyata sokan Mu'tezile, iman esaslarını akli delil ve izahlarla teyit edip açıklamaya çalışıyordu.¹⁹ Akla ayrı bir önem veren Mu'tezile mezhebi, Vasıl b. Ata, Amr b. Ubeyd, Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf (ö. 235/849-50), Nazzâm (ö. 231/845), Ebû Ali el-Cübbâi (ö. 303/916), Kādî Abdülcebbâr (ö. 415/1025) ve Zemahşerî (ö. 538/1144) gibi âlimler tarafından temsil edilmiştir.²⁰

Mu'tezile'nin görüşlerine karşılık hicrî üçüncü asırda, Kur'an ve sünnete dayalı “Selef” inancını benimseyen ve genellikle hadis âlimlerinden oluşan bir grubun Mu'tezile'yi eleştirmesi, yoğun tartışmaları beraberinde getirmiştir.²¹ Mu'tezile kelâm ekolüne karşı ashâbü'l-hadîsin yoğun faaliyetleri yaklaşık bir asır sonra etkisini gösterdi ve cumhurun benimsediği prensiplerle Mu'tezile'nin akılcı anlayışının birleşmesiyle, Ebü'l-Hasan el-Eş'arî ve Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin temsil ettiği Ehl-i sünnet kelâm metodu ortaya çıktı.²²

¹⁷ Gölcük - Toprak, *Kelâm*, 42-43.

¹⁸ Yavuz, “Kelâm”, 25/199.

¹⁹ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş* (İstanbul: Damla Yayınevi, 1981), 22-23.

²⁰ Gölcük - Toprak, *Kelâm*, 45-46.

²¹ Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 21.

²² Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 22.

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî kırk yaşına kadar Mu'tezile mezhebinde kaldıktan sonra, dördüncü asrın başında vuku bulan “Üç Kardeş Meselesi”²³ (İhve-i Selâse) dolayısıyla hocası Basra Mu'tezile'si reislerinden Ebû Ali el-Cübbâî'den ayrılarak yeni bir ekol kurmuştur. Bu mesele her ne kadar Eş'arî'nin Mu'tezile'yi terk etme sebebi olarak gösterilse de bazıları, Eş'arî'nin bu soruları Mu'tezile'nin ilahî bilgi ve adalet hususundaki görüşlerinin Sünnî görüş karşısındaki tutarsızlığını göstermek için sorduğunu ileri sürmektedir.²⁴ Eş'arî, Mu'tezile ve diğer bidat ehli grupları reddedip, Basra ve Bağdat'ta yeni görüşlerini yayarken, Matürîdî Eş'arî'ye nispeten selefte daha yakın bir yol tutarak Ehl-i sünnet kelâmına hizmet etmiştir.²⁵ Ancak Mâtürîdîlik, Mâverâünnehir gibi Basra ve Bağdat ilim merkezlerine uzak bir bölgede yayılması sebebiyle Eş'arîlik kadar şöhret bulmamış, daha çok Türkler arasında yaygınlık göstermiştir.²⁶

Sünnî kelâm ekolünün kurulmasıyla beraber Kindî ve Fârâbî ile felsefe geleneğine bağlı görüşler İslâm dünyasında yankı bulmuş, diğer taraftan tasavvufî düşünceler Sûfiyye ekolüyle kurumlaşmaya başlamıştır. IV. (X.) yüzyılın ortalarından itibaren İslâm dünyasında Doğu'da Mâtürîdiyye, Ortadoğu ile Kuzey Afrika'da ise Eş'ariyye âlimleri ve bazı idarî yöneticilerin katkısıyla Sünnî kelâm giderek yayılmıştır. Zamanla daha da artarak yüzde doksanı aşkın Müslüman çoğunluğu etrafında toplayan bu ekol, sonraki asırlarda kelâm ilmini geliştirme misyonunu üstlenmiştir. Kelâmcıların Mütেকaddimîn Dönemi Eş'ariyye'de Gazzâlî (ö. 505/1111), Mâtürîdiyye'de ise Ebü'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1115) ile sona erer. Bu dönemin önemli kelâmcıları arasında: Bâkîllânî (ö. 403/1013), İbn Fûrek (ö. 406/1015), Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (ö. 458/1066), Cüveynî (ö. 478/1085), Hakîm es-Semerkindî (ö. 342/953), Ebû Seleme es-Semerkindî (ö. 268/881-?), Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (ö. 493/1100) ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin ismi zikredilebilir.

²³ Üç Kardeş Meselesi: Bu mesele, Mu'tezile'nin adalet prensibinin bir sonucu olarak, “Kul için iyiyi, hatta en iyi olanı yaratmak Allah'a vâciptir” şeklinde ifade edilen aslah ve vücûb görüşüne tepki olarak ortaya konulmuştur. Allah'a hiçbir vücûbiyetin yüklenemeyeceği görüşünü savunann Eş'arî, bunu ispat etmek için bir “üç kardeş meselesi” tasarlayarak hocası Ebû Ali el-Cübbâî'ye biri mümin, diğeri kâfir, üçüncüsü de henüz çocukken ölen üç kardeşin durumu hakkındaki kanaatini sormuştur. Cübbâî'nin birincisinin cennete, ikincisinin cehenneme konulacağı, üçüncüsünün ise azaptan kurtulmakla birlikte cennete giremeyeceği şeklinde cevap vermesi üzerine Eş'arî, üçüncü kardeşin şöyle itiraz edebileceğini söyler: “Rabbim! Bana ömür verseydin de sana iman ve itaat ederek yaşasaydım ve cennete girseydim. Benim için en uygun olanı yapman gerekirdi.” Cübbâî, bu itiraza şu şekilde cevap verir: Allah söz konusu çocuk için en uygun olanı yaratmıştır. Zira yaşadığı takdirde âsi olup cehenneme girecekti. Eş'arî ise bu cevabın kâfir olan kardeşe uygun düşmediğini hatırlatmış ve kendisinden ikna edici bir cevap alamadığını ifade etmiştir. (Geniş bilgi için bk. Mehmet Bulut, “İhve-i Selâse”, TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 22/6).

²⁴ Mehmet Bulut, “İhve-i Selâse”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 22/6.

²⁵ Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, 25.

²⁶ Gölcük - Toprak, *Kelâm*, 55.

Mütekaddimîn kelâmının en belirgin özelliği, klasik mantık ve felsefeden uzak durup, özü Kur'an'da bulunan bir akılcılıkla İslâmî ilkeleri temellendirmesi ve bunun yanında İslâmî mantık ve usul ilmini geliştirmesidir.²⁷ Eş'arî ile Mâtürîdî'nin ortaya çıkması ve Ehl-i sünnet kelâmının tesis edilişi, İslâm tefekkür tarihinde önemli bir hâdisedir. Ehl-i sünnet kelâmı daha çok Eş'arî ile gelişim göstermiş, bu gelişme hem Mu'tezile'nin hem de selef yolunu takip edenlerin sayısını bir hayli azaltmıştır.²⁸ Mütekaddimîn döneminden sonra Gazzâlî ile başlayan, felsefe ve mantık gibi ilimlerin İslâmî ilimler içerisine dahil edilip felsefe ile mezcedildiği ve daha çok Eş'arî âlimlerin eserlerinin yer aldığı "Müteahhirîn Dönemi" başlamıştır. Bu döneme kadar mütekaddimîn kelâm âlimleri daha çok bidat ehli ile mücadele ederken, Gazzâlî ile birlikte müteahhirîn kelâmcılar mücadelelerini İslâm filozoflarına karşı yürütmüşlerdir.²⁹

Bu dönemde Gazzâlî ile birlikte gelen bazı yenilikler olmuştur. Gazzâlî, kelâm ilminin önemli bir nazariyesi olan "İn'ikâs-ı Edille"³⁰ yi reddederek mantık ilmini İslâmî ilimlere dahil etmiş, (*Mi'yârü'l-ilm*) ve felâsifinin hatalarını ortaya koyarak eserlerinde felsefeye yer vermiş (*Tehâfütü'l-felâsife*)'tir.³¹ Gazzâlî felsefi bahisleri red ve iptal amacıyla kelâm ilmine dahil ederken, Seyfeddin el-Âmidî (ö. 631/1233) ve Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286) ise kelâm ile felsefeyi mezcederek bir ilim haline getirmiştir. İmam Gazzâlî'nin temelini oluşturduğu müteahhirîn ilm-i kelâmı, felsefenin İslâm coğrafyasında yayılmasına zemin hazırlamış, Ehl-i sünnet kelâmcıları da bidat ehlinin görüşlerini çökertmiş ve Selefiyye'nin de yayılmasına engel olmuştur.³²

Gazzâlî'nin kelâm ilminde başlattığı bu yenilikler kendisinden sonra gelenler tarafından benimsenip daha da geliştirilmiş, Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Seyfeddin el-

²⁷ Yavuz, "Kelâm", 25/200.

²⁸ Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, 25.

²⁹ Gölcük - Toprak, *Kelâm*, 63.

³⁰ İn'ikâs-ı Edille: "Delilin yanlışlığı, iddianın yanlış olduğunu gösterir." İlkesine dayanan bir istidlal yöntemidir. "İn'ikâs- Edille" nazariyesi, "Mütekaddimûn" diye anılan kelâm âlimlerinin kabul ettiği en mühim esaslardan biridir. O kadar ki Bâkılânî "Delilin iptali ile medlul de iptal olur, yani delil bâtıl olursa, o delilin gerektirdiği medlul de bâtıl olur" nazariyesini, dinî akideler derecesinde tutmaktaydı. Çünkü Bâkılânî; "Mukaddimeyi teşkil eden kazıyyeleri inkâr, delilleri inkârı, delilleri inkâr da, dinî inançları inkâr sonucuna götürür. O zaman şu denilebilir ki: Kelâm ilmine mahsus olan delillere aykırı bulunan mantık esaslarını kabul etmek, bu delillere dayanarak dinî akidelerimizi de yıkmak demektir." diyordu. İmâm-ı Gazali ise, bu fikrin aksini iddia etmiş, "Mantık, Kelâm delillerinin bazısına muhalif ise de, asıl akideye aykırı değildir; delilin iptalinden medlulün de iptali, yani, delilin bâtıl olmasından, medlulün de bâtıl olması gerekmez" diyerek, bazı kelâmı mukaddimeler yerine, istidlal ve kıyas yoluyla doğru olduğu anlaşılan delilleri sıralamış ve akideyi bu delillerle isbât etmiştir. Böylece "Müteahhirûn" kelâm mesleğinin esasını kurmuş ve "El - İktisad fî'l- İtikâd" adlı eserini vücuda getirmiştir. (Geniş bilgi için bk. Mustafa Çelik, *Vahdet Vakfı Eğitim Çalışmaları 1: Akâid Dersleri* (Ankara: Misak Yayınları, 2008), 410-411.

³¹ Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, 28-29.

³² Çelik, *Vahdet Vakfı Eğitim Çalışmaları 2*, 411.

Âmidî ve Kādî Beyzâvî ile kelâm eserlerinin içeriğinde felsefî konular kelâmî konulardan daha fazla yer almaya başlamıştır. Beyzâvî'nin *Tavâli'u'l-Envâr* adlı eseri bu dönem kelâm kitaplarının en tipik örneğidir. Bu eser, felsefî konulara verdiği ağırlık sebebiyle Râzî ve Âmidî'nin başlattığı felsefe ile birleştirilmiş kelâm yöntemini en üst seviyeye ulaştırmış ve kendisinden sonra yazılan “*Şerhu'l-Mevâkıf ve Şerhu'l-Makâsıd*” tarzındaki eserlere örnek olmuştur.³³

Yine bu dönemde İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) gibi müteahhirîn selef âlimleri kelâm, felsefe ve tasavvufî düşünce alanına eleştiriler yöneltmiş ve aklı büsbütün ihmal etmemek kaydıyla muhafazakâr geleneği hâkim kılmaya çalışmıştır. Tasavvufî düşünce Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ile felsefeleşerek geniş bir çevre bulmuştur. Diğer İslâmî ilimlere paralel olarak kelâmda Adudüddin el-Îcî'den itibaren şerh ve hâşiye geleneği başlayarak Teftâzânî (ö. 792/1390), Cürcânî ve Devvânî (ö. 908/1502) ile zirveye ulaşmış, dolayısıyla kelâm ilmi gerileme dönemine girmiştir. Bu dönemin kelâmcıları arasında; Ebü'l-Muîn en-Nesefî, Necmeddin en-Nesefî (ö. 537/1142), Şehristânî (ö. 548/1153), Sirâceddin el-Ûşî (ö. 575/1179), Nûreddin es-Sâbûnî (ö. 580/1184), Fahreddin er-Râzî, Seyfeddin el-Âmidî, Kādî Beyzâvî, Şemseddin es-Semerkindî (ö. 702/1303), Ebü'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310), Adudüddin el-Îcî, Teftâzânî, Cürcânî, İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), Celâleddin ed-Devvânî (ö. 908/1502) yer almaktadır.³⁴ Sonrasında müteahhirîn döneminin bir parçası ve devamı niteliğinde olan klasik Osmanlı kelâmı başlamış, Îcî ile öğrencileri Teftâzânî ve Cürcânî gibi kelâmcılar sayesinde daha da derinlik kazanan ve tasavvufî zeminle harmanlanan kelâm ilmi, Osmanlı ilim dünyasına girmiştir. Osmanlı'nın kuruluşundaki tasavvuf merkezli ilmî yapı giderek kelâm, felsefe ve bilimin etkisine girmiş ve bu ilimlerin kendisinde bulunduğu âlimler ortaya çıkmıştır. Molla Fenârî (ö. 834/1431) bu âlimlerin başında gelir.³⁵

Mâtürîdî olmalarına rağmen Osmanlı kelâmcıları, Eş'arî kelâm ekolüne mensup müteahhirîn âlimlerin eserleri üzerinde şerh ve hâşiyeler yazmışlardır. Söz konusu muhakkık âlimler her ne kadar Eş'arî mezhebine mensup olsalar da, mezhep taassupçuluğu yapmamış ve Eş'arîlik ile Mâtürîdîliği bütünleştirmişlerdir. Diğer taraftan ise Eş'arîlik ile Mâtürîdîlik arasındaki farkları konu alan eserler yazılarak, iki mezhep arasında itikadî açıdan çok büyük

³³ Kādî Beyzâvî, *Tavâli'u'l-Envâr - Kelâm Metafizîği*, çev. İlyas Çelebi - Mahmut Çınar (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 17-18.

³⁴ Yavuz, “Kelâm”, 25/200.

³⁵ Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 30-31.

bir farkın bulunmadığı ortaya konulmuştur.³⁶ XIX. yüzyılın sonlarına doğru vurgulanan kelâm ilminin yenilenmesi fikri, beraberinde Yeni İlm-i Kelâm dönemini getirmiştir. Bu dönemden günümüze kadar kelâm ilminde birtakım değişiklikler gözlemlenmiş ve pozitif ilimlerde ilerleme kaydedilmiştir. Materyalizmi bütün yönleriyle reddeden ve din karşıtı her türlü eleştiriyi cevaplayan kelâm ilmi, tabii bilimlerden yararlanarak İslâm'ın inanç esaslarını açıklayan bir ilim konumuna gelmiştir.³⁷

1.1. CUMHURİYETE GEÇİŞ DÖNEMİ KELÂM İLMİ: YENİ İLMİ KELÂM

Bilim ve felsefede meydana gelen gelişmelerle birlikte Osmanlının son dönemlerini kapsayan XIX. yüzyıl, çağın ihtiyaçlarına cevap veren ve kendisine güçlü bir taraftar kitlesi bulan yeni kelâm anlayışına şahitlik etmiştir. Kelâm ilminin devrin ihtiyaçlarını karşılayamama ve İslâmî ilimler içerisindeki vazifesini ifâ edememe düşüncelerinden hareketle, kelâm ilminin yenilenmesi fikri vuku bulmuş ve Yeni İlm-i Kelâm dönemi başlamıştır.

XIX. yüzyılda baş gösteren askerî ve siyasi başarısızlıklar, Müslümanların siyasi varlığını ve İslâm ümmetinin geleceği ile ilgili tartışmaları ilim adamlarının gündemine taşımış ve bunun çözümü için meselenin derinine inme ihtiyacını doğurmuştur. İslâmî ilimlerin toplumun ihtiyacına cevap vermediği kanaati, tecdid ve ıslahın gerekliliğini gündeme getirmiş ve bu alandaki çalışmalar hız kazanmıştır.³⁸ Yenilik hareketi ilk olarak kendini tefsir ve sonrasında fıkıh alanında göstermiş olsa da, yenilik ihtiyacı ile ilgili yoğun gayretler daha çok kelâm alanında sarf edilmiştir. Kelâm ilmine yapılan vurgunun başlıca gerekçesi ise, bu ilmin muhatabını oluşturan akımlar ve dayandığı ilmî-felsefî veriler açısından zamanın gerisinde kaldığı düşüncesidir.³⁹ Çeşitli felsefî akımlar ve beraberinde getirdikleri görüşler, inanç noktasında İslâm dininin muhafızlığını üstlenen kelâm ilmine önemli sorumluluklar yüklemiştir.

Kelâmda yenilik arayışı içerisinde olmanın birçok sebebi bulunmaktadır. Ancak yeni ilm-i kelâm hareketinin ortaya çıkmasındaki esas faktör Batı'da ortaya çıkan deist ve ateist akımlardır. Batı'da ortaya çıkan bu akım ve faaliyetler sadece bir dini değil bütün dinleri tehdit ediyor, ilahî kaynaklı dinlere karşı daha katı bir tavır sergiliyorlardı.⁴⁰ Bu durum, dönemin gayesinin sadece bilimsel, zihinsel ve felsefî bir çalışma gerçekleştirmek olmadığını,

³⁶ Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 32-33.

³⁷ Çelik, *Vahdet vakfî eğitim çalışmaları I*, 402.

³⁸ Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 83.

³⁹ Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 84-85.

⁴⁰ Çağfer Karadağ, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 283-284.

sağlam bir inanç üzere yaşayan sağlam bir toplum da inşa etmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁴¹

Bu dönemin özellikleri ise şunlardır: Yaygın bir şekilde ilmiyal ve akait risaleleri kaleme alınmış, medrese dışı eğitim kurumlarının var olması ile yeni ders kitapları yazılmış, isbât-ı vâcib ile ilgili telif eserler bu dönemde artmış, nübüvvet ile ilgili oryantalist ithamlar geniş yer tutmuş, kelâm metinlerinde ahiret ve mucize gibi konular üzerinde irili ufaklı birçok araştırma yapılmış ve imamet meselesine klasik devirlere göre daha az yer verilmiştir.⁴² Bu dönemde, klasik kelâm kitaplarının içerisine materyalizm, pozitivizm, darwinizm ve panteizm gibi konuların eklenerek; kelâm ilminin temel konularını oluşturan uluhiyet, nübüvvet ve sem'iyât konularının çağın ihtiyaçlarına göre yeniden delillendirilip ortaya konulması gerektiği belirtilmiştir. Yapılan çalışmalarda yöntem ve içerik olarak kabul edilen temel hareket noktası, din ile bilimin çatışmadığının kabulüdür.⁴³ Bu sebeple kelâm ilmi içerisinde müspet ilimlerle ilgili bilgiler yer almış ve İslâm'ın bilime karşı olmadığı aksine onu desteklediği tezi ortaya konulmuştur.

Yeni ilm-i kelâmı klasik kelâmdan ayıran hususlara da bakmak gerekir. Bu dönemde mezhep taassubunun azalması ve tenkitçi bir bakış açısının geniş yer bulması göze çarpan temel hususlardandır. Zira klasik dönem kelâmında mezhep eksenli bir düşünce sistemi var olduğundan, bunun neticesi olarak mezhep taassubu ve taklitçilik geniş yer bulmaktaydı. Ancak yeni ilm-i kelâm döneminde yöneltilen eleştiriler bir mezhep özelinde olmaktan ziyade din ve İslâm özelinde olmuş, bu eleştirilere mezhep eksenli değil, İslâm temelli bir cevap verilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bundan dolayı İslâm dinine yöneltilen saldırıları Müslümanların yekvücut bir şekilde savunmaları için yeri geldiğinde mezhep görüşlerinin tenkidi dahi gerekli olmuştur. Yeni ilm-i kelâm döneminde yazılan eserlerin bazıları ise herhangi bir yenilik içermeyip klasik kelâm bakış açısını devam ettirmiş ve bu kabilden eserler verilmiştir. Sırrı Girîdî Paşa (1844/1895)'nın *Nakdû'l-kelâm fî akâidi ehli'l-İslâm* adlı eseri buna örnektir.⁴⁴

Tarih içerisindeki sürekliliğin esas olması kaidesinden kaynaklı olarak yeni ilm-i kelâmcılar, her ne kadar düşünce itibarıyla bazı yenilikler taşıyor olsalar da, eskiden tamamen

⁴¹ Mehmet Salih Geçit, “Yeni İlm-i Kelam Hareketinin Kelam İlmine Kazandırdığı Yenilikler”, *Düşünce - Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 9/18 (2016), 129.

⁴² Rıdvan Özdiñ, “Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde Yeni İlm-i Kelâm Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/27 (2016), 237-243.

⁴³ Rabiye Çetin, “Tanzimat’tan Günümüze Kelamı Yenileme Çalışmaları I”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 16/42 (2013), 20.

⁴⁴ Orhan Şener Koloğlu, *Kelâm Tarihine Giriş* (Bursa: Emin Yayınları, 2016), 166.

kopuk ya da bağımsız değildir. Zira öncekilerin devamı, sonrakilerin dayanağıdır.⁴⁵ Bundan dolayı ‘yeni’ kelimesine dayanarak eskiden bağımsız ve benzersiz bir oluşum beklemek doğru olmaz. Aslı itibarıyla yeni ilm-i kelâm; materyalizm ve pozitivism başta olmak üzere Batı’da ortaya çıkan akımları tümüyle reddeden, özelde İslâm dini olmak üzere dine karşı yapılan her türlü izah ve tenkitleri cevaplandıran, ortaya çıkan yeni felsefî cereyanları eleştirdikten sonra pozitif ilimlerden de yararlanarak Allah’ın varlığını ispat eden, akait konularının izah ve ispatını gerçekleştirerek İslâm’ın savunuculuğunu yapan bir ilmî harekettir.⁴⁶

Yeni ilm-i kelâm hareketi sadece Osmanlı yönetimi içerisinde sürmemiş, Mısır ve Hint Alt Kıtası’nda da kendini göstererek önemli gelişmeler kaydetmiştir. Muhammed Abduh (1849/1905), Kasım Emin (1863/1908), Reşîd Rızâ (1865/1935), Ferit Vecdi (1878/1954) ve Seyyid Kutub (1906/1966) bu hareketin Mısır’daki önemli temsilcilerini oluştururken; Seyyid Ahmed Han (1817/1898), Şiblî Nu’mânî (1857/1914), Muhammed İkbal (1877/1938) ve Mûsâ Cârullah (1875/1949) Hint Alt Kıtası’ndaki önemli temsilcileridir.⁴⁷

Yeni ilm-i kelâmın Türkiye’deki önemli temsilcileri ve eserleri şunlardır: *Nakdu’l-Kelâm* ve *Şerhu’l-Akâid Tercümesi* adlı eserleri ile tanınan Sırrı Giridî Paşa, *Telhîsü’l-Kelâm fî berâhîni Akaîdi’l-İslâm* eserini yazan Manastırlı İsmail Hakkı (1846/1912), *Üss-i Kelâm (Yeni Akaid)* ve *Allah’ı İnkâr Mümkün müdür?* Eserleri ile bilinen Şehbenderzâde Ahmed Hilmi (1865/1914), *Tenkîhu’l-kelâm*’ın müellifi Abdüllatif Harpûti (1842/1916), *Külliyât-ı Şeyhülislam Mûsâ Kâzım* eserinin müellifi Mûsâ Kâzım Efendi (ö. 1920), *Yeni İlm-i Kelâm* eseri ile tanınan İzmirli İsmail Hakkı (1869/1946), *İbn-i Esîrler ve Meşâhîr-i Ulemâ* eserinin yazarı Mehmet Şerefettin Yaltkaya (1880/1947), *İlm-i Kelâm Dersleri*’nin yazarı Arapkirli Hüseyin Avni (1864/1954), *Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyyesi* ile *Mevkîfü’l-Akl ve’l-ilm ve’l-âlem* eserlerinin yazarı Mustafa Sabri Efendi (1869/1954), *Ahkâm-ı Kur’aniye*’yi yazan Mehmed Vehbi Efendi (1862/1949), *Hurâfattan Hakîkata* ve *Zulmetten Nûra* eserleri ile bilinen Mehmet Şemsettin Günaltay (1883/1961) ve *Muvazzah İlm-i Kelâm*’ı yazan Ömer Nasuhi Bilmen.

İslâm inancına aykırı olan materyalizm ve pozitivism gibi akımları eleştiren ilk kelâmcı Şehbenderzâde Ahmed Hilmi’ye yer vererek başlamak yerinde olacaktır. Ahmed Hilmi, *Üss-i İslâm (Yeni Akâid)* adlı eserinde sistematik kelâmın problemlerini oluşturan bu konulara yer vermiş; Allah’ın varlığı, peygamberler, melekler, kitaplar, ahiret, kazâ ve kader

⁴⁵ Karadağ, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, 286.

⁴⁶ Gölcük - Toprak, *Kelâm*, 71.

⁴⁷ Mehmet Salih Geçit, “Son Dönem Temsilcileri Bağlamında Yeni İlm-i Kelam Hareketi (Anadolu Örneği)”, *Journal of International Social Research* 9/46 (2016), 934.

konularını işlemiştir.⁴⁸ Ahmed Hilmi, İslâm toplumunun taklit çerçevesinden çıkması gerektiğini, geçmişte dile getirilen fikirlerin günümüzde eleştiriye açık olması icap ettiğini söylemiştir. Bunun için içtihat kavramına önem veren Ahmed Hilmi, dönemin felsefi akımlarını da göz ardı etmemeye, görüşlerini yapılandırırken mantıki ve felsefi bir metot izlemeye ehemmiyet vermektedir. Bunun gerekçesi olarak, dinî inancı olmayan bir kişinin ayet ve hadisler ile ikna edilemeyeceğini, bunun yerine mantık ve felsefeden de istifade etmek gerektiği düşüncesini ortaya koymuştur.⁴⁹

Bu dönemdeki Vacibu'l-Vücûd tartışmalarında ilk akla gelen isim olan Ahmed Hilmi, *Allah'ı İnkâr Mümkün müdür?* Tezi ile aklen Allah'ı inkâr etmenin mümkün olmadığını dile getirmekle birlikte o, materyalist-pozitivist çizgide ilerleyen kişilerin bu akımları benimsemesinin Allah'ı inkârı gerektirmediği kanaatindedir. Hilmi'nin bu düşüncede olmasının sebebi ise, Allah'ın varlığını dinî bir kabulden ziyade felsefi bir kabul olarak görmesidir.⁵⁰

Kelâm konularının yenilenmesi meselesine dikkat çeken ve kelâm ilminin beklediği değişimi dile getiren bir diğer isim Abdüllatif Harpûtî'dir. *Tenkîhu'l-kelâm* adlı eseri ile bu süreci başlattığını dile getiren Harpûtî, bilim ve felsefedeki değişimlere bakılarak İslâm'a uyan görüşlerin alınması, uymayanların ise tevil edilerek uzlaştırılması ve uzlaştırılması mümkün olmayanların ise reddedilerek yeni bir kelâm ilmi oluşturulması fikrini öne sürmüştür.⁵¹ Harpûtî aynı zamanda 1863 yılında açılan Dâru'l-Fünûn'a kelâm muallimi olarak görevlendirilmiş ve kelâm kitaplarının asrın ihtiyacına cevap vermediği kanaatine varmıştır. Ona göre asrın bidat ve hikmet-i hissiyye zındıklığı şeklinde iki temel sorunu bulunmaktadır. O, deney ve gözlemin her alanda yegâne bilimsel dayanak kabul edilmesinin ve dinlere yönelik gerçekleştirilen din karşıtı hareketlerin tehlikesine değinmiştir.⁵²

Harpûtî, bir dinin hak ve gerçek olduğunun göstergesi olarak vahye dayanması ve peygamberin bu vahyi tebliğ etmesi şartlarını işaret etmiş, bu sebeple nübüvvet ve nübüvvetin ispatı niteliğinde olan mucize konusuna önem vermiştir. Mucizeyi inkâr eden grupları eleştiren Harpûtî, onları bilgiden yoksun ve dinin hükümlerini umursamaz olarak görmüştür. Sihir ile mucizeyi eş tutanlara karşı Harpûtî, sihrin canlı ve bitkilerden alınan unsurların

⁴⁸ Ömer Aydın, *Başlangıçtan Günümüze Türk Kelâmcıları* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 138.

⁴⁹ Çetin, "Kelâmı Yenileme Çalışmaları I", 19.

⁵⁰ İbrahim Coşkun, "Filibeli Ahmed Hilmi'nin Allah Tasavvuru ve İnkârcı Akımlara Yönelttiği Eleştiriler", *Sabit İle Değişken Arasında Yeni İlm-i Kelâm Hareketi*, ed. Ramazan Altıntaş - Ahmet Mekin Kandemir (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022), 177.

⁵¹ Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 87-88.

⁵² Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, 288-289.

kullanılması veya bazı lafızların telaffuzu ile gerçekleşebildiğini; mucizenin ise ilahî fiiller kapsamında olup beşerin meydana getirme konusunda aciz kaldığı ve peygamberlerin dahi müdahale edemeyip istekte bulunamadığı bir fiil olduğu cevabını verir.⁵³

Bu dönemde ortaya çıkan materyalizm ve pozitivism gibi ilhâd cereyanları İslâm dünyasında varlığını gitgide hissettirmeye başlamış, Allah'ın varlığı ve birliği problemi en önemli konulardan birini teşkil eder hâle gelmiştir. Buna karşılık ilm-i kelâm içerisinde konu edilen görüşlerin kifayetsiz kaldığını fark edip bu alanda çalışmalar yapan ve Türkiye’de yeni ilm-i kelâmın en önemli temsilcisi sayılan İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm* adlı eserini kaleme almıştır.⁵⁴ İzmirli bu alandaki çalışmalarını yaparken, felsefenin İslâm’a geç girmesinden dolayı taklit ve tercümenin ilerisine geçilemediğine değinmiş ve bu yüzden felsefenin vahiy ile çatışmaması için akli ve naklî deliller ışığında gerekli önemin verilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁵⁵

Materyalizme birçok eleştiri getiren İzmirli, maddenin mebdde yani başlangıç olarak kabul edilmediği sürece İslâm inancına zarar veremeyeceğini söylemiş, âlemin ezelî olduğunu söyleyip yaratıcısı yoktur diyenler tarafından kullanılan atom teorisi fikrini ise Allah'ın varlığını ispat temelinde kullanmıştır. O, atom ve boşluğun kabul edilmesi durumunda âlemin hâdis oluşunun kaçınılmaz olduğuna işaret etmiş, bunun evrenin sonlu ve sınırlı olduğu ile ilgili kanaatleri pekiştirdiğini dile getirerek yaratıcının varlığına yol bulmuşlardır. İzmirli’nin maddecilere karşı getirdiği eleştiri ve tespitlere burada yer vermekte fayda vardır. Bunlar şu maddelerden oluşmaktadır:

1. Maddenin kendisini oluşturan atomların bozulmasıyla birlikte “ezelî olma” iddiasını kaybetmesi,

2. Spinoza (ö. 1632/1677) ve Hegel (1770/1831) gibi önemli birçok filozofun maddeyi evrenin temeli olarak görmekten vazgeçmesi,

3. Güç ve maddenin değişime açık olması hasebiyle ezelî ve ebedî olamayacağı,

4. Cansız bir maddeden canlı bir organizmanın türeyemeyeceği,

4. Tabiat kanunlarının ahenkli bir düzen içerisinde işleminin madde gibi mekanik bir kurguya indirgenemeyeceği,

⁵³ Fikret Karaman, “Harpûfî ve Yeni İlm-i Kelâm’da Nübüvvet Bahislerinin Güncellenmesi”, *Sabit İle Değişken Arasında Yeni İlm-i Kelâm Hareketi*, ed. Ramazan Altıntaş - Ahmet Mekin Kandemir (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022), 226-230.

⁵⁴ Gölcük - Toprak, *Kelâm*, 70-71.

⁵⁵ Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 91.

5. Maddenin ispatlanamadığı ve bu yüzden daha madde bile ispatlanamamışken onu bütün kâinatın temeline koymanın tutarsızlığı,

6. Maddenin bir müessir ya da kendi kendinin varlık sebebi olamayacağı,

7. Maddenin şuur, idrak, niyet ve tercih ile görme ve akıl gibi yetilerden yoksun olması sebebiyle ona yaratma gibi üstün vasıfların verilemeyeceği,

8. Materyalistlerin atomlara atfettikleri sonsuzluk, ezelilik ve doğal olma özelliklerinin Fizik ilmi ile hareket ve sükûn açısından çelişmesi,

9. Materyalistlerin madde ve güç dışındaki her şeyi kesin bir tavırla reddetmeleri,

10. Madde ile güç ilişkisinde birinin etkileyen diğerinin etkilenen olması gerekmez diyen maddecilerin, kâinattaki gelişmelere karşı kör ve sağır olup bunda ısrar etmeleri⁵⁶

Kelâm ilmindeki yenilenmenin Türkiye'deki öncüsü İzmirli İsmail Hakkı ve yeni ilm-i kelâmın en azından teori anlamında ilk savunucularından⁵⁷ Abdüllatif Harpûtî tarafından savunulan yeni ilm-i kelâm hareketi, kelâm ilminin geleneksel yapısını bozmadan güncelleştirme amacı taşıyan ve Osmanlı âlimleri tarafından kabul gören bir arayış olmuştur. Diğer yandan da geleneksel hüviyetin değiştirilmesi yönüyle yeni ilm-i kelâm hareketinden ayrılan ve Mehmet Şerefettin Yalrkaya tarafından teklif edilen İçtimâî İlm-i Kelâm anlayışı da bu dönemde ortaya çıkmıştır.⁵⁸

Fıkıh ilmi ile başlatılmış olan İslâmî ilimleri sosyal bilimlere dönüştürme faaliyetinin, kelâm ilminin de buna uyarlanmasıyla tamamlanacağı düşüncesine dayanan içtimâî ilm-i kelâm anlayışı, Şerefettin Yalrkaya'nın topluma kutsallık ve ruhanîlik atfederek toplum ile inançları arasında yakın bir bağ kurmaya çalışması ile temellendirilmiştir.⁵⁹ O sosyal kelâmın içeriğinin nasıl olacağı hakkında; kelâm ilminin sürekli bir savunma içerisinde değil, Müslümanların itikatlarını güçlendirecek bir mahiyette olması gerektiğini belirtir. Bu teorisini delillendirmek için bayrak örneğini veren Yalrkaya, bayrağımızın mukaddes olduğunu ve bu mukaddesatın ne bayrağın bezinde ne de direğinde olduğunu, aksine kutsallığın, vicdanın bayrağımızdaki tecellisinde gerçekleştiğini dile getirir.⁶⁰

⁵⁶ Adnan Bülent Baloğlu, "İzmirli İsmail Hakkı'nın Materyalizm Eleştirisi", *Sabit İle Değişken Arasında Yeni İlm-i Kelâm Hareketi*, ed. Ramazan Altıntaş - Ahmet Mekin Kandemir (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022), 191-197.

⁵⁷ İbrahim Bayram, *Son Dönem Osmanlı Kelamcılarının Mucize Anlayışı* (Ankara: Bizim Biro Yayınları, 2018), 11.

⁵⁸ Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 86.

⁵⁹ Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 95-97.

⁶⁰ Ramazan Altıntaş, *Türk Kelamcıları* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 242-243.

İçtimâiyat ekolü kaynağını büyük ölçüde Fransız sosyal bilimciler olan Auguste Comte (1798/1857) ve Emile Durkheim (1858/1917)'den almıştır. Yaltkaya'nın içtimâî ilm-i kelâm tezinde, topluma kutsallık atfeden ve dinin kaynağı kılan Durkheimci sosyolojik teorilerin etkisi olduğu, kutsiyetin kaynağı için delil olarak gösterdiği bayrak misalinden de anlaşılmaktadır. Durkheim için gelişmiş bir toplumda bayrağa ya da insana verilen kutsallık, yerli kabilelerde bulunan ve totemi temsil ettiğine inanılan bir sembole verilen kutsallık gibidir.⁶¹

Yeni ilm-i kelâm döneminin önemli şahsiyetlerinden biri de Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'dir. Her ne kadar *Mevkîfî'l-Akl ve'l-ilm ve'l-âlem* adlı eserinde kelâmı yenileme çalışmalarına değinse de, fikirleri ve tenkitleri ile muhafazakâr bir tavır sergileyen Mustafa Sabri Efendi için tecdid fikri hak olan imana dönüştür. Batı yanlısı fikrî oluşum ve eğilimlere karşı gelenek içerisinde ilerleyen, insanın iradesi konusunda daha teslimiyetçi ve sınırlayıcı bilinen Eş'arî yaklaşımı benimseyen ve cedelci bir tutum sergileyen Mustafa Sabri Efendi'ye geleneksel anlamda son kelâmcı denilebilir. Onun yenilikçilere yönelik tenkitleri Türkiye'de yoğunlukla Mûsâ Cârulllah'a karşı başlamış ve sonrasında Mısır'da Muhammed Abduh, Kasım Emin, Ferit Vecdi ve Mahmûd Şeltût (1893/1964)'a yönelik devam etmiştir.⁶²

Mustafa Sabri, kendisi gibi muhafazakâr olan ve Osmanlının yetiştirdiği son devrin meşhur muhakkik âlimlerinden Zâhid el-Kevserî (1879/1952) ile de insan iradesi konusunda tartışmalara girmiştir. Son dönemlerinde Cebriyye mezhebinin görüşlerine yaklaşan ve itikadî tavrını *Mevkîfu'l-Beşer Tahte Sultani'l-Kader* isimli eseri ile ortaya koyan Mustafa Sabri'ye karşı Kevserî, onu bu tavrından vazgeçirmek için *İşârâtü'l-Merâm*, *el-Luma* ve *el-Akîdetü'n-Nizâmiyye* adlı eserleri ta'liklerle neşretmiş ancak başarılı olamamıştır.⁶³ Dönem içerisinde kelâm ilminin hem içerik hem de yöntem açısından yenilenmesinin gerekliliği hususu, Mustafa Sabri dışında dönemin tüm kelâmcıları tarafından kabul edilmektedir.⁶⁴

Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş döneminde öne çıkan kelâmcılardan biri de fakihliği ile bilinen Ömer Nasuhi Bilmen'dir. *Muvazzah İlm-i Kelâm* adlı eserinde kelâm ilminin tanımını verirken, Cürcânî'nin tanımına “nübüvvet ve risâlet” bahsini ekleyerek eski ve yeninin iç içe olduğu bir kelâmî bakış açısını kendisinde gördüğümüz Bilmen, konuları derinlemesine ele almaktan ziyade sistematik bir şekilde işler. Onun kelâm anlayışı; Müslümanların maneviyatlarını yükseltmek, hakikatleri araştıran genç fikirleri aydınlatmak

⁶¹ Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 98-99.

⁶² Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, 292-294.

⁶³ Altıntaş, *Türk Kelâmcıları*, 249-250.

⁶⁴ Çetin, “Kelâmı Yenileme Çalışmaları I”, 18.

ve toplumun ruhî ihtiyaçlarını karşılamak üzerinedir.⁶⁵ Bilmen, selefleri Harp t , Ahmed Hilmi ve İzmirli gibi, kel m ilminde yenilenmenin gerekliliğine vurgu yapmış ve yeniliğin kel mın mak sıd alanında değil, ves il alanında gerçekleşmesi gerektiğini dile getirmiştir. Onun yenilik anlayışı eskinin yanına yeniyi koymak değil, aksine, onun için asıl olan gelenek, zorunlu olan ise tecdit olmuştur.⁶⁶ Burada belirtmek gerekir ki değişime açık olan akait değil, kel m ilmidir. Zira akait kesin delillerle sabit olandır. Kel mın ise değişime açık olanı ve korunması gerekeni mevcuttur. Kel mın konularını oluşturan mak sıd korunması gerekeni, bu esasların temellendirilip savunulması esasına dayanan ves il de değişime açık olan tarafı oluşturmaktadır.⁶⁷

Yeni ilm-i kel mcıların odak eleştiri noktası olan materyalizm, onları bilim ve felsefe ile daha yakından ilgilenmeye sevk etmiş ve bilimsel gelişmeleri hem akli hem de nakl  olarak delillendirme ihtiyacını a ılamı tır. Bu doğrultuda Harp t  ve  mer Nas hi Bilmen eserlerinde astronomiye dair bilgiler verirken, İzmirli ve Ahmed Hilmi yer yer bilimsel gelişmeleri konularına dahil etmiştir.⁶⁸ önemli temsilcileri bağlamında ele alınan yeni ilm-i kel m hareketi, klasik kel mdan tam olarak ayrılmamış, onun tahliline giderek günün şartlarına göre işlerliğini sağlamaya çalışmıştır. Kel m ilminin kendini yenileyip g ncelle tirmesi onun misyonunu arttırmış, yeni meseleleri ve bu meselelerin yeni savunularını beraberinde getirmiştir. Kel m ilmindeki bu yenilik anlayışı, içerdiği konulardan ziyade konulara olan yaklaşım usul  bağlamında gerçekleşmiştir.

1.2. CUMHURİYET DÖNEMİ KEL M İLMİ

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte medrese eğitimi yerini İmam-Hatip Mekteplerine bırakmı sa da, medrese eğitimi kadar donanımlı ve sürdürülebilir olamamıştır. Cumhuriyet döneminde kel m ilmi ilk olarak 1924 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İzmirli İsmail Hakkı tarafından okutulmaktaydı. Daha sonra İlahiyat Fakültesi 1933 yılında kapatılmı sa da, sonrasında açılacak olan din  ilimlerdeki çalışmaların yapıldığı İlahiyat fakülteleri ve Yüksek İsl m enstitüleri, kel m alanında yapılan çalışmalarda ve verilen eserlerde niceliksel bir boyutta artı ı beraberinde getirmiştir.

⁶⁵ Altıntaş, *Türk Kelamcıları*, 268.

⁶⁶ Altıntaş, *Türk Kelamcıları*, 269.

⁶⁷ Recep Ardoğan, *Akideden Kelama -Kelam Tarihi-* (İstanbul: Klm Yayınları, 2015), 238-239.

⁶⁸ Mehmet Bulgen, "Son Dönem Osmanlı Yeni İlm-i Kel mında Materyalizm Eleştirileri", *Sabit İle Değişken Arasında Yeni İlm-i Kel m Hareketi*, ed. Ramazan Altıntaş - Ahmet Mekin Kandemir (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022), 289.

Türkiye'nin ilk İlahiyat Fakültesi 1924 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adı altında açılrsa da, belirli eğitim kurumlarının kapatılmasıyla birlikte 1930 ila 1940'lı yıllar arasında kelâm ilminde herhangi bir önemli gelişme olmamış, 1949'da açılan İlahiyat Fakültesi (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi) ve ardından kurulan Yüksek İslâm enstitüleri ile birlikte bu ilim yeniden canlanmıştır. Yusuf Ziya Yörükân (1887/1954), Yaşar Kutluay (1931/1969), Muhammed Tancî (1918/1974), Kemal Işık (1953/1995), Hüseyin Atay (1930/2023), Bekir Topaloğlu (1932/2016), Mustafa Saim Yeprem ve Cihat Tunç gibi önemli isimler tarafından 1974 yılına kadar kelâm ilmi, Mezhepler Tarihi Kürsüsü altında işlenmiş ve sonrasında bir anabilim dalı hüviyetini kazanmıştır.⁶⁹

Yeni ilm-i kelâm döneminde olduğu gibi bu dönemde de muhafazakâr kesim ile yenilikçi kesim arasındaki tartışmalar sürmüş; Mustafa Sabri Efendi'nin yerini Ahmet Davudoğlu (1912/1983), Necip Fazıl Kısakürek (1905/1983) ve Hüseyin Hilmi Işık (1911/2001) gibi isimler alırken, karşı tarafta gelenek ile modernitenin birleşimi bir anlayışa sahip olan Bekir Topaloğlu, Hayreddin Karaman ve Süleyman Uludağ yer almıştır.⁷⁰ Bu tartışmaların sadece kelâm alanında sürmediği, aksine, fıkıh ve tasavvuf gibi birçok alanda kendini gösterdiği, Hayreddin Karaman ve Süleyman Uludağ gibi isimlerin zikredilmesinden anlaşılmaktadır.

Mustafa Sinanoğlu her ne kadar “*Türkiye’de Son Dönem Kelâm Çalışmaları: Gelenek ve Modernite Arasında Bir Arayış*”⁷¹ adlı çalışmasında Cumhuriyet dönemi kelâmcılarını üç kuşağa (1950-1980 arası, 1980’li yıllar ve 1990’lı yıllardan günümüze) ayırmış olsa da, Cumhuriyet dönemini kelâm ilmi açısından iki farklı nesil üzerinden değerlendirmek nesiller arasındaki bağı daha sağlıklı bir şekilde aktarmaya yardımcı olacaktır. Bunlardan ilki dönemin kelâm alanındaki zeminini oluşturmuş, dinî ilimler üzerine araştırmaların yapıldığı belirli kurumlarda yer almış, ilimle her daim meşgul olmuş ve sonraki nesle rehber olmuş öncü nesildir. Bu nesil, 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin kurulmasıyla kelâm ilminin yeniden can bulduğu yıllardan; İlahiyat fakültelerinin arttığı ve dinî ilimlerde lisansüstü çalışmaların çoğalıp birçok araştırmacının yapıldığı Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) ve İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) gibi önemli kurumların oluştuğu 1980’li yıllara dayanmaktadır. Diğerleri ise 1980’li yıllardan günümüze kadarki olan nesildir.

⁶⁹ Rabiye Çetin, “Kuruluşundan Günümüze Türkiye’nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 18/2 (2020), 402-406.

⁷⁰ Çağfer Karadaş, “1950 Sonrası Türkiye Muhafazakarlığı ve Mevdudî”, *Mevdudî Hayatı, Görüşleri ve Eserleri*, ed. Abdulhamit Birişik (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 236.

⁷¹ Mustafa Sinanoğlu, “Türkiye’de Son Dönem Kelâm Çalışmaları: Gelenek ve Modernite Arasında Bir Arayış”, *Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri: İlmî Toplantı*, ed. Tahsin Görgün vd. (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007), 115-139.

Daha çok öncü nesil çerçevesinde aktarılabilecek olan Cumhuriyet dönemi kelâm ilminde, İlk olarak öncü neslin yer aldığı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin ve akabinde Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasından 1980'li yıllara kadar olan sürece değinilecektir. Zira onların, ileriki zamanların kelâm ilmindeki kadrolarını yetiştiren kişiler olduğu unutulmamalıdır.

1.2.1. Öncü Nesil (1949-1980'li yıllar)

Bu dönemde kelâm ilminde büyük çabalar sarf eden ve birçok öğrencinin yetişmesinde emeği geçen, Cumhuriyet döneminin kelâm ilmindeki öncü nesli yer almaktadır. Dönem içerisinde İslâm Mezhepleri Tarihi kürsüsü altında işlenen kelâm ilminin, Türkiye'deki zeminini oluşturan ve bu ilme hem bilimsel hem de sistemsal bir şekilde sahip çıkan; çalışmaları, araştırmaları ve yetiştirdikleri öğrencileri ile bir nesle öncü olan üç isim öne çıkmaktadır. Bu isimler: *Kur'an'a Göre İman Esaslarının Tespiti ve Müdafası* doktora tezi ile ünlenen ve Fahreddin er-Râzî'nin *el-Muhassal* adlı eserinin çevirisini yaparak *Kelâm'a Giriş* kitabını yazan Hüseyin Atay, *Kitâbü't-Tevhîd: Açıklamalı Tercüme, Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi* ve *Kelâm İlmi: Giriş* isimli eserleri ile bilinen Bekir Topaloğlu ve *Kelâm Tarihi* eseri ile bilinen Şerafettin Gölcüktür.⁷²

Bu dönem içerisinde zikredilebilecek diğer önemli isimler arasında: *Kelâm Tarihi* adlı ders notlarıyla bilinen Muhammed Tancî, *Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri* adlı doktora tezi ile *Mâturîdî'nin Kelâm Sisteminde İmân, Allah ve Peygamberlik Anlayışı* adlı doçentlik tezinin müellifi Kemal Işık, *İslâm'da İ'tikadi Mezhepler ve Akaid Esasları* adlı çevirisi olan Mustafa Saim Yeprem, *Sistematik Kelâm*'ı yazan Emrullah Yüksel ve son olarak *Sistematik Kelâm* eserinin sahibi Cihat Tunç yer almaktadır.

Öncü nesil olarak zikredilen bu dönem içerisinde, verilen eserlerde görülmektedir ki, başlangıç niteliğinde olan kelâm ilmine giriş eserlerinin yanında, sistematik türden ders notları ve birçok çeviri eser mevcuttur. Yine bu dönem kelâmcıları da hem görüşlerinde hem de verdikleri eserlerde, yeni ilm-i kelâmcılar gibi kelâm ilminin zamanla yeni misyonlar edinmesi ve bu sebeple bir ıslahın gerçekleşmesi düşüncesindedir. Hem aklın hem de naklin tek başına yetersiz kalacağı düşüncesinin hâkim olduğu bu dönemde, akıl ve vahyin birleştiği bir bilgi metodu benimsenerek eserler verilmiştir. İslâm'ın temel alınıp savunulmasını,

⁷² Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, 297-298.

kelâmın ana gayesi olarak gören dönemin kelâmcıları, Kur'an'a dayalı bir akılcılığı benimsemişlerdir.⁷³

Bu öncü nesil içerisinde önemli gördüğümüz isimlerden ilki Muhammed Tancî'dir. Aslen Fas'lı olup sonradan Türk vatandaşlığına geçmiş olan Tancî'yi önemli kılan neden, kelâm alanında herhangi bir eseri olmamasına rağmen bu ilmin Türkiye'deki gelişimine ve birçok ilim adamının yetişmesine katkı sağlamış olmasıdır. Tancî'nin kelâm ilmi açısından bilinmesi gereken önemli açıklamaları vardır. O, İslâm akidesinin temel prensiplerini Allah'a, peygamberlere ve ahiret gününe iman şeklinde açıklamış ve mümin ile rabbi arasında bir aracı ve şefaatchiye gerek olmadığını belirtmiştir.⁷⁴ Kelâmın İslâmî ilimler içerisindeki yerine de değinen Tancî, bu ilimler içerisinde küllî olanın kelâm ilmi olduğunu belirtmiş; fıkıh, fıkıh usulü, hadis ve tefsir gibi ilimlerin cüz'î olduğunu ve cüz'î ilimlere ise kelâm ilminden varılabileceğini söylemiştir.⁷⁵

Tancî, Türk kütüphanelerinde yer alan nadir yazmaların neşrinde bulunmuş ve dinî eğitimin eksikliğini kapatmak için çabalamıştır. Tancî'nin İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü öğrencileri için hazırlamış olduğu kelâm ve İslâm mezhepleri tarihi ders notları bulunmakta olup, çoğunluğu Bekir Topaloğlu hoca tarafından çevrilerek günümüze kazandırılmıştır.⁷⁶ Bunlar içerisinde en meşhurları ise şunlardır: *Kelâm İlmi*, *Mezhepler Tarihi*, *İslâm Mezhepleri ve Tarihi Ders Notları*, *İslâm Mezhepleri Hakkında Düşünceler*, *İslâm Mezhepleri Tarihi Dersleri Müfredatı*, *İslâm'da Hilafet ve Mezheplerin Doğuşu*.⁷⁷

Bu dönemin kelâm alanındaki çalışmaları ile bilinen diğer önemli bir ismi Kemal Işık'tır. Kemal Işık, kelâm ilminin "Tek Tanrı" (Monotezim) fikrinden doğduğunu, o sebeple bu ilme "tevhit ilmi" dendiğini ifade etmektedir. İnsanlarda bir Tanrı düşüncesini zorunlu olarak gören Işık, bunun fitrî olduğunu belirtmiştir.⁷⁸ Işık, İslâmiyet'in akla ve tefekküre büyük önem verdiğini, Kur'an'da yer alan "düşünmek" ve "akletmek" ifadelerine işaret

⁷³ Sinanoğlu, "Türkiye'de Son Dönem Kelâm Çalışmaları", 123-124.

⁷⁴ Muhammed Tancî, "Kelâm İlmi", çev. Bekir Topaloğlu, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 229-230.

⁷⁵ Tancî, "Kelâm İlmi", 254-256.

⁷⁶ Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, 306-307; Sinanoğlu, "Türkiye'de Son Dönem Kelâm Çalışmaları", 117.

⁷⁷ Tancî'nin daha çok mezhepler tarihi alanında olduğu görülen ders notları için bk. Tancî, "Kelâm İlmi", 191-290; Muhammed Tancî, "Mezhepler Tarihi", çev. Bekir Topaloğlu, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 97-152; Muhammed Tancî, "İslâm Mezhepleri ve Tarihi Ders Notları", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 1/4 (2011), 153-189; Muhammed Tancî, "İslâm Mezhepleri Hakkında Düşünceler", çev. Esat Kılıçer, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 25-65; Muhammed Tancî, "İslâm Mezhepleri Tarihi Dersleri Müfredatı", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 485-495; Muhammed Tancî, "İslâm'da Hilafet ve Mezheplerin Doğuşu", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 439-483.

⁷⁸ Kemal Işık, *Mutezile'nin Doğuşu Ve Kelâmî Görüşleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967), 7-8.

ederek delillendirmektedir.⁷⁹ Kelâm tarihinde Mu‘tezile’yi ayrı bir yere koyan Işık, Mu‘tezile’nin, hür düşüncenin temsilcisi olduğunu dile getirmiş, aklın ve ilmin gelişmesini sağlayan ilk okul olduğunu söylemiştir.⁸⁰

Işık, Ebû’l-Hasan el-Eş’arî’nin Ehl-i sünnet akidesinin tek temsilcisi olarak gösterilmesi ve bu sebeple Mâtürîdî’nin yok sayılması gibi tespitlerde bulunarak *Mâtürîdî’nin Kelâm Sisteminde İmân, Allah ve Peygamberlik Anlayışı* adlı tezini yazmıştır. Bu eserinde imanın: halkın inancı, dogmatik aklın inancı ve tenkidî aklın inancı olmak üzere üç derecesi olduğunu belirtir. Ayrıca Işık, Allah’ı ancak kendi zatına verdiği isimlerle isimlendirmenin mümkün olduğunu belirtmiş, Allah’a cisim adı verilmesinin mümkün olmadığını yine bu eserinde vurgulamıştır. Nübüvveti insanın yapısı açısından değerlendiren Işık, “akla göre peygamberlik” adı altında İmam Mâtürîdî’nin bu konuyla ilgili görüşlerine yer vermiştir.⁸¹ Işık, Gazzâlî’nin *İtikatta Orta Yol*, İbn Rüşd (ö. 595/1198)’ün *Tutarsızlığın Tutarsızlığı* ve Fârâbî’nin *Matlau’l-i ‘tikâd* eserlerini de ayrıca tercüme etmiş ve günümüze kazandırmıştır.⁸²

Kelâm ilminin bir anabilim dalı hüviyeti kazanmasında emeği geçen ve dönemin öne çıkan bir diğer kelâmcısı Hüseyin Atay’dır. Kelâm alanındaki çalışmaları ile bilinen Hüseyin Atay’ın, bu alandaki bazı önem arz eden görüşlerine değinmek gerekir. Atay, kelâm alanındaki yeniliklerin ancak Kur’an’a dönüşle ve eleştirel düşünce ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Türkiye’de Kur’an’a dönüş anlayışının başlatıcısı olarak görülen Atay, aklın da önemine vurgu yaparak onun iki işlevi olduğunu belirtir. Bunlar: anlamak ve bağımsız hüküm koymaktır. Atay, akla verdiği önemle Mu‘tezile’yi de gerisinde bırakarak, aklın Kur’an gibi hüküm koyabileceğinden ve koyduğu hükmün Kur’an gibi esas kabul edilebileceğinden söz eder.⁸³ O aslında akıl ile Kur’an’ı eşdeğer tutmamış, aklın, Kur’an’dan çıkarılabilecek hükümlere dayalı olarak hayatı izah edebilecek bir alet olduğunu belirtmeye çalışmıştır. Zira diğer türlü düşünmek onun anlayışıyla uyuşmayacaktır. Çünkü Kur’an’a dönüş anlayışı, onu, kayıtsız ve şartsız yegâne kaynak kabul etmekten ibarettir. Bu sebeple Atay’ın akıl ile Kur’an’ı eş değer saydığını söylemek yanlış olacaktır.

Atay, İslâm düşünce tarihinde “Lafızcılar” ve “Akılcılar” olmak üzere iki akımın bulunduğunu dile getirmiş, bunlardan ilki olan lafızcılar, akli sadece anlama aleti olarak görüp onun bir hüküm veremeyeceğini söyleyenler olarak belirtmiştir. Bir diğeri olan

⁷⁹ Işık, *Mutezile’nin Doğuşu Ve Kelâmî Görüşleri*, 12-13.

⁸⁰ Işık, *Mutezile’nin Doğuşu Ve Kelâmî Görüşleri*, 81-83.

⁸¹ Bilal Gök, “Kitap Tanıtımı: Kemal Işık, Mâtürîdî’nin Kelâm Sistemi”, *Düşünce - Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 2/4 (2009), 217-221.

⁸² Sinanoğlu, “Türkiye’de Son Dönem Kelâm Çalışmaları”, 123.

⁸³ Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, 299-300.

Akılcıları ise, akli hem anlama aleti olarak hem de hükmetme gücü olarak kabul edenler olarak açıklar. İman konusunda ise Atay, düşünmeden elde edilen imanın taklidi iman olduğunu ve bunun da kelâm ilmine ters düştüğünü ifade eder. Çünkü kelâm ilminin aslı itibarıyla iman esaslarını felsefî düşünceye açan, bunları tartışan ve nasıl doğru anlaşılacağını ortaya koyan bir ilim olduğunu belirtir.⁸⁴ Kelâm ilminin tanımını ve konusunu da bu yönde açıklayan Atay, kelâmı, “Allah’ın zatından ve sıfatlarından bahseden ya da malumdan gerçeğe ulaşmak amacıyla hareket eden bir ilim”⁸⁵ şeklinde tanımlamış; konusunu ise, Allah’ın zatı ve bütün dinî esaslar olarak belirtmiştir.⁸⁶ İslâm dinini iki temele dayandıran Atay, bunlardan ilkinin inanç, ikincisinin ise eylem olduğunu belirtir. Kur’an’da yer alan “İman eden ve iyi işler yapanlar”⁸⁷ ayetini buna delil olarak gösteren Atay, inanmanın aklın görevi olduğu, sâlih amelleri işlemenin de iradenin görevi olduğu düşüncesindedir.⁸⁸ İman ile bilim arasındaki ilişkiye de değinen Atay, “iman öznel, bilim nesnel, imanda yalan olur ancak bilimde yalan olmaz.”⁸⁹ diyerek, bilmeye dayalı imanın önemine vurgu yapmaktadır.

Diğer kelâmcılar gibi Atay da, XIX. yüzyıl ve sonrasında ortaya çıkan materyalizm, pozitivizm ve darwinizm gibi akımlara ve beraberinde getirdikleri tartışmalara değinmiştir. O, Kur’an’ın muhtevasının müspet ilimlerle herhangi bir çelişki içermediğini söylemiş, asıl sorunun sosyal, siyasal ve hukuksal içerikli olduğunu belirtmiştir. Bunun çözümünün ise Kur’an temelinde yeni içtihatlar yapılmasından geçtiğini söyler. Atay âlimlere de bir eleştiri getirmiş, onların, elde ettikleri yeni bilgileri yanlışları düzeltmek yerine eski bilgilerle çelişmeyecek konuma getirmek için uğraştıklarını ifade etmiştir.⁹⁰

Kelâm ilminde yenilenme fikrinin altını çizen Atay, bu işle uğraşacak insanların, “Nasıl bir yenilik yapabilirim?” düşüncesini kendisine düstur edinmesi gerektiğini belirtmiş, ancak o şekilde yeni bir din anlayışının ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir. Bu hususta bir kelâm ilmi mensubunun nasıl bir yol izlemesi gerektiği hakkında ise Atay, şu cümleleri kurmuştur: “Benim önereceğim yöntem şudur. Orijinal büyük kelimcilerin eserlerini incelemek ve onları anlamak, sonra, modern batıda teologların ve filozofların eserlerini aslından veya tercümelerinden okuyup İslam’daki Kelam kavramları ile karşılaştırmak.”⁹¹ Bu

⁸⁴ Sinanoğlu, “Türkiye’de Son Dönem Kelâm Çalışmaları”, 118-119.

⁸⁵ Hüseyin Atay, *İslam’ın İnanç Esasları* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1992), 14.

⁸⁶ Atay, *İslam’ın İnanç Esasları*, 13.

⁸⁷ Bakara 1/25.

⁸⁸ Hüseyin Atay, “İslam Dünyasının Bilim Tarihi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2007), 12-13.

⁸⁹ Hüseyin Atay, *Cehaletin Tahsili* (Ankara: Destek Yayınları, 2018), 221.

⁹⁰ Rabiye Çetin, “Tanzimattan Günümüze Kelâmı Yenileme Çalışmaları II”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 16/43 (2013), 96.

⁹¹ Atay, “İslam Dünyasının Bilim Tarihi”, 23.

ifadeleri ile kelâm ve felsefenin okunması gereken temel dersler olduğuna dikkat çeken Atay, yenilenmenin ilk adımının ne olduğuna da değinmiştir. O, “*Yenilenmenin ilk adımı terimlerde yenilik yapma ve yeni terim üretme ve onlar üzerinde ilim ve düşün ortaya koymakla olur.*”⁹² demiştir.

Yenilik düşüncesinden hareketle yeni bir kelâmın ve yeni bir medeniyetin oluşmasında, aklın konumundan dolayı sorumluluk alabilen insanın önemine vurgu yapan Atay, temele bilgiyi yerleştirmiş ve bunun elde ediliş biçiminin felsefe ve kelâmla gerçekleşebileceğini söylemiştir.⁹³ “*İslâm düşüncesinin yükselmesi ve çağdaşlaşması Kelam ilmindeki gelişmeye ve felsefeye bağlıdır.*”⁹⁴ diyen Atay, kelâm ile felsefe arasında çok yakın bir ilişki olduğuna dikkat çekmektedir. Atay, dinî düşüncedeki yenilenmenin en büyük engellerinden biri olarak icmâyı göstermektedir. İcmânın insanlar tarafından ilkeleştirildiğini ve bu sebeple içtihadın bir işlevinin kalmadığını söyleyen Atay, icmâyı, içtihada ve bilime karşı bir engel olarak görmektedir.⁹⁵

Geleneğin sınırlandıran ve ilerlemeyi engelleyen bir yönü olduğunu belirterek buna eleştiriler yönelten Atay, Kur’an’ın eskiden bağımsız bir şekilde yeniden yorumlanması gerektiği düşüncesindedir. Bu sebeple yenilikçi bir düşüncüyü gerçekleştirebilmek için geleneğin gözden çıkarılması gerektiğini belirtir. Dinin Kur’an ve akıldan ibaret olduğunu belirten Atay, hadislerin ve kültürlerin bunlardan tamamen ayrı olduğunu ve birbirine karışmaması gerektiğini söyler. Çünkü birincisi ilahî olanı diğeri ise insanî olanı ifade etmektedir. Atay bütünüyle modern bir anlayışa sahip olmamış, bu sebeple geleneğin bir parçası olduğunu inkâr etmemiştir. Onun yenilikçiliği, geleneğe bağlı kalmadan anı gelenekle kurgulamaktan ibarettir.⁹⁶ Geleneğin dikte edilmesiyle Kur’an’ın ve aklın önemini yitirdiğini söyleyen Atay, İslâm düşünce geleneğinin kurumsallaşma sürecini dört dönem üzerinden anlatmıştır. Atay, bu süreçte, birinci dönemde Kur’an’ın, ikinci dönemde hadisin, üçüncü dönemde imamların içtihadının ve dördüncü dönemde ise taklidin hâkim olduğunu söyler.⁹⁷ Bu ifadeleri ile Atay, Kur’an’ın yerini hadise, hadisin yerini mezheplerin içtihadına ve içtihadın da yerini taklide bıraktığını söyleyerek Kur’an’ın geride kaldığını vurgulamıştır.

⁹² Atay, “İslam Dünyasının Bilim Tarihi”, 24.

⁹³ Hüseyin Atay, “Bilgi Teorisi (İlmin İmkânı)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (1987), 1.

⁹⁴ Atay, “İslam Dünyasının Bilim Tarihi”, 19.

⁹⁵ Şaban Ali Düzgün, “Kuran’a Dönüşte Öncü Bir İsim: Hüseyin Atay”, *Demokrasi Platformu* 8 (2006), 49-50.

⁹⁶ Karadağ, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, 300-302.

⁹⁷ Şaban Ali Düzgün, “Hüseyin Atay”, *Çağdaş İslam Düşünürleri*, ed. Cağfer Karadağ (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 272-273.

Bütün bu düşünceleri doğrultusunda Atay'ın kelâm ilmine kazandırdığı yenilik “Kur'an Kelâmı” kavramıdır. Ona göre kelâm, Kur'an'da başlar ve Kur'an da aynı zamanda bir kelâm kitabıdır. Bunun kelâm ile sınırlandırılmayacağını belirten Atay, aynı zamanda “Kur'an Felsefesi” tabirini de kullanmış ve bu yönde eserler verilebileceğini söylemiştir. Onun kelâm anlayışı, aklın çizgisinde Kur'an'a bağlı olmak ve Kur'an'dan ayrılmamak prensibi üzerinedir. Çalışmalarını daha çok kelâm ve İslâm Felsefesi üzerine yapan Atay, *Kur'an'a Göre İman Esasları* adlı doktora tezi ile bu dönemin kelâmına Kur'an anlayışını entegre etmiştir. Bu eserinde en çok tartışılan ve dikkat çeken görüşü ise, Kur'an'da geçmediği düşüncesinden hareketle kader inancının bir inanç esası olmadığı fikridir. Atay, kader, tevekkül ve tevessül gibi inançları, İslâm toplumunun gelişmesine engel olan ve gerileten halk gelenekleri olarak görür.⁹⁸

Atay hoca, görüşlerine -daha çok kader konusundaki görüşüne- gelen eleştiri ve yorumlara hiç aldırış etmemiş ve öğrencisi Rabiye Çetin'in aktardığı şekliyle şu ifadeleri kullanmıştır: “*Hakkımda söylenilen her şeyin farkındayım ama önemsemiyorum. Eğer hakkımda her söylenileni dikkate alıp üzerinde dursaydım çalışamazdım. Benim dedikoduya ayıracak vaktim yok. Ben hakkımda söylenilenleri ancak herhangi bir görüşüme ilmi bir reddiye yazılırsa dikkate alırım. Şimdiye kadar kimse reddiye yazacak ilmi cesareti göstermedi.*”⁹⁹ Onun için kader düşüncesi, insanların akli bir kenara bırakmalarına sebep olmakta ve düşünüp fikir üretmelerine engel olmaktadır. Atay, kaderle ilgili edinilen bilgilerin Kur'an'dan ziyade hadislerle mümkün olduğunu ve bu bilgilerin yüzde yüz kesinlik belirtmediğini söyleyerek, kaderin bir iman esası olamayacağı sonucuna varır. Atay, kaderin, bir inanç esasına dönüşmesinin en büyük sağlayıcısı olarak İmam Eş'arî'yi görmekte, çoğunlukla eleştirilerini Eş'arîliğe yöneltmektedir.¹⁰⁰ Zira Eş'arî, özgür irade meselesinde Cebriyye ile Mu'tezile arasındaki çekişmede, özgürlüğü arka plana atan Cebriyye'ye daha yakın olmuş; İmam Mâtürîdî ise özgürlük düşüncesi ile bütünleşen Mu'tezilî bakış açısına.

Hüseyin Atay'ın günümüze kazandırmış olduğu eserler arasında: *Kur'an ve Hadis'de İman Esasları*, *Kur'an'a Göre İman Esasları*, *Arapça - Türkçe Büyük Lügat*, *Yahova Şahitliğinin İç Yüzü*, *Farabi ve İbn Sina'ya Göre Yaratma*, *İslâm'da İşçi - İşveren İlişkileri*, *Kur'an'a Göre İslâm'ın Temel Kuralları*, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, *İbn Sina'da Varlık Nazariyesi*, *Ehl-i Sünnet Ve Şia*, *İslâm'ın İnanç Esasları*, *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe*

⁹⁸ Karadağ, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, 303-304.

⁹⁹ Rabiye Çetin, “Hocamız Prof. Dr. Hüseyin Atay'ın Bendeki İzleri”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 21/2 (2023), 871.

¹⁰⁰ Harun Kılınçaslan, “Kelâm İlminin Medeniyet Tasavvuru Açısından Önemi: Hüseyin Atay'ın Konuya Bakışı”, *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2022), 147.

Anlamı (Meal), Kur'an'a Göre Araştırmalar I-V, Kur'an'daki İlkeler, Kur'an'dan Önermeler, Kur'an'ın Reddettiği Dinler, İslam'ın Siyasi Oluşumu, İrade ve Hürriyet, İslâm'ı Yeniden Anlama, Cehaletin Tahsili... Bu eserleri yanında Atay'ın pek çok tercüme eseri de mevcuttur. Bunlar; İbn Meymûn'un, "*Delâletü'l-Hâirîn*" eserinin çevirisi, Gazzâlî'nin *el-İktisâd fî'l-i'tikâd* eserinin çevirisi, Abdülvehhâb Hallâf (1888/1956)'ın *İlm-i usulî'l-fıkıh* eserinin çevirisi (*İslâm Hukuk Felsefesi*), *Farabi'nin Üç Eseri - Mutluluğu Kazanma, Eflatun Felsefesi ve Aristo Felsefesi* çevirisi, Fahreddîn er-Râzî'nin *el-Muhassal* eserinin çevirisi (*Kelâm'a Giriş*) ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin *Tabsiratü'l-edille* eserinin çevirisidir.¹⁰¹

Dönemin öne çıkan kelâmcılarından bir diğeri ise Bekir Topaloğlu'dur. Bekir Topaloğlu ile ilgili detaylı bilgiler ileriki bölümlerde verileceğinden burada kısaca değinilecektir. Bekir Topaloğlu'nun kelâm ilminde önem arz eden birçok görüşü mevcuttur. Kelâm ilmi için kullanılan isimler arasında en güzelinin "Usûlû'd-dîn" olduğunu¹⁰² belirten Topaloğlu, kelâm ilmi ile diğer İslâmî ilimlerin ilişkisine değinmiş ve kelâm ile tasavvuf arasındaki anlaşmazlıklar meselesinde ihtilâf sebepleri olarak tasavvuf felsefesini ve tarikatlarda kabul gören bazı bidat ve hurafe telakkilerini zikretmiştir.¹⁰³ Topaloğlu, tasavvuf felsefesine karşı olmamış, onun kutsal kabul edilip eleştirilemez olduğu düşüncesine karşı olmuştur.¹⁰⁴

İslâmî ilimlerin birbirinden kopmadan, her daim irtibat halinde olması gerektiğine inanan Topaloğlu, hadis ve tefsirin diğer ilimlere malzeme temin ettiği, kelâm ile fıkıhın da, bu malzemeler ile dinî hayatı inşa ettiği düşüncesindedir. Topaloğlu, bu insanın derûnî boyutunun ise tasavvufla hallolabileceğini, ancak ilk olarak tasavvufun yukarıda zikredilen yükleri üzerinden atması gerektiğini söylemektedir.¹⁰⁵ Bu ilimlerin yer aldığı dinî alan ile menfaatin, şöhretin ve nüfuzun ön planda olduğu siyasi alan arasındaki çıkmaza değinen Topaloğlu, dinî kurumların ve din bilginlerinin siyasetten uzak olması gerektiğine ayrıca dikkat çeker.¹⁰⁶ Topaloğlu, akıl ve nakil bağlamı üzerinden din-bilim ilişkisine de değinir. Nakli hareket noktası olarak kabul eden ve naklin aklı, ilahiyat alanında yanlışa düşme

¹⁰¹ Sinanoğlu, "Türkiye'de Son Dönem Kelâm Çalışmaları", 117; Çetin, "Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi", 422; Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, 305; kelam.org, "Prof. Dr. Hüseyin Atay" (Erişim: 27.04.2024).

¹⁰² Bekir Topaloğlu, "İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'ân-ı Kerim", *İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar III* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 270.

¹⁰³ Bekir Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2004), 49-50.

¹⁰⁴ Topaloğlu, "İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'ân-ı Kerim", 272.

¹⁰⁵ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 43-54.

¹⁰⁶ İlyas Çelebi, "Bekir Topaloğlu", *Çağdaş İslam Düşünürleri*, ed. Cağfer Karadaş (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 365-366.

tehlikesinden kurtardığını söyleyen Topaloğlu, akli ise; nakli teyit eden ve getirdiği meseleleri izah eden bir alet olarak görür.¹⁰⁷ O sebeple din-bilim arasında bir çatışmanın değil, uyumun varlığından söz eder.

Topaloğlu, akademik dilde ilk çalışması olan ve sonradan doktora tezi olarak kabul edilen “*İslâm Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah’ın Varlığı: İsbât-ı Vâcib*” adlı çalışmasında, Allah’ın varlığını kanıtlama anlamında olan kelâm terimi İsbât-ı Vâcib’i şu şekilde tanımlar: “*Varlığı kendinden olan, var oluşunda başkasına muhtaç bulunmayan bir zâtı delillendirmek manasına gelen.*”¹⁰⁸ Topaloğlu, Allah’ın varlığı konusunda muhatap alınacak karşıt fikirlerin, son dönemlerde ortaya çıkan ve kendilerine pek çok taraftar bulan materyalizm, pozitivism ve komünizm gibi akımlar olduğu düşüncesindedir.¹⁰⁹ Materyalizme ve pozitivism karşı eleştiriler getiren Topaloğlu, materyalizmin, kâinatın kendiliğinden olduğu ve herhangi bir gaye ve nizamın olmadığı gibi savunularını anlamsız bulmuş ve eleştirmiştir. Pozitif ilimlerin dahi kâinatta bir düzene ve nizama dayanarak ilerleme kaydettiğini belirten Topaloğlu, materyalistlerin aksine, bu ahengin ve düzenin tesadüfe bağlanamayacağını söylemektedir.¹¹⁰ Topaloğlu’nun pozitivism karşı getirmiş olduğu eleştiri ise, onların, deney ve gözlemi kusursuz sayıp, bunun dışındaki herhangi bir hakikate inanmaları yönündedir.¹¹¹

Topaloğlu’nun önemle üzerinde durduğu bir başka husus ise kadın konusudur. İlk eseri olan *İslâm’da Kadın* adlı eserinde Topaloğlu, Batı’da kadın ve kadın hakları konusunda bir mücadelenin başlatıldığından, lakin bu problemin halledilemediğinden bahseder. O, bu eserinin asıl konusunu, “*İslâm’ın kadını telâkki tarzı ve ona tanıdığı haklar*”¹¹² şeklinde belirtir. Topaloğlu, İslâmiyet’in doğuşuna kadar kadının elde tutulacak bir hakka sahip olmadığını, İslâm’la birlikte müstesna bir mevki kazandığını söyler.¹¹³ Kadının sosyal hayattan mahrum kalmasının ve dışlanması İslâm ile bağdaşmadığını belirten Topaloğlu, Kur’an’dan ayetler ile kadının önemine ve kadın haklarına dikkat çekmektedir. Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenemeyeceği hususunda ise Topaloğlu, böyle bir evliliğin

¹⁰⁷ Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, 84.

¹⁰⁸ Bekir Topaloğlu, *İslâm Kelâmcılarına Ve Filozoflarına Göre Allah’ın Varlığı: İsbât-i Vâcib* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 21.

¹⁰⁹ Topaloğlu, *İslâm Kelâmcılarına Ve Filozoflarına Göre Allah’ın Varlığı*, 23.

¹¹⁰ Topaloğlu, *İslâm Kelâmcılarına Ve Filozoflarına Göre Allah’ın Varlığı*, 161-163.

¹¹¹ Topaloğlu, *İslâm Kelâmcılarına Ve Filozoflarına Göre Allah’ın Varlığı*, 165.

¹¹² Bekir Topaloğlu, *İslâm’da Kadın* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001), 14.

¹¹³ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 27-28.

olması halinde kadının dininin tehlikeye girmesi ve ondan olan çocukların terbiyesinde İslâm'dan uzak kalınması gibi olması muhtemel durumlara değinir.¹¹⁴

Bekir Topaloğlu'nun ağırlıklı olarak kelâm alanında olmak üzere yazmış olduğu pek çok eseri mevcuttur. Bu eserler arasında: *Arapça Okuma ve Eski Metinler Kitabı*, *Arapça Dil Bilgisi I-V*, *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus*, *İslâm'da Kadın*, *Öze Doğru*, *İslâm Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı: İsbât-ı Vâcib*, *Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası*, *Nesillerin El Kitabı*, *Kelâm İlmi: Giriş*, *İslâm Tarihinden Yapraklar*, *İslâm'da İnanç Esasları*, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, *Allah İnancı*, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* ve *Günlerim Böyle Geçti* yer almaktadır. Topaloğlu'nun birçok tercüme eseri de mevcuttur. Bunlar: *İnsan Kâinat ve Ötesi*, *Kelile ve Dimne*, *Mâtürîdiyye Akaidi*, *İslâm Tasavvufu Üzerine*, *Te'vilâtü'l-Kur'ân'dan Tercümeler*, *Emâlî Şerhi*, *Kitâbü't-Tevhîd: Açıklamalı Tercüme* ve *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*.¹¹⁵

Dönemin öncü bir diğer kelâmcısı Şerafettin Gölcük'tür. Şerafettin Gölcük'ün kelâm alanındaki görüşlerinden ilk olarak akait ile kelâm ilmi arasındaki farka, kelâm ilminin konusuna ve amacına yönelik ifadelerine yer vermek gerekir. Gölcük, “*Akâid, daha dar bir çerçevede, İslâm'ın inanç esaslarını ortaya koyarken, Kelâm İlmi daha geniş bir alanda, akâide esaslarının aklî delillerle isbâtını konu alır. Kelâm İlminde şeriatın amel kısmı söz konusu edilmez, ama şüpheleri, tereddütleri delillerle yok etme hedef alınır. İslâm inançlarının Kur'an'daki ve Sünnet'teki saflığı ve berraklığının korunması amaçlanır.*”¹¹⁶ demiştir. Kelâmda asıl olanın Kur'an nassı olduğunu ifade eden Gölcük, kelâm ilmini Kur'an felsefesi olarak tanımlamış ve İslâmî ilimler içerisinde ilk tedvin edilen ilmin kelâm ilmi olduğunu söylemiştir.¹¹⁷ Kelâm ilminin diğer ilimlerle yakından ilişkisine değinen Gölcük, günümüz mütekelimlerinin, bu yakın ilişkiyi dinin temel esaslarının izahını ve sunumunu kelâm ilminin ortaya koymaları gerektiği düşüncesindedir.¹¹⁸ Aynı zamanda kelâm ilminin metot ve muhteva açısından yeni fikirlere ihtiyaç duyduğu görüşünde olan Gölcük, bu yenilenmenin temelini Allah'ın oluşturması gerektiği ve Kur'an'ın temel gayesinin insan

¹¹⁴ Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, 48.

¹¹⁵ Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, 307; Emine Ögök, “Bekir Topaloğlu (2016)”, *Mâtürîdî Öncüler: Mâtürîdî Kelâm Düşüncesinin Kurucuları ve Meşhur Âlimleri*, ed. Özden Kanter (İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2023), 356; Çelebi, “Bekir Topaloğlu”, 2010, 349-350; İlyas Çelebi, “Bekir Topaloğlu”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019), 2/605-606.

¹¹⁶ Şerafettin Gölcük, *İslâm Akaidi* (Konya: Esra Yayınları, 1989), 8.

¹¹⁷ Osman Demir, “Şerafettin Gölcük ile Türkiye’de Kelâm Çalışmaları Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/28 (2016), 232.

¹¹⁸ Demir, “Şerafettin Gölcük ile Türkiye’de Kelâm Çalışmaları Üzerine”, 235.

olması hasebiyle de, kelâmın da insanla ilgili konulara ağırlık vermesi gerektiği düşüncesindedir.¹¹⁹

Allah'ın varlığının ve birliğinin ispatı konusunda Gölcük görünen, işitilen ve bilinen her varlığın delil olduğunu söyler. Allah'ın varlığına dair en büyük delilin insan olduğunu belirten Gölcük, insanın kendi yaratılışından hareketle istediği zaman Allah'ın varlığına kolaylıkça ulaşabileceği kanaatindedir. Ona göre insanın Allah'ı inkâr etmesi, kendi varlığını inkâr etmesidir.¹²⁰ Aklın insan üzerinde birtakım sorumluluklar doğurduğunu söyleyen Gölcük, bu sorumlulukların en başında imanın geldiğini belirtir.¹²¹ Gölcük, iman etmeyen insanların hüznlerinin, Kur'an'ı reddetmelerinden dolayı arttığını; iman eden insanların mutluluklarının ise imanlarından dolayı arttığını söylemiştir. İmanın bir lügat bir de ıstılah anlamı olduğunu belirten Gölcük, lügattaki anlamının mutlak tasdik olduğunu; ıstılahtaki anlamının ise Hz. Peygamber'in getirdiklerini tasdik etmek olduğunu ifade eder.¹²²

Son olarak iman konusunda Gölcük, iki önemli noktanın olduğunu; bunlardan birincisinin Allah'a iman, ikincisinin ise ahirete iman olduğunu söyler. Allah'a ve ahirete iman konusunda insana Kur'an'dan üç delilin sunulduğunu nakleden Gölcük, bunların: İnsan, toprak ve su olduğunu belirtir.¹²³ Yeniden dirilişin hak olduğunu ve cismanî bir şekilde bu dirilişin gerçekleşeceğini söyler. Ahirete ve yeniden dirilişe inanmayan kişinin ise huzursuz olup, zillate düşeceğini ve bu dünyada cehennemi yaşayacağını ifade eder.¹²⁴ İnsanın ruhu konusunda Gölcük: ruhun Allah katından olduğunu, mahiyetini yalnızca Allah'ın bilebileceğini, herhangi bir bölünme ya da parçalanmaya uğramayacağını, bir başlangıcı olduğunu, sonradan meydana geldiğini ve sonsuz olduğunu söyler.¹²⁵ Günümüze birçok eser kazandıran Şerafettin Gölcük'ün eserleri arasında: *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri, Akaid, Kelâm, İslâm Akaidi, Allah Kur'an İnsan, Kelâm Tarihi, Kur'an ve İnsan, Din ve Toplum, Kur'an ve Mekke, Ümmetle Birlikte...* Gölcük'ün bu eserleri yanında *Ölümden Sonra Diriliş, Kelâm İlminin Belli Başlı Meseleleri ve Ehl-i Sünnet Akaidi* adlı tercüme eserleri de mevcuttur.¹²⁶

¹¹⁹ Nadim Macit, "Cumhuriyet Döneminde Kelâm İlmi Ve Yöntem Sorunu", *İslâmî İlimlerde Metodoloji/ Usûl Mes'lesi - I*, ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 328.

¹²⁰ Gölcük, *İslâm Akaidi*, 67-68.

¹²¹ Şerafettin Gölcük, "İnanç Açısından Allah-İnsan İlişkisi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2 (2007), 305.

¹²² Gölcük, "İnanç Açısından Allah-İnsan İlişkisi", 309-310.

¹²³ Gölcük, *İslâm Akaidi*, 252-253.

¹²⁴ Gölcük, *İslâm Akaidi*, 262.

¹²⁵ Gölcük, *İslâm Akaidi*, 184-186.

¹²⁶ Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, 311-312; Kamil Güneş, "Prof. Dr. Şerafeddin Gölcük: Kısa Hayat Hikâyesi, Hocaları, Öğrencileri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2008), 215-216.

Diğer bir önemli isim Emrullah Yüksel'dir. Yazmış olduğu *Sistematik Kelâm* adlı eseri ders kitabı niteliğinde olup, usûl-i selâse konu bütünlüğünde yazılmış bir eserdir. Yüksel kelâm ilmini, “*Ehl-i sünnet ehlinin inançlarını aklî yolla açıkladığı gibi, ona aykırı düşen sapık fikirleri de reddeden bir ilimdir.*”¹²⁷ şeklinde açıklar. Kelâm ilminin, her asrın ihtiyacına göre prensiplerinin değişebileceğini söyleyen Yüksel, nasların sabit kalmasının, insanın ilminin sabit kalacağı anlamına gelmediğini gerekçe olarak göstermektedir.¹²⁸

Yüksel, gerçek Müslümanın kim olduğu sorusuna da değinmiştir. Ona göre gerçek Müslüman, cüz’î iradeye sahip olduğunu ve bundan dolayı dinen bir takım yükümlülüklerle sorumlu kılındığını bilen; yaptıkları fiilleri sebebiyle Allah tarafından hesaba çekileceğine ve sonucunda adâletin tamamlanacağına inanan kişidir.¹²⁹ İslâm’a göre bir Müslümanın temel prensibi, iyiliği emredip kötülüğü yasaklamaktır¹³⁰ diyen Yüksel, şu anda ki Müslümanların durumunu bundan uzak görmüş, ancak bunun dine mâl edilmemesi gerektiğinin de altını çizmiştir. Yüksel, nübüvvetin gerekliliği hususunda ise aklın, iman ve ibadetler hakkında yetersiz kalacağını, müspet ilimlerin ise Allah, ahiret ve ruh gibi meselelerde bize bilgi veremeyeceğini söylemiştir.¹³¹ *Amidî’de Bilgi Teorisi* eseri ile Muhammed Abdullah Dirâz (1894/1958)’den *Kur’an Ahlâkı* adlı çevirisi, Emrullah Yüksel’in diğer eserlerini oluşturmaktadır.¹³²

Bu dönemin önemli kelâmcılarından birisi de *Sistematik Kelâm* adlı eseri ile bilinen Cihat Tunç’tur. Doktorasını Fricdrich Wilhelm Üniversitesi Felsefe Fakültesi İslâmî İlimler Bölümü’nde¹³³ yapan Cihat Tunç, doktorasını yurtdışında kelâm alanında yapan nadir isimlerdendir. Tunç, *Sistematik Kelâm* adlı eserini Ankara Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültelerinde okutmuştur. Bu eserinde kelâm ilmini, “*kesin deliller ileri sürerek, şüpheleri yok etmek suretiyle İslâm akidesinin esaslarını ilim ışığı altında tetkik edip araştıran ve sonra da müdafaa eden bir ilimdir*”¹³⁴ ifadesiyle tanımlamıştır.

Tunç, *Sistematik Kelâm* adlı eserinde imanın İslâm dinine göre tanımını yapmış, ona göre iman: “*Allah’a, peygamberlerine ve peygamberlerin risaletine inanmak ve bu risaletin muhtevasını yani ilm-i zarurî ile bildirdiği şeyleri kabul edip tasdik etmek, gönülden boyun*

¹²⁷ Emrullah Yüksel, *Sistematik Kelâm* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 16.

¹²⁸ Yüksel, *Sistematik Kelâm*, 21-22.

¹²⁹ Yüksel, *Sistematik Kelâm*, 77.

¹³⁰ Yüksel, *Sistematik Kelâm*, 78.

¹³¹ Yüksel, *Sistematik Kelâm*, 127-128.

¹³² Sinanoğlu, “Türkiye’de Son Dönem Kelâm Çalışmaları”, 123.

¹³³ Çetin, “Kuruluşundan Günümüze Türkiye’nin Kelâm Birikimi”, 406.

¹³⁴ Cihat Tunç, *Sistematik Kelâm* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1992), 1-2.

eğip, razı olmak demektir.”¹³⁵ Büyük günah meselesine de değinen Tunç, bu meselede farklı görüşlerin olmasını, iman anlayışlarının farklı olmasına bağlamıştır. Cihat Tunç’un yazmış olduğu bu eser, hem itikadî tartışmaları ele alması bakımından hem de konu ile ilgili sorular sorarak konunun daha iyi anlaşılması açısından kelâm ve mezhepler tarihi alanında başvurulacak kaynaklardan biridir. Mu‘tezile üzerine yazmış olduğu *Zemahşerî ve Kelâmın Ana Meseleleri* doktora tezi ile Ignaz Goldziher (1850/1921)’in *Zâhirîler-Sistem ve Tarihleri* adlı kitabının çevirisi, Cihat Tunç’un bu alandaki diğer önemli eserleridir.¹³⁶

Son olarak Mustafa Saim Yeprem’e yer verilecektir. Saim Yeprem, İslâmî ilimlerin, “*hayatın içinde, hayatla birlikte, hayata paralel, ampirik, realist ve hatta materyalist bir karakter taşıması gerektiğini*”¹³⁷ söylemiştir. Bu sebeple Yeprem, İslâmî ilimlerin, zamanın ihtiyaçlarına göre çözüm üretememesinden dolayı bunun sonucunda ortaya çıkan sorunlar ile bunların çözümü gibi konulara değinmiştir. O, bu gibi sorunlara bir çözüm getirilememesini şu sebeplere bağlamaktadır: İlim adamlarının işlerini ciddiye almamaları ve bu sebeple işin muhtevasına inememeleri, pratik yerine teori üzerinde durulması, mevcut olanı koruma gayreti, yeni bir fikir karşısındaki tahammülsüzlük ve sürekli savunma pozisyonuna geçilmesi ve belirli cümle kalıplarının, dinin bütünüyle eş değer hâle getirilmesi.¹³⁸ Saim Yeprem’in *İrade Hürriyeti ve İmam Mâtürîdî ile Mâtürîdî’nin Akîde Risâlesi ve Şerhi*, bu alandaki diğer önemli çalışmalarıdır.

Bu dönem kelâmcılarının niçin öncü olduğunu, Saim Yeprem hocanın bir seminerinde ifade ettiği cümleler ile daha anlaşılır hâle getirmek yerinde olacaktır. Saim Hoca bu hususta şöyle demektedir: “*Ben kendi alanımda en azından genç nesilleri benzer şeyler yaptırmaya, yönlendirmeye çalışıyorum. Gerek talebe seviyesinde, gerek akademisyen seviyesinde, gerek araştırmacı seviyesinde, benim görevim bundan sonra ancak yönlendirmektir, ufuk açmaktır. Bu konuda eğer eksik taraflar varsa, yanlış düşündüğüm taraflar varsa, onları ikmal edip tavsiye etmektir. Beraber oluşturmaktır yani.*”¹³⁹ Bunun için elinden geleni yaptığını da ilave eden Saim Hoca, aslında diğer tüm hocaların yapmış olduğu şeyi söylemiştir. Onları öncü

¹³⁵ Tunç, *Sistematiik Kelâm*, 42.

¹³⁶ Sinanoğlu, “Türkiye’de Son Dönem Kelâm Çalışmaları”, 123.

¹³⁷ Mustafa Saim Yeprem, “İslâmî İlimlerin Değişen Şartlara Paralel Çözümler Üretememesinin Sonucu Ortaya Çıkan Problemler Ve Bazı Öneriler”, *İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar - I*, ed. İlyas Çelebi (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 48.

¹³⁸ Yeprem, “İslâmî İlimlerin Değişen Şartlara Paralel Çözümler Üretememesinin Sonucu Ortaya Çıkan Problemler”, 45-55.

¹³⁹ Yeprem, “İslâmî İlimlerin Değişen Şartlara Paralel Çözümler Üretememesinin Sonucu Ortaya Çıkan Problemler”, 58-59.

kılan, günümüze ışık tutmaları ve o ışığın sönmemesini sağlamalarıdır. Bunu, verdikleri eserlerle ve yetiştirdikleri öğrencilerle net bir şekilde göstermektedirler.

1.2.2. Sonraki Nesil (1980-2020’li Yıllar)

Cumhuriyet dönemi kelâmında öncü neslin devamı niteliğinde olan sonraki nesil, öncü nesil riyasetinde ya da belirli dinî araştırma kurumları içerisinde yetişen nesli oluşturmaktadır. 1974 yılına kadar İslâm Mezhepleri Tarihi bünyesinde ele alınan kelâm ilmi, artık bir anabilim dalı olma hüviyetini kazanmış ve müstakil bir alan haline gelmiştir. Bu dönemde, 1975 yılında TDV ve 1983 yılında İSAM gibi önemli dinî araştırma kurumları oluşturulmuş ve birçok çalışmanın önü açılmıştır. Aynı zamanda TDV tarafından 1983 yılının sonlarına doğru, TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA) yayın hayatına başlamış ve birçok yazar burada madde içeriklerini yayımlamıştır. İlk cildini 1988 yılında tamamlayan ve iki binden fazla yazarın bulunduğu bu ansiklopedi, dünyada Müslümanlar tarafından hazırlanan ve tamamlanan ilk İslâm ansiklopedisi olma hüviyetini taşımaktadır. Haliyle bu dönemde, hem fakültelerdeki yüksek lisans ve doktora tezi çalışmalarında hem de verilen eserlerin sayısında, önceki döneme göre sayıca artış gözlemlenmiştir. Ancak burada İlyas Çelebi hocanın dikkat çektiği ve önemli olan, “*Ancak bir şeyin sayıca çokluğu, nitelikli de olduğu takdirde anlamlıdır.*”¹⁴⁰ sözü ile “*Kelâm çalışmalarında artık niceliksel safhayı geçtik. Şimdi nitelikli çalışmalar ortaya koymak durumundayız.*”¹⁴¹ sözü, çok şey anlatmaktadır. Birçok kelâmcının yer bulduğu ve öne çıktığı bu nesil içerisinde, dönemin öne çıkan meselelerine ve önemli görülen kelâmcıların isimlerine yer vermekle yetinilecektir.

Cumhuriyet dönemi kelâm ilminde verilen eserler, çeşitli konular üzerine inşa edilmiştir. Bu dönemin kelâm çalışmaları, daha çok kelâm geleneğinin tanıtılmasıyla ve eleştirel yaklaşımın daha belirgin hâle getirilmesiyle oluşturulmuştur. Klasik kelâm problemlerini oluşturan sıfatlar, iman-küfür, nübüvvet, mucize ve ahiret gibi konuların ele alındığı bu süreç içerisinde, neşir ve çevirilerin yoğunlukla Mâtürîdî geleneğe ait olan klasik metinler üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Önceki dönemin devamı niteliğinde olan bu dönem, Yüksek İslâm enstitülerinin İlahiyat fakültelerine dönüştüğü süreci temsil etmektedir.¹⁴² Bir bütün halinde bu dönem Cumhuriyet dönemi çerçevesinde değerlendirilirse, dönem içerisinde verilen eserler; Kur’an’ın, bir kelâmcı veya âlimin, bir kelâm mezhebinin ve

¹⁴⁰ Esra İlim vd. (ed.), “İlyas Çelebi ile Türkiye’de Kelâm Çalışmaları Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/27 (2016), 178.

¹⁴¹ İlim vd., “İlyas Çelebi ile Türkiye’de Kelâm Çalışmaları Üzerine”, 184.

¹⁴² Sinanoğlu, “Türkiye’de Son Dönem Kelâm Çalışmaları”, 127.

klasik kelâm konularının esas alınmasından ya da kelâm metinlerinin çevirisinden oluşmaktadır.¹⁴³

Bu dönemin sonraki nesil kelâmcıları arasında: Muhittin Bağçeci, Mustafa Said Yazıcıoğlu, İsa Yüceer, Metin Yurdagür, İlyas Çelebi, Mustafa Sinanoğlu, Yusuf Şevki Yavuz, Süleyman Toprak, Hanifi Özcan, Ahmet Akbulut, Ahmet Saim Kılavuz, Osman Karadeniz, Nadim Macit, İlhami Güler ve Ramazan Altıntaş gibi isimler ile günümüze daha yakın olan; Adnan Bülent Baloğlu, Mehmet Sait Özervanlı, Cağfer Karadaş, Halife Keskin, Metin Özdemir, Mehmet Evkuran, Selim Özarslan, Şaban Ali Düzgün, Ömer Aydın, Cemalettin Erdemci, Hatice Kelpetin Arpaguş, Hülya Alper, Temel Yeşilyurt, Mahmut Ay ve İbrahim Aslan gibi isimler yer almaktadır.

Bu nesil içerisinde: Kelâm ilminde geleneği odağına yerleştirip, zaman zaman eleştirel ve ıslahatçı bir tavır sergilemesiyle İlyas Çelebi, günümüz kelâmcılarının, çalışmalarında kelâm ilmini daha iyi kavraması ve bu alandaki klasik literatür bilgilerinden yararlanması için Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinde yazdığı madde içerikleriyle Yusuf Şevki Yavuz, ahiret konusundaki çalışmalarıyla Süleyman Toprak, Müslümanların Kur'an'a yabancılaşmalarına ve aralarındaki iç çekişmelerine dikkat çeken Ahmet Akbulut, kelâm ilminin tarihini ve meselelerini sistematik bir şekilde ele almasıyla Ahmet Saim Kılavuz, insanın iradesine önem veren ve yeryüzündeki mutluluğunu önceleyen, sosyal adaletçi ve realist teoloji anlayışıyla İlhami Güler, metodoloji tartışmalarına gelenekten günümüze uzanan bir bakış açısını benimsemesiyle Ramazan Altıntaş, ontoloji ve epistemoloji alanlarına yoğunlaşmasıyla Halife Keskin, tarih ve tabiat teolojisi ile kelâmda yöntem sorunu gibi meselelerle ilgilenmesiyle Şaban Ali Düzgün ve daha birçok önemli şahsiyetin ismi zikredilebilir.¹⁴⁴

¹⁴³ Sinanoğlu, "Türkiye'de Son Dönem Kelâm Çalışmaları", 131-133.

¹⁴⁴ Sinanoğlu, "Türkiye'de Son Dönem Kelâm Çalışmaları", 125-130.

1. BÖLÜM

BEKİR TOPALOĞLU'NUN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Yaşadığı Dönemin Sosyo-Kültürel Yapısı

Bir âlimin yöntemini, metodunu, sistemini, kısacası düşünce yapısını anlamak için içerisinde yetişmiş olduğu toplumun yapısını iyi analiz edebilmek gerekir. Bu yapı inanç, gelenek, dil, din, ırk, hukuk, eğitim, ekonomi ve siyaset gibi birçok bileşeni içerisinde barındırmaktadır. O sebeple âlimin içerisinde yetiştiği toplumun değerini, kültürün tarihini ve geleneksel yapısını tespit etmek, edinmiş olduğu fikirlerin kaynağını ve bu fikirlerin nasıl geliştiğini anlamamız ve anlamlandırmamız açısından önem arz etmektedir.

Bekir Topaloğlu, yaşamış olduğu dönem itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu XX. yüzyılın sayılı kelâm âlimlerinden biridir. Osmanlı Devleti'nin sona ermesi ve Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte sosyal, demokrat ve laik bir devlet yapısının temellerinin atıldığı, birtakım köklü değişikliklerin meydana geldiği bu dönem içerisinde başta anayasada, hukukta ve eğitimde olmak üzere birçok alanda reform adımları atılmıştır. Batılı tarzda modern ve yenilikçi bir ulus devleti inşa etme süreci başlamış ve şehirleşme yaygınlaşarak kırsal kesimlerdeki yaşam oranı azalmıştır. Kültürel reformların da gerçekleştiği bu dönem içerisinde, Türk Tarih Kurumu (TTK) ve Türk Dil Kurumu (TDK) gibi millî kimliğimizi inşa eden kurumlar kurulmuştur. Sanat ve edebiyat alanında önemli adımlar atılmış, klasik müzik ve opera gibi Batı kaynaklı sanat dalları bu dönemde yaygınlık kazanmıştır. Türkiye bu süreçte modernleşme ve Batılılaşma çabaları içerisine girmiş, toplumun sosyal ve kültürel yapısında köklü değişiklikler gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşunun ardından gerçekleşen bu reform adımları, aslında kurulan yeni bir devletin ve düzenin getirmiş olduğu bir dizi sosyal, kültürel ve siyasi sorunun çözümleyicisi olarak atılmıştır. Ancak bu reformlar özellikle dinî alandaki boşluğu dolduramamıştır. Her ne kadar bu boşluğu doldurmak gayesi ile daha sonraları İmam-Hatip okulları, İlahiyat fakülteleri ve Yüksek İslâm enstitüleri kurulmuşsa da medrese eğitiminin yerini alamamıştır. Zira bu boşluk, Türkiye Cumhuriyeti'nde hiçbir İlahiyat Fakültesinin bulunmadığı 1933 ila 1949 yılları arasında kendisini daha çok hissettirmiştir.

Toplumsal değişiklikleri tetikleyen yasaklamaların eğitim kurumları, kamu kurumları ve dinî kurumlar olmak üzere toplumun her alanında kendini gösterdiğini, ancak medrese geleneğinin devam ettiği ve dinî hizmetlerin kökleştiği yerlerde bu değişikliklerin daha az hissedildiğini söylemek gerekir. Laiklik ilkesinin benimsenmesi doğrultusunda Arapça ezanın

yasaklanması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, kılık ve kıyafet devrimi gibi birtakım dinî yasaklamaların gerçekleştiği ve zaman zaman bu yasaklamaların zirveye çıktığı bir dönemde yetişen Topaloğlu, o dönemlerde medrese eğitiminin yaygın bir şekilde devam ettiği Trabzon'un Of ilçesinde doğmuş ve çocukluğunu burada geçirmiştir. Burada Osmanlı bakiyesinden geriye kalan medreselerden birinde eğitimini sorunsuz bir şekilde devam ettiren Topaloğlu, bunun sorunsuz bir şekilde olma sebebini ise bir söyleşisinde şu şekilde belirtmektedir: *“Bizim dağ köylerine jandarma gelmez, polisin alakası yok zaten o gibi yerlerde. Orada Kur'an okumak, şunu yapmak bunu yapmak serbestti. O zamanlar çünkü zor idi ya bu gibi işler.”*¹⁴⁵ Hafız olmayanların ayıplandığı ve medrese tahsilinin ön plana çıkarıldığı bir ortamda yetişen Topaloğlu, daha küçük yaşlarında dedesi Mehmet Hanefi Kutluoğlu (1880/1972)'nin yanında hafızlıkla birlikte medrese eğitimi almıştır. Topaloğlu'nun almış olduğu bu eğitim eski usul medrese eğitimi olup Trabzon'un dağ köylerine özgüdür. Şehre inildikçe bu eğitim zayıflamakta veya ortadan kalkmaktadır.¹⁴⁶

1940'lı yıllarda Türkiye için önem arz eden olaylardan biri II. Dünya Savaşı'nın vuku bulmasıdır. Türkiye bu savaşa doğrudan katılmış olmasa da, ekonomik alanda birtakım sıkıntıları ve beraberinde gelen sosyal gerilimleri yaşadığını söylemek yanlış olmaz. 1945 yılında ise çok partili hayata geçiş yapılarak, siyasi rekabetin ve farklı görüşlerin temsil edilmesinin önü açılmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar siyasi arenadaki tek parti olarak iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Demokrat Parti (DP)'nin genel seçimleri kazanmasıyla birlikte iktidardan düşmüştür. DP dönemi ile birlikte köyden kente göç hızlanmış ve şehirleşme önem kazanmıştır. Dinî alanda ezanın yeniden Arapça okunmasına izin verilmesi gibi adımlar atılarak, toplumun dinî hassasiyetine önem verilmiş ve bu alandaki baskılar azaltılmıştır. Bekir Topaloğlu, girmiş olduğu İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünden 1963 yılında birincilikle mezun olmuş ve birincilik konuşmasında o dönem üzerine şöyle bir konuşma gerçekleştirmiştir: *“İçinde yaşadığımız yirminci asır siyasî, içtimaî, iktisadî ve ahlâkî buhranlar içinde herkesin, aklı başında her milletin dine koştuğu bir asırdır. Artık geçen iki asır maddeci ve dini inkârcı cereyanları iflâs etmiştir.”*¹⁴⁷

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında çekilen sosyal ve siyasal sıkıntıların, yaklaşık yarım asır sonra 1980'li yıllara gelindiğinde birçok başörtülü kadının mağdur olduğu başörtüsü olayları ile tekrardan gün yüzüne çıktığı görülmektedir. Topaloğlu o dönemde var olan

¹⁴⁵ Bekir Topaloğlu, “Prof. Dr. Bekir Topaloğlu ile Yapılan Son Söyleşi” (Görüşmecisi: Mahmut Yılmaz, Görüşme 2016), 266.

¹⁴⁶ Bekir Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 42.

¹⁴⁷ Bekir Topaloğlu, “Yüksek İslâm Enstitüsü'nden Birincilikle Mezun Olan Bekir Topaloğlu'nun Konuşması”, *Maarif Tarihimizde Müstesna Bir Gün* (İstanbul: İslâm'ın İlk Emri Oku, 1963), 3/8.

vaziyeti şu cümleler ile ortaya koymaktadır: *“Bugünün Türkiye’inde şehit anasına, bunun için düzenlenen törenin salonuna girmeye müsaade edilmiyor, ödül kazanan kız öğrenciye ödülünü alma fırsatı tanınmıyor! Suçları ise başörtülü olmaktan ibarettir.”*¹⁴⁸ Topaloğlu, o dönemlerde vuku bulan başörtüsü sorununa karşı ciddi tepkiler göstermiş ve bunun hâl yoluna koyulması için elinden gelen çabayı sarf etmiştir. O dönemde yedi farklı İlahiyat Fakültesi’nden olmak üzere birer profesörün Ankara’ya giderek meclisteki milletvekilleri ile bu sorunun görüşülmesinin sağlanması bu çabalarından birisidir.¹⁴⁹ Bu yıllar ayrıca siyasi iktidarların değişimlerinde artış yaşandığı ve birçok mücadelenin verildiği bir dönemdir. Topaloğlu, bu mevcut durumu şu sözleriyle ifade etmektedir: *“Hükümetler değişiyor, bu arada ihtilal hükümetleri geliyor, biri geliyor, biri gidiyor.”*¹⁵⁰

Yaşamı boyunca on iki cumhurbaşkanı, yirmi altı başbakan ve birden çok darbe ya da darbe girişimine şahitlik eden Topaloğlu’nun, toplumun dinamiklerini ve iktidarların siyasetlerini derinlemesine bildiğini söylemek yanlış olmaz. Zira bu gibi siyasi ve askeri gelişmeler, toplumun her kesimini etkileyebilecek kararların ve uygulamaların önünü açmakta, bu da âlimin olaylara eleştirel ve analizci bir bakış açısıyla bakmasına zemin oluşturmaktadır. Sonuç olarak Topaloğlu, her ne kadar birtakım sosyal ve siyasal sıkıntıların var olduğu bir dönemde yaşamış olsa da, yetişmiş olduğu çevre itibarıyla dinî hayatın olumlu bir şekilde yaşandığı ve toplumsal değerlerin gözetilerek muhafaza edildiği bir kültürde doğmuş ve yetişmiştir.

1.2. Hayatı ve Tahsili

Bekir Topaloğlu, nüfus kayıtlarına göre 1936 yılında Trabzon’un Of ilçesinin Dernekpazarı nahiyesine bağlı eski adı ile Fotgene olan Taşçılar köyünde dünyaya gelmiştir. Babası ticaretle uğraşan Hacı Hüseyin Efendi, annesi ise Emine Hanım’dır. Babasının kayıtlarına ve kendi ifadelerine göre 1932 yılında doğduğu bilinmektedir.¹⁵¹ İlk tahsiline mahalle mektebinde başlayan Topaloğlu, altı yaşına kadar sıbyan mektebinin hocası olan Bozoğlu’ndan Kur’an okumayı öğrenmiştir. Daha sonra anne tarafından dedesi olan ve Lekur Hoca diye tanınan Mehmet Hanefi Kutluoğlu’nun yanına verilerek onun riyasetinde 9-10 yaşlarında Kur’an’ı hıfz etmiştir.¹⁵²

¹⁴⁸ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 44-45.

¹⁴⁹ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 346.

¹⁵⁰ Topaloğlu, “Prof. Dr. Bekir Topaloğlu ile Yapılan Son Söyleşi” (Görüşme 2016), 269.

¹⁵¹ Çelebi, “Bekir Topaloğlu”, 2019, 2/603.

¹⁵² Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 17.

Topaloğlu, daha bu yaşlarında iken camilerde vaaz vermiş ve namaz kıldırmıştır. Birçok ilmî şahsiyetten medrese ilimlerini tahsil eden Topaloğlu, ilköğretimini de medrese eğitimi ile birlikte devam ettirmiştir. Medresede on yıl boyunca okumuş olduğu dersler arasında: Sarf, nahiv, fıkıh, akait, tefsir, hadis, usul, ferâiz ve mantık bulunmaktadır.¹⁵³ Medresede Arap dili ve belâgatından Teftâzânî'nin *Muhtasarü'l-maâni*'si, fıkıhtan İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö. 956/1549)'nin *Muhtasaru Gunyeti'l-mütemellî*'si, akaitten Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Akaid*'i, tefsirden Kadî Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl*'i, hadisten Ahmed Ziyaeddin Gümüşhânevî (1813/1894)'nin *Râmûzü'l-ahâdis*'i, usûl-i fıkıhtan Molla Hüsrev (ö. 885/1480)'in *Mir'âtü'l-usûl*'ü, ferâizden Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî (ö. 596/1200'den sonra)'nin *el-Ferâizu's-Sirâciyye*'si ve son olarak mantıktan Furfuriyûs (ö. 304) tarafından yazılan *Îsâgûcî* okutulmuştur.¹⁵⁴

Kendisinden yaşça büyüklere Kur'an okutup vaazlar veren Topaloğlu, daha küçük yaşlarında ilmî birikimi ile ön plana çıkmayı başarmış, medresede tahsil görürken babası yaşındaki hafızlara hoca kalfalığı ve hocalık yapmıştır. Hoca kalfalığı yaparken yaşadığı bir anısını şöyle nakletmektedir: “Dedem yeni gelen öğrencilere müzakerecilik ve hoca kalfalığı yapma görevini bana vermişti. Bunlardan biri “Şoför Hafız” diye bilinen Ömer Bayburtlu'ydu... İlerlemiş yaşta olduğundan konuları kavraması kolay olmuyordu. Defalarca tekrar ettiğim halde meseleye nüfuz edemeyince canı sıkılır, geleneğe göre benim onun kulağını çekmem gerekirken “niçin anlayamıyorum!” diyerek benim kulağımı çekerdi.”¹⁵⁵

Topaloğlu, 1948 yılında ilkokulunu bitirmiş ve 1949 yılında 17 yaşında İslâmî ilimlerden icazetini almıştır. Üç bölümden oluşan icazetnamenin birinci bölümünde akli ve nakli İslâmî ilimlerin icazeti ile Nakşibendiyye tarikatının icazeti yer almaktadır. İkinci bölümde icazet alan talebeye yönelik tavsiye ve öğütler bulunmakta, üçüncü bölümde ise ferâiz ilminin icazeti yer almaktadır.¹⁵⁶ 1950 yılında Trabzon'un Zankarya köyünde iki yıl imamlık görevinde bulunan Topaloğlu, dedesinin isteği üzerine bu görevi bırakıp 1952 yılında İstanbul İmam-Hatip Okulu'na kaydolmuştur. 1959 yılına kadar orta ve lise öğrenimini burada tamamlamış, aralarında Celalettin Ökten (1882/1961) ve Nurettin Topçu (1909/1975) gibi önemli simaların bulunduğu hocalardan dersler almıştır. Buradaki öğrenciliği sırasında da birçok önemli camide imamlık ve vaizlik görevinde bulunmuştur.¹⁵⁷ Bu camiler arasında

¹⁵³ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 24.

¹⁵⁴ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 26.

¹⁵⁵ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 75-76.

¹⁵⁶ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 49.

¹⁵⁷ Geniş bilgi için bk. Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 17; Karadağ, *Ana Hatırlarıyla Kelâm Tarihi*, 305-306; Çelebi, “Bekir Topaloğlu”, 2010, 348; Ögük, “Bekir Topaloğlu (2016)”, 355; Emine

İstanbul'daki Edirnekapı Mihrimah Cami, Eyüp Sultan Cami, Beyazıt Cami, Yeni Cami, Hırka-i Şerif Cami, Eski Ali Paşa Cami, İzmit'teki Hereke Cami ve Karamürsel Cami, Manisa'daki Saruhanlı Cami yer almaktadır.¹⁵⁸

Topaloğlu'nun imamlık görevinde bulunduğu zamanlarda camilerin durumu pek iç açıcı değildi. Bakıma muhtaç ve onarımsızdı. Topaloğlu, vaaz verdiği camilerden biri olan Eyüp Sultan Cami'sinde yaşadığı bir anısını hatıralarında şöyle kaydetmektedir: *"Bir sabah namazında camiden çıkınca, türbenin önünde sırtı camiye dönük siyah elbiseli birinin dua ettiğini gördüm... Yüzünü görebilecek yere gittiğimde Adnan Menderes olduğunu anladım... Aradan birkaç yıl geçtikten sonra aynı camiye gidince her şeyin pırıl pırıl olduğunu gördüm? Halılar değişmiş, caminin kiri temizlenmiş, tozu alınmış, onarımlar yapılmış, dışarıdaki mezarlık taşlarına varıncaya kadar. Bunları Menderes yaptırmış."*¹⁵⁹

Topaloğlu 1958 yılında mezuniyetine bir yıl kala 26 yaşında iken Kadriye hanımla evlenmiş ve bu evlilikten dört kız çocukları olmuştur. 1959 yılında İmam-Hatip Okulu'ndan mezun olan Topaloğlu, 1960 yılında Sultanahmet'te bulunan Firuz Ağa Cami'sine İmam-Hatip olarak atanmış ve üç yıl burada görev yapmıştır. Buradaki görevi boyunca okumuş olduğu hutbeleri *Öze Doğru* adıyla kitaplaştırmış ve bu kitap daha sonraları yeni eklerle birlikte *Dinî Sohbetler* adı altında baskısına devam etmiştir. Topaloğlu'nun babası Hüseyin Efendi, oğlunun İmam-Hatip Okulu'nu bitirdikten sonra sahibi olduğu fabrikanın başına geçmesini istemiş, ancak Topaloğlu bunu kabul etmeyerek yükseköğrenime devam etmiştir. 1959 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü giriş sınavlarına girmiş ve sınavda ikinci olarak başarılı olmuştur.¹⁶⁰

Enstitünün ilk öğrencilerinden olan Topaloğlu, buradaki öğrenimi süresinde Yüksek İslâm Enstitüsü Talebe Cemiyetini kurmuş ve bir süre başkanlığını yürütmüştür. 1962-1963 eğitim-öğretim yılında Mehmet Sofuoğlu'nun danışmanlığında yazmış olduğu *Kur'an'da Kadın* isimli mezuniyet teziyle yükseköğrenimini birincilikle bitirmiş, İstanbul İmam Hatip okuluna Hayreddin Karaman, Tayyar Altıkulaç ve Ahmet Kahraman'la birlikte meslek dersleri hocası olarak atanmıştır.¹⁶¹ Topaloğlu'nun bu mezuniyet tezi daha sonradan *İslâm'da*

Öğük, "Son Devrin Din Âlimi Bekir Topaloğlu: Hayatı, Hatıratı Ve Kelâm İlmine Katkısı", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2016), 180-181; İlyas Çelebi, "Bekir Topaloğlu: Kur'an ve Kelâm Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2004), 6; İlyas Çelebi, "Vefeyât: Topaloğlu Bekir (1932-2016)", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016), 662; Çelebi, "Bekir Topaloğlu", 2019, 2/603.

¹⁵⁸ Çelebi, "Vefeyât: Topaloğlu Bekir (1932-2016)", 662-663.

¹⁵⁹ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: "Hatıra ve Günlükler"*, 87-88.

¹⁶⁰ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: "Hatıra ve Günlükler"*, 91-100.

¹⁶¹ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: "Hatıra ve Günlükler"*, 123.

Kadın adıyla kitap haline getirilmiş ve ilk kitabı olma vasfını kazanmıştır.¹⁶² 1962 yılında ikinci Yüksek İslâm Enstitüsü Konya’da açılmış, Topaloğlu ise Konya’daki açılış merasimine giderek burada İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü adına bir konuşma gerçekleştirmiştir.¹⁶³

Topaloğlu, iki yılı aşkın öğretmenlik yaptığı 1963-1965 yıllarını, hayatının en verimli ve en mutlu dönemi olarak belirtmektedir.¹⁶⁴ Onun bu yıllarda önemli girişimleri ve hizmetleri olmuştur. 1963 yılında İstanbul İmam-Hatip Okulu’nda öğretmen iken Hayreddin Karaman, Tayyar Altıkulaç ve Ahmet Kahraman gibi isimlerle birlikte “Nesil Hareketi” adı altında faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetler içerisinde, öğrencilerin oluşturduğu kitap okuma grupları ile halkın oluşturduğu Kur’an okuma grupları yer almaktadır.¹⁶⁵ Bu gibi faaliyetler ile İmam-Hatip neslinin oluşmasında ilk tohumları atan Topaloğlu ve arkadaşları, daha sonradan kurmuş oldukları vakfa “Nesil Vakfı”, çıkarmış oldukları dergiye “Nesil Dergisi” ve açtıkları yayınevine ise “Nesil Yayınları” ismini vermiş, birçok önemli yazar bu dergi ve vakıflarda hem yazıları hem de hizmetleri ile öne çıkmıştır.¹⁶⁶

Topaloğlu ve arkadaşlarının “Nesil Hareketi” ile umutlarını bağladıkları kesim aslında İmam-Hatip neslidir. Topaloğlu, Türkiye’deki dinî hayatın temelini İmam-Hatip öğrencilerinde görmüş ve onlara ayrı bir önem atfederek “*Büyük mâziyi ümit dolu âtiye bağliyacık Hizmet Nesli*” olarak nitelendirmiştir.¹⁶⁷ Bu düşünceye ise İmam-Hatip Okulu altıncı ya da yedinci sınıflardan itibaren sahip olduğunu ve bunda hocası Nurettin Topçu’nun büyük etkisi olduğunu ayrıca belirtmektedir.¹⁶⁸

1966 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’ne asistan olarak atanan Topaloğlu, 1968 yılında Tuzla Piyade Okulu’nda askerlik görevine başlamıştır. Askerden döndükten sonra 1971 yılında aslen Faslı olan hocası Muhammed Tancî ile birlikte, *İslâm Kelâmcıları ve Filozoflarına Göre Allah’ın Varlığı* isimli asistanlık tezini tamamlamış ve öğretim üyeliğine atanmıştır.¹⁶⁹ Topaloğlu’nun Muhammed Tancî ile olan tanışıklığı İmam-Hatip Okulu’ndaki yıllara dayanmaktadır. Tancî, bir eserin istinsah edilmesini istemiş, İmam-Hatip Okulu’ndaki hocalardan Mustafa Sabri Sözeri (1926/2000) ise Topaloğlu’nu bu işe layık görmüştür. İlk başlarda tefsir alanına meraklı olan Topaloğlu, daha sonradan hem hocasının etkisi hem de

¹⁶² Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 119.

¹⁶³ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 101-103.

¹⁶⁴ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 124.

¹⁶⁵ Çelebi, “Bekir Topaloğlu”, 2019, 2/604.

¹⁶⁶ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 142.

¹⁶⁷ Bekir Topaloğlu, “Hizmet Nesli”, *Nesil Dergisi* 1/4 (1977), 7.

¹⁶⁸ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 144.

¹⁶⁹ Ögük, “Son Devrin Din Âlimi Bekir Topaloğlu: Hayatı, Hatıratı Ve Kelâm İlmine Katkısı”, 181-182; Çelebi, “Bekir Topaloğlu”, 2010, 349.

içeriği itibarıyla kelâm alanına yönelmiş ve bu alanda kendini geliştirmiştir. Öğrenci olduğu zamanlarda Tancî hocanın odasına sık sık gitmesi, asistan olduğu sırada tezinden yazmış olduğu bölümleri Tancî hocaya göstermesi ve hocanın da birtakım tashihlerde bulunması bu alana yönelişinde oldukça önemlidir.¹⁷⁰ Bu yıllarda Topaloğlu'nun babası Hüseyin Efendi'nin durumu ağırlaşmış ve 25 Haziran 1972 yılında vefat ederek Fatih Cami'sinde cenaze namazı kılınmıştır. Kalabalık bir cemaatin katılımıyla gerçekleşen cenaze namazını, İskenderpaşa Cami imamı Mehmet Efendi kıldırmıştır.¹⁷¹

1983 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü, Marmara Üniversitesi'ne bağlı bir İlahiyat Fakültesi haline gelince, Topaloğlu'nun öğretim üyeliği tezi doktoraya denk kabul edilmiş ve doktor unvanını almıştır. Aynı Fakültede 1986 yılında doçent, 1988 yılında profesör olmuştur. 2002 yılında emekliliğe ayrılan Bekir Topaloğlu, vefat tarihi olan 2016 yılına kadar ilmî faaliyetlerine ve İslâm Araştırmaları Merkezi'nin birimi olan İslâm Ansiklopedisindeki çalışmalarına devam etmiştir.¹⁷²

1.3. İlmî ve Fikrî Kişiliği

Topaloğlu, kelâm ilminin yanında tefsir ve Arap dili ve edebiyatı alanlarında da derinlemesine bilgi sahibi olması hasebiyle, İslâm düşüncesine sadece kelâm alanından değil farklı alanlardan bakma fırsatı bulan nadir kelâmcılardandır. O'nun geniş bir perspektife sahip olmasının en büyük dayanağını çeşitli eğitim kurumlarında almış olduğu dersler oluşturmaktadır. Hayatı boyunca ilimle meşgul olan Topaloğlu, medrese eğitimi ile başladığı bu ilim yolculuğunu; İmam-Hatip Lisesi, İlahiyat Fakültesi ve İSAM gibi ilim ocaklarında geçirmiş ve birçok çalışmanın içerisinde bulunmuştur. Yaşamı boyunca Kur'an okumadığı bir günü olmayan ve günde ortalama 12 saatini ilmî çalışmalarına ayıran Topaloğlu,¹⁷³ geniş bir bilgi birikimine sahip olması ve olayları iyi analiz edebilmesi ile entelektüel bir din âlimi profili çizmektedir.

Topaloğlu'nun fikriyatında etkili olan ve ilmî kişiliğini oluşturan birçok isim mevcuttur. Bu isimler arasında: dedesi Muhammed Hanefî, hocaları Nurettin Topçu, Celalettin Ökten, Mustafa Sabri Sözeri ve Muhammet Tancî yer almaktadır. Onun ilmî kişiliğini oluşturan en önemli isim ise “manevi hocam” dediği İmam Mâtürîdî'dir.¹⁷⁴ Öyle ki, hayatının büyük bir bölümünü İmam Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı

¹⁷⁰ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: "Hatıra ve Günlükler"*, 133-136.

¹⁷¹ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: "Hatıra ve Günlükler"*, 31.

¹⁷² Çelebi, “Vefeyât: Topaloğlu Bekir (1932-2016)”, 663.

¹⁷³ Topaloğlu, “Prof. Dr. Bekir Topaloğlu ile Yapılan Son Söyleşi” (Görüşme 2016), 278.

¹⁷⁴ Çelebi, “Vefeyât: Topaloğlu Bekir (1932-2016)”, 664.

eserlerinin neşir ve tercümesine ayırmış, bu iki önemli çalışmaya adeta hayatını vakfederek yaklaşık 50 yılını ayırmıştır. *Kitâbü't-Tevhîd*'in hem neşrini hem de tercümesini gerçekleştirmiş, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ın ise neşrini tamamlamış, ancak tercümesini tamamlamaya ömrü yetmemiştir.¹⁷⁵ Ayrıca Topaloğlu, kelâm alanına temayülü ve Arapçaya olan nüfuzu açısından en çok Muhammet Tancî'den faydalandığını,¹⁷⁶ ilmî ve fikrî şahsiyetinin oluşmasında dayısı Mehmet Yahya Kutluoğlu (1928/2021)'nin büyük bir payı olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁷

Topaloğlu, bilimsel çalışmalarındaki ciddiyeti yanında aynı zamanda espritüel bir kişiliğe sahiptir. Öğrencilerinden Metin Yurdağür'ün naklettiğine göre Topaloğlu, Karadenizli olması hasebiyle Karadenizli olmayanlarla uğraşır ve kendisi Karadenizli olmayıp Karadenizlilerle evli olanlara “mevâlî” dermiş.¹⁷⁸ O'nun yüzleri güldüren bir başka anısı ise en yakın dostu ve ilim yoldaşı Hayreddin Karaman'la birlikte yazmış oldukları *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus* adlı sözlük çalışmasında görülmektedir. Bu çalışmada Arapça kelimelerin mushaflardan kesilmesinden Topaloğlu, yapıştırılmasından ise Karaman mesuldür. Çalışma sürecince hem Topaloğlu hem de Karaman yoruldukları zaman birbirlerine latife ederek: “Kes Bekir, yapıştır Hayreddin!” diye seslenirlermiş.¹⁷⁹ Bu da yine Topaloğlu'nun esprili ve neşeli bir yapıya sahip olduğunun göstergesidir.

İlmî kişiliği ve babacan yapısı ile öğrencileriyle yakın bir ilişki kuran Topaloğlu, bir âlim-talebe ilişkisi nasıl olurun en iyi örneklerinden birini teşkil etmektedir. Nitekim öğrencilerinden Metin Yurdağür, hocası Topaloğlu'nun ilmî kişiliğini çok güzel benimsemiş ve şu cümleleri sarf etmiştir: “*Biz Bekir Topaloğlu'nun öğrencileri, bu dünyanın nimetleri karşısında zâhidlik göstermenin, ümerâ ve ağniyâ karşısında müstağnî kalmanın, popülizm yapma ve omurgasız davranma yerine dik durmanın, medya, kamera ve mikrofon tutkunu olmamanın, hizmette karşılık beklemeyip hasbî olmanın, ilimde ciddiyet, titizlik ve ahlâka riâyetin, daima gerçeği arayıp bulma arzu ve iştîyâkıyla yanmanın gerekliliğini ve nihâyet cömertliğin en güzel örneklerini onda görüp bu hasletleri edinmenin herkes için çok mühim ve lâzım olduğunu kendisinden öğrendik.*”¹⁸⁰

¹⁷⁵ Ögük, “Son Devrin Din Âlimi Bekir Topaloğlu: Hayatı, Hatıratı Ve Kelâm İlmine Katkısı”, 198.

¹⁷⁶ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 115; Topaloğlu, “Prof. Dr. Bekir Topaloğlu ile Yapılan Son Söyleşi” (Görüşme 2016), 276.

¹⁷⁷ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 19.

¹⁷⁸ Metin Yurdağür, “Prof. Dr. Metin Yurdağür”, *Hocaların Hocası Bekir Topaloğlu* (İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 60.

¹⁷⁹ Yurdağür, “Prof. Dr. Metin Yurdağür”, 61-62.

¹⁸⁰ Yurdağür, “Prof. Dr. Metin Yurdağür”, 64.

Topaloğlu'nun fikriyatını anlama hususunda zikredilmesi gereken en önemli mesele ise “Nesil Hareketi” düşüncesidir. “Nesil Hareketi”, Türkiye’de 1970’li yıllarda kendisini gösteren ve daha çok gençler arasında dinî, sosyal ve kültürel dönüşümü hedefleyen bir oluşumdur. Modern dünyanın sorunlarına karşı gençlerin çözüm üretebilecek bilgi birikimine sahip olmalarını ve modernleşme ile İslâm arasında denge kurmalarını hedefleyen bu hareket, dinî ve entelektüel bir gençlik hareketini oluşturmaktadır. Bu hareketin Türkiye’deki önemli destekçilerinden birisi ise Bekir Topaloğlu’dur.

İrşat ve dinî hizmet faaliyetlerini hayatının bir parçasıymış gibi bizlere sunan Topaloğlu, yazılarında sık sık gençliğin öneminden ve gençlerin üzerine düşen sorumluluklardan bahsetmiş ve yetişen bu genç nesle umudunu bağlayarak “Nesil Hareketi” adı altında birçok girişimde ve faaliyette bulunmuştur. Daha henüz İmam-Hatip Okulu öğrencisiyken dinine, vatanına ve milletine hizmet edecek bir nesil oluşturma hayali kuran Topaloğlu, hocalık görevleri sırasında bu hayalini gerçekleştirme fırsatı bulmuştur. Genellikle Yüksek İslâm Enstitüleri öğrencilerinin oluşturduğu “hizmet nesli” ismiyle anılan grupların istifade etmesi için Bekir Topaloğlu imzasıyla *Nesillerin El Kitabı* adlı rehber bir kitapçık kaleme alınmıştır. Genç nesle yönelik bu gibi faaliyetler içerisinde bulunmayı bir görev addeden Topaloğlu, o dönemdeki İmam-Hatip Okulları ve Yüksek İslâm Enstitüleri içerisinde yaşanan gelişmelerin izlenmesi, yönlendirilmesi ve temel politikaların belirlenmesi gibi meselelerde faaliyet yürütenler arasındadır.¹⁸¹

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Mezunları Cemiyeti’nin Eğitim Komitesi tarafından hazırlanan raporda, Topaloğlu ve beraberindeki hocalar (Hayreddin Karaman, Tayyar Altıkulaç, Mehmet Yaşar Kandemir, Muhammet Eroğlu ve Ahmet Topaloğlu) Türk Milletinin büyük bir kesimini oluşturan köylü halka rehber olacak bir irşat hareketinin gerektiğinden söz etmiş ve bu irşat hareketinin mümessillerinin İmam-Hatip lisesi neslinden çıkabileceğini söylemiştir. Bu raporda, İmam-Hatip lisesi mezunlarının sağlam bir şekilde yetişmesi ve köylere gönderilmesi hususunda bazı çalışmalara olan ihtiyaçlardan da söz edilmiş, bunlar “Fikrî Hazırlık”, “Maaş ve Kadro” ve “Organizasyon” şeklinde özetlenmiştir.¹⁸²

Topaloğlu ve beraberindeki hocaların “Nesil Hareketi” içerisinde yürütmüş olduğu sivil çalışmaların başında öğrencilerin oluşturmuş olduğu Arapça metin okuma grupları ile halkın oluşturduğu Kur’an okuma grupları gelmektedir. 15 kişiden oluşan ve 15 günlük aralıklarla evlerde toplanan bu gruplar içerisinde Kur’an okumayı bilmeyenlerden yüzüne

¹⁸¹ Celebi, “Bekir Topaloğlu”, 2019, 2/604.

¹⁸² Bekir Topaloğlu, “Yeni Bir İrşad Hareketi”, *Nesillerin El Kitabı* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1976), 88-90.

okumayı öğrenmesi istenmektedir. Ayetlerin meali de okunduktan sonra söz konusu olan ayetlerle ilgili gerekli açıklamalar yapılmakta, sorulan sorular cevaplanmaktadır. Öğrencilerin oluşturduğu metin okuma gruplarında ise seçkin kişilerle özel ilgileniliyor, tespit edilen eserler kolaydan zora doğru kademeli bir şekilde okutuluyordu. 15 günde bir yapılan “Nesil” adlı toplantılarda okunan bu eserler müzakere ediliyordu.

Yapılan “Nesil” toplantılarında Türkiye’deki dinî hayatı ihya etmeyi amaçlayan Topaloğlu ve arkadaşlarının oluşturduğu yirmi dört kişilik bu teşkilata “el-Cîlû’l-Muhammedî” (Muhammed nesli) denmiştir. Teşkilatta yer alan isimler şunlardır: Halit Güler, Tayyar Altıkulaç, Hayreddin Karaman, Muhammet Eroğlu, Asri Çubukçu, Halis Ayhan, Yaşar Kandemir, Özgü Aras, Avni İlhan, Saim Kılavuz, Arif Mehmet Özdemir, İsmail Karaçam, Yakup Üstün, Celal Kırca, Süleyman Uludağ, Kemal Güran, Hayrettin Şallı, Rıza Selimbaşoğlu, M. Saim Yeprem, Şükrü Öztürk, Mustafa Uzunpostalcı, Hasan Kâtipoğlu ve Kemal Sandıkçı.¹⁸³ Nesil çalışmalarının başında kendisinin ve Hayreddin Karaman’ın olduğunu söyleyen Topaloğlu, kırk yıl kadar devam eden bu çalışmaların eskisi kadar olmasa da hâlâ devam ettiği kanaatindedir. Bu faaliyetlerin yürütüldüğü zamanlarda periyodik olarak gerçekleştirilen “Nesil” toplantıların bir süre sonra sona erdiğini belirten Topaloğlu, bunun sebebinin okulların çoğalması, ilk dönem nesillerinin başka görevlere atanması, emekliye ayrılması ve bir kısmının vefat etmesi gibi durumlardan kaynaklı olduğunu dile getirmiştir.¹⁸⁴

Topaloğlu, genellikle sivil olarak yürüttüğü ve organize ettiği hizmet çalışmalarındaki konumunu şu şekilde ifade etmiştir: *“Benim en büyük huzurum, en derin neşem kitaplarımla baş başa kalmaktır. Ben, dışa dönük bir insan değilim, başkalarıyla oturup kalkmak suretiyle vakit geçirmek hoşuma gitmez. Fakat hadiseler beni yaratılışımdan ayrılmaya, istemediğim halde oraya buraya koşup organizatör rolü üstlenmeye sevk etti. Ben İmam Hatip neslinin müslüman Türk milletinin selâmet ve saadeti için faydalı bir nesil olduğuna, hatta bir mânada yegâne nesil olduğuna inandım. Kanaatimce insanların dünya ve âhiret saadetini sağlamak anlamına gelen İslâm davasının elemanları, ocak olarak İmam Hatip tabanıdır, İlâhiyat Fakülteleri de bu tabana dayanır, bunların istikbali İmam Hatip Okullarının sayısından ziyade kalitesine bağlıdır. Bu neslin iyi, çok iyi yetiştirilmesi gerekir. İşte benim hadiselere karışma mecburiyetim, oraya buraya koşma zaruretim bundan doğmaktadır. Bu, yaratılıştan istemediğim, hoşlanmadığım bir şeydir fakat kendimi kurtaramıyorum. Gözlerimden yaşlar*

¹⁸³ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 261.

¹⁸⁴ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 144.

aka aka masamın üzerindeki kitabı kapayıp kalktığımı ve söz konusu ettiğim telaş işlerinin başında koştuğumu hatırlıyorum.”¹⁸⁵

Genç neslin doğru bir şekilde eğitilmesi ve desteklenmesi, içerisinde bulunduğu toplumun geleceği ve gelişimi açısından önem arz eden bir husustur. O sebeple gençlerin ahlaki ve dinî değerlerini benimsemesi, bireysel potansiyellerinin farkına varması ve yeni fikirler üretebilmesi için gelecek nesillere önem verilmeli ve gerekli yatırım yapılmalıdır. Topaloğlu ve beraberindeki hocalar da bunun bilincinde olup gençlere örnek olacak şekilde örnek bir nesil yetiştirme yolunu seçmiş, genç nesiller arasında ders halkaları oluşturarak onların ilmî ve fikrî gelişimlerine katkıda bulunmuşlardır.

Bekir Topaloğlu, ilmî birikimi ve tecrübesi ile çevresi tarafından çok sevilen ve değer gören saygın bir kişiliktir. Çoğu zaman birlikte vakit geçirdiği Hayreddin Karaman, Tayyar Altıkulaç ve Ahmet Kahraman’la birlikte eğitim ve öğretime yönelik faaliyetlerde bulunur ve bu faaliyetlerin sorumluluğunu genellikle o üstlenirdi. İlmî, fikrî ya da siyasi bir mesele olduğunda ise hep beraber oturup konuşurlardı. Bu sebeptendir ki hem öğrencisi hem de dostu olan Saim Yeprem, bu dört ilim adamına “fuzalâ-i Erbaa” (Dört Faziletli) derdi.¹⁸⁶ İlmî yazılarının yanında aynı zamanda serbest yazı ve şiir de yazan Topaloğlu’nun birkaç tane mahlası bulunmaktadır. “Yarımca Veli”¹⁸⁷ ve “Yağmur Bey”¹⁸⁸ kendisi tarafından, “Sıdkı”¹⁸⁹ ise dedesi ve medresedeki hocası tarafından verilen mahlaslardır. Kayıtsız ve şartsız Allah’a teslim oluşun canlı misali olarak tertemiz bir yaşam sürdüren Topaloğlu’nun yazmış olduğu şiirlerden bir tanesi şöyledir:

“Güzel demiş hoş demiş

Dünya işi boş demiş

Herkes ölüp giderken

Sen ölmeze koş demiş. / Yarımca Veli (1998)”¹⁹⁰

Topaloğlu’nun bir başka kayda değer dizeleri şöyledir:

¹⁸⁵ Çelebi, “Vefeyât: Topaloğlu Bekir (1932-2016)”, 666.

¹⁸⁶ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 123.

¹⁸⁷ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 682.

¹⁸⁸ Bekir Topaloğlu, “İrşad Hizmeti”, *Nesil Dergisi* 2/2 (1977), 9.

¹⁸⁹ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 125.

¹⁹⁰ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 682.

*“Vücudumuz bu ilâhî ülkede yer tutmuşken
Gönlümüz neden başka vadilerde dolaşsın!”¹⁹¹*

1.4. Hocaları

Bekir Topaloğlu tahsili boyunca medresede, İmam-Hatip Okulu’nda ve Yüksek İslâm Enstitüsünde olmak üzere birçok önemli hocadan ders almıştır. İlk dinî tahsilini 5-6 yaşlarında mahallesinde bulunan sıbyan mektebindeki Bozoğlu hocadan almıştır. O zamanlarda elifbâ cüzü bulunmamakla birlikte hocası Bozoğlu, ıslatılmış gürgen ağacı parçasına elifbâyı yazarak talebelerine verirmiş. Bu gibi şartların ve imkânların kısıtlı olduğu bir dönemde Bozoğlu’ndan Kur’an okumayı öğrenen Topaloğlu, daha sonradan medrese eğitimi görmek üzere Lekur Hoca ya da Topal Hoca diye bilinen dedesi Mehmet Hanefi Kutluoğlu’nun yanına verilerek on yıl boyunca onun riyasetinde kaldı. Bir süre Tashih-i Huruf ve Tecvid dersleri aldıktan sonra dedesinin yanında 9-10 yaşlarında hafızlığını tamamlamıştır. Hafız olduktan sonra dedesinden Arapça okumaya başlayan Topaloğlu, diğer talebeler gibi Emsile’den başlamış, daha sonrasında Sarf ilminden binâ, maksûd, merâh derslerini ve Nahiv ilminden avâmîl dersini okumuştur. 10-11 yaşlarındayken komşu köylerden biri olan Makdonas’a giderek Kabro Hoca diye anılan Hasan Er’den iki yıl boyunca ders görmüş, Nahiv ilmi içerisinde işlenen izhâr ve kâfiye derslerini okumuştur.

Topaloğlu, 17 yaşına kadar süren tedrisatı süresince Sarf-Nahiv ve belagat dışında diğer İslâmî ilimleri de okuyarak icazetini almıştır. Medrese ile ilkokul eğitimini birlikte bitiren Topaloğlu, İstanbul’daki İmam-Hatip Okulu ve Yüksek İslâm Enstitüsü öğrenimlerinde adı sıkça duyulan birçok önemli hocadan ders almıştır. Bu hocalar arasında: Celalettin Ökten, Yusuf Cemil Ararat (1879/1963), Mehmet Zekâî Konrapa (1888/1969), Ömer Nasuhi Bilmen, Tahir Alangu (1915/1973), Mahir İz (1895/1974), Nihad Sâmi Banarlı (1907/1974), Muhammed Tancî, Bekir Hâki Yener (1882/1975), Nurettin Topçu, Abdullah Güzelyazıcı (1404/1983), Mehmet Sofuoğlu (1923/1987), Mustafa Sabri Sözeri ve Muhammed Hamidullah (1908/2002) gibi ilmî şahsiyetler yer almaktadır. Topaloğlu, Mustafa Sabri Sözeri’den Türkçe ve dilbilgisi derslerini almış ve Muhammed Tancî ile onun sayesinde tanışmıştır. Zekâî Konrapa’dan siyer dersini, Muhammed Hamidullah’tan İslâm tarihi dersini, Mehmet Sofuoğlu’ndan tefsir dersini, Abdullah Güzelyazıcı’dan akait dersini, Tahir Alangu’dan edebiyat dersini, Nihad Sami Banarlı’dan edebiyat dersini, Mahir İz’den tasavvuf ve hitabet derslerini, Yusuf Cemil Ararat’dan Arap edebiyatı dersini, Muhammed Tancî’den

¹⁹¹ Bekir Topaloğlu, “Gaye Arkadaşlarıma”, *Nesillerin El Kitabı*, ed. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Nesil Yayınları, 1976), 9.

İslâm mezhepleri tarihi dersini, Nurettin Topçu'dan felsefe ve dinler tarihi derslerini ve Celalettin Ökten'den Arapça dersini almıştır.

Topaloğlu, hocalarından bazıları ile dost kadar yakın olmuş ve kimisinin cenaze namazını dahi kıldırmıştır. Yusuf Cemil Ararat ve Muhammed Tancî bu hocalar arasında yer almaktadır. Topaloğlu'nun, ilmî birikiminden ve eserlerinden istifa ettiği önemli isimler de mevcuttur. Mehmet Akif Ersoy (1873/1936) ve Hasan Basri Çantay (1887/1964) bu isimlerin başında gelmektedir. O, Firuz Ağa Cami'sinde vermiş olduğu hutbelerinde Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerine yer verir, Safahat kitabında yer alan birçok şiiri evinde yüksek sesle okuyup ezberlerdi. Yine Topaloğlu'nun büyük bir hevesle okuduğu bir diğer kitap Hasan Basri Çantay'ın *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* adlı eseridir. Bu eserdeki bazı kelimelerin tashihi vesilesiyle Hasan Basri hocayla tanışma fırsatı bulmuş ve imamlığı döneminde Kur'an okuma gruplarında bu eserin sayısını bilemeyecek kadar çok okumuş ve okutmuştur.

1.5. Öğrencileri

Hiç şüphesiz İslâm'da ilim, bireysel bir çaba olmaktan ziyade nesilden nesile aktarılan bir miras olarak kabul edilmektedir. Bu mirasın önemli halkalarından biri olan talebeler ise, âlimlerin ilmini muhafaza etmiş, geliştirmiş ve sonraki nesillere aktarmıştır. İslâm geleneğinde özellikle büyük âlimlerin yetiştirmiş olduğu öğrenciler, sadece hocalarının ilmini aktarmakla kalmamış, aynı zamanda yeni ekoller kurarak ve ilmini geliştirerek İslâm düşüncesinin ilerlemesine katkıda bulunmuşlardır. Bu yüzden öğrenciler, bir âlimin ilmî mirasının en değerli taşıyıcılarıdır.

Âlim-talebe ilişkisi, İslâm ilim geleneğinin temel taşı olup ilim geleneğinde bilgiyi nesilden nesile aktaran, hem ilmî hem de ahlaki bir bağ ifade eden önemli bir ilişkidir. Bu ilişki, sadece bilgi aktarımından ibaret olmayıp aynı zamanda ahlâk, edep ve manevi gelişimi de kapsamaktadır. Günümüzde her ne kadar eskisi kadar etkili ve güçlü bir âlim-talebe ilişkisi olmasa da, geleneksel medreselerde ve İslâmî ilim merkezlerinde böyle bir ilişkinin mevcudiyetinden söz etmek gerekir. Ancak modern eğitim sisteminde bu ilişki daha da zayıflamış, ilim daha çok akademik bir form kazanmıştır. Bunun aksine son devrin önemli din âlimlerinden biri olan Bekir Topaloğlu ise, görmüş olduğu geleneksel eğitimin de katkısıyla hocalık rolünün yanında öğrencileriyle bir nevi baba-oğul ve yahut da baba-kız ilişkisi kurarak yakın bir bağ oluşturmuş ve bir sonraki nesle örnek olmuştur.

İlmî çalışmaları ve manevi rehberlikleriyle ilim ve hikmetin yayılmasına katkıda bulunan Topaloğlu'nun, hem İmam-Hatip öğretmenliğini hem de akademik camiadaki

öğretim görevliliğini kapsayan yaklaşık 45 yıllık hocalığı süresince yetişmesine katkı sağladığı birçok öğrencisi mevcuttur. Dersine girdiği ve tezini yönettiği öğrencileri dışında onun bilgi ve birikiminden yararlanan ve bu alanda akademik çalışma yapan birçok araştırmacı da mevcuttur. Çoğunluğunun yüksek lisans ve doktora öğrencilerinden oluştuğu bu ilim yolcularına Topaloğlu'nun sıklıkla söylemiş olduğu üç önemli tavsiye bulunmaktadır. Bunlar: Allah'a olan şükrümüzü unutmayıp bu şükrü ifâ etmek için günde on iki saat çalışmak ve Arapçayı öğrenmek, Kur'an ve meâlini okumak, siyer okumaktır.¹⁹² Topaloğlu'nun İmam-Hatip dönemindeki öğrencileri arasında: Metin Yurdagür, İsmail Erünsal, Yusuf Sever, Osman Şahin, Hayrettin Şallı, Hikmet Kutlu (1944/2013 ve Kadir Topbaş (1945/2021) gibi isimler bulunmaktadır.¹⁹³

Topaloğlu'nun, pek çoğu akademisyen olan yüksek lisans ve doktora öğrencileri arasında ise şu isimler bulunmaktadır: “*Muhittin Bağçeci, Necip Taylan, Saim Kılavuz, M. Saim Yeprem, Osman Karadeniz, Yusuf Şevki Yavuz, Adil Bebek, İlyas Çelebi, Zeki Sarıtoprak, Ali Ataç, Mustafa Sinanoğlu, Cağfer Karadaş, Mustafa Can, Mustafa Akçay, Ahmet İshak Demir, Hülya Alper, Hatice Kelpetin (Arpaguş), İbrahim Pehlivan, İsmet Uçma, Mehmet Bulut, Bekir Yiğit, Remzi Tuncer, M. S. Özervarlı, Habip Terzioğlu, M. Cüneyd Gökçe, Abdullah Köse, Mehmet Gündoğdu, Mehmet Toprak, M. Emin Kılıç, Ahmet Vanlıoğlu, Hülya Çakıl (Terzioğlu), Fatma Candan Günaydın, Emine Öğük (Yarımbaş).*”¹⁹⁴

1.6. Eserleri

Bekir Topaloğlu, İslâm düşüncesinin temel kavramlarını eserlerinde odağına alan ve bu meselelere gelenek ile modernite bağlamında bir bakış açısıyla yaklaşan önemli bir kelâm âlimidir. Eserlerini çoğunlukla kelâm ilminin kavramlarına ve meselelerine ayıran Topaloğlu, sade ve anlaşılır bir dil kullanmaktadır. Başta kelâm ilmi olmak üzere: tefsir, arap dili ve edebiyatı, İslâm tarihi ve tasavvuf gibi birçok ilim dalında eseri bulunmaktadır. Türkçe telif eserlerinin yanında Arapça gramer, tercüme ve sözlük çalışmaları da mevcuttur. Kitaplarından bazıları birçok dile çevrilmiş ve sayısız baskı yapmıştır. Bunların en bilinenleri Arnavutçaya çevrilen *İslâm'da Kadın* kitabı ile Kazakçaya çevrilen *Kelâm İlmi: Giriş* kitabıdır. Eserlerinin çevrildiği diller arasında: Arnavutça, Kırgızca, Kazakça, Boşnakça, Makedonca, Bulgarca ve Azeri Türkçesi yer almaktadır. Arnavutçaya çevrilen eserler, Arnavutluk'taki birçok üniversitede ders kitabı olarak okutulmuştur. Topaloğlu'nun uluslararası düzeyde ödül alan bir kitabı da bulunmaktadır. İran Cumhurbaşkanlığının düzenlediği bir ödül töreninde,

¹⁹² Mehmet Erdoğan, “İlk Öncülerden Bekir Topaloğlu”, *Tohum Dergisi* (2016), 34.

¹⁹³ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 125; Yurdagür, “Prof. Dr. Metin Yurdagür”, 54.

¹⁹⁴ Öğük, “Son Devrin Din Âlimi Bekir Topaloğlu: Hayatı, Hatıratı Ve Kelâm İlmine Katkısı”, 183.

Topaloğlu'nun *Kitâbü't-Tevhîd* adlı tercüme eseri kitap neşri alanında yapılan “Kitâb-ı sâl” adlı yarışmada yılın kitabı seçilerek ödüle layık görülmüştür.¹⁹⁵

Topaloğlu'nun kitapları dışında ayrıca birçok kitap bölümü, makalesi, ansiklopedi maddesi, tebliği, yazısı ve röportajı mevcuttur. Yazılarının çoğunluğu “Nesil Dergisi”, “İslâm Medeniyeti Dergisi”, “Diyânet İlmi Dergi”, “Tohum Dergisi” ve “Altınoluk Dergisi” gibi çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. Topaloğlu'nun aşağıda verilecek olan tüm eserlerinde, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”* adlı eserinde yer verdiği kronolojik sıra takip edilmiş olup, baskı sayıları yıllara göre değişiklik arz etmektedir.

1.6.1. Kitapları

1.6.1.1. Kelâm

İslâm'da Kadın: Bekir Topaloğlu'nun Yüksek İslâm Enstitüsü mezuniyet tezini oluşturan ve ilk kitabı olan *İslâm'da Kadın* isimli eseri, yayınlandığı dönemde okuyucuların ilgisini çekmiş ve geniş bir yankı uyandırmıştır. Kitap, iki ana bölümden müteşekkil olup, bu iki ana bölüm de kendi içerisinde iki farklı bölüme ayrılmaktadır. Birinci ana bölümde kadının aile hayatı, “Kadın-Erkek İlgileri” ve “Ailede Kadın” olmak üzere iki bölümde: ikinci ana bölümde ise kadının toplum içerisindeki rolü, “Örtünme-Fuhuş” ve “Kadının Sosyal Durumu” şeklinde iki ayrı bölümde ele alınmıştır. Eser, toplamda yirmiden fazla sayıda basılmış ve Arnavutçaya *Gruaja Ne Islam* adıyla çevrilmiştir. Topaloğlu, kitabın önsözünde bu eseri yazma gerekçesini, zamane gençlerinin İslâm hakkında yeterli bilgiye sahip olamamaları ve İslâm'ın hakiki manada kadınlara verdiği hakların ne olduğunu bilmekte zorlanmaları olarak belirtmiştir.¹⁹⁶ Eserin konusunu ise “*İslâm'ın kadını telâkki tarzı ve ona tanıdığı haklar.*”¹⁹⁷ şeklinde açıklamaktadır.

Topaloğlu'nun, ilk eserini kadın konusu üzerine yazması kadınlara ve haklarına ayrı bir önem verdiğinin göstergesidir. Her ne kadar bu eseri kaleme aldığı yıllarda eleştiriye açık bazı ifadeler yer verse de -ki onlardan en bilineni kadının çalışmasının doğru olmadığı ve aslî görevinin analık olduğudur-¹⁹⁸ zamanla bu düşüncelerinden sıyrıldığını belirtmektedir.¹⁹⁹ Bu değişimin açık göstergesi ise, 1980'li yıllarda zuhur eden ve birçok başörtülü kadının mağdur edildiği başörtü olaylarında bir kadın araştırma görevlisinin fakülteadaki görevine

¹⁹⁵ İlyas Çelebi, “Prof. Dr. İlyas Çelebi”, *Hocaların Hocası Bekir Topaloğlu* (İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 42-43.

¹⁹⁶ Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, 13.

¹⁹⁷ Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, 14.

¹⁹⁸ Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, 257-260.

¹⁹⁹ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 93.

devam etmesi için verdiği çaba zikredilebilir.²⁰⁰ Bu düşüncelerinden daha sonraları vazgeçerek kadının ailede olduğu gibi toplumda da aktif rol alması gerektiği kanaatine varmıştır. Bu da Topaloğlu'nun, zamanın şartlarına göre yeni bakış açıları kazanabildiğinin ve bu bakış açılarını geliştirebildiğinin göstergesidir.

İslâm Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı: İsbât-i Vâcib: Bekir Topaloğlu'nun akademik formatta yazmış olduğu ilk eseridir. Topaloğlu, “Kelâm ve İslâm Düşüncesi Öğretim Üyeliği” unvanını bu eseriyle elde etmiş ve eser daha sonradan doktora tezi olarak kabul görmüştür.²⁰¹ Eser, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları sırasıyla: “Kur’ân-ı Kerîm ve İsbât-i Vâcib”, “Filozoflara ve Kelâmcılara Göre İsbât-i Vâcib” ve “Asrımızda İsbât-i Vâcib”. Eser, İslâm dünyası üzerinde etkili olan materyalistlerin ve pozitivistlerin dayanaksız bir şekilde yaratıcıyı kabul etmemelerini ihtiva etmekte olup, buna karşılık hem kelâm âlimlerinin hem de İslâm filozoflarının kullanmış oldukları isbât-ı vâcib delillerinden örnekleri içermektedir.²⁰²

Mâtürîdiyye Akaidi: Mâtürîdî kelâmcılarından Nüreddin es-Sâbûnî'nin kelâm ilmine dair eseri olan *el-Bidâye fî usûli'd-dîn* adlı eserinin tercümesini içermektedir. Eser, Arapça metni ve Türkçe tercümesi ile birlikte giriş ve dört bölümden meydana gelmektedir. Topaloğlu ilk olarak giriş bölümünde Sâbûnî'nin hayatına, eserlerine ve *el-Bidâye* adlı eserin ilmî neşrinde takip edilen metoda yer vermiştir. Ardından sırasıyla: “İlâhiyyât Bahisleri”, “Nübüvvet Bahisleri”, “İrade-Kazâ ve Kader Bahisleri” ve “İmanın Mahiyeti Bazı Sem‘iyyât Bahisleri” olmak üzere dört bölümde *el-Bidâye*'nin tercümesini tamamlamıştır. Yazar, tercümesinde bulunduğu eserin öğretmen, öğrenci, araştırmacı ve ayrıca konuya ilgisi olanlar için istifadeli olacağını düşünmüş ve hem metinde hem de tercümede yer alan özel manalı kelimeler ile mezhep ve fırka adlarını “İstilahlar” başlığı altında açıklamıştır.²⁰³

İnsan, Kâinat ve Ötesi: Abraham Cressy Morrison (1864/1951) tarafından Tanrının varlığı meselesi üzerine kaleme alınan bu eser, Bekir Topaloğlu'nun tercüme eserlerinden biridir. Eserin asıl adı *Man Does Not Stand Alone* (İnsan Yalnız Değildir) şeklinde olup, pozitif bilimler açısından evrenin oluşumunu ve işleyişini konu edinmekte, özellikle materyalizmi ve evrim teorisini çeşitli yönleriyle incelemektedir. Eser, toplamda 17 başlık içermekte olup, okurları eserin yedi konu üzerinde durduğunu tespit etmiştir. Bu yedi konu

²⁰⁰ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 375.

²⁰¹ Ögük, “Son Devrin Din Âlimi Bekir Topaloğlu: Hayatı, Hatıratı Ve Kelâm İlmine Katkısı”, 192.

²⁰² Topaloğlu, *İslâm Kelâmcılarına Ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı*, 11.

²⁰³ Nüreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 13-14.

sırasıyla: Dünyanın Oluşumu, Hayat, Hayvanların İçgüdüleri, Aklın Gelişimi, Genler, Karşılıklı Denge ve Kontrol ve Hayal Gücü'dür.²⁰⁴

Kelâm İlmi: Giriş: Bu eser, Topaloğlu'nun akademik formatta yazdığı eserlerden ikincisi olup kelâm ilminin yöntem, metot ve delillerinin, önemli itikadî mezheplerin ve Ehl-i bid'at fırkaların sistematik bir şekilde ele alındığı ders kitabı niteliğindeki bir kelâm eseridir. Başlangıçtan günümüze kadar kelâm ilminin tarihçesini olduğu gibi yansıtan bu eser, kelâm ilmine giriş mahiyetinde umumî bilgilerin ve Ehl-i sünnet ile Ehl-i bid'at fırkalar hakkında detaylı bilgilerin yer aldığı iki ana kısımdan müteşekkildir.²⁰⁵ Ayrıca Topaloğlu, araştırmacılar ve konuya ilgisi olanlar için faydalı olacağını düşündüğünden kitabın en sonuna Muvaffakuddin İbn Kudâme (ö. 620/1223)'nin *Lüm'atü'l-i'tikâd* adlı risalesini koymuştur.

İslâm'da İnanç Esasları: Bekir Topaloğlu'nun, Yusuf Şevki Yavuz ve İlyas Çelebi ile birlikte yazdığı bu eser, "Din-İman ve İslâm" başlıklı girişten sonra; "Allah'a İman", "Kader", "Peygamberlik Müessesesi ve Peygamberler", "İlâhî Kitaplar", "Melekler" ve "Âhiret" olmak üzere temel inanç konularının yer aldığı altı bölümden oluşmaktadır. Kelâm alanında uzman üç öğretim üyesi tarafından ele alınan bu eser, İslâm'ın temel inanç esaslarını Kur'an'a ve hadislerle dayanarak açıklamayı hedef edinmiştir.²⁰⁶

Kitâbü't-Tevhîd: Açıklamalı Tercüme: Bekir Topaloğlu'nun neşrini Makedonyalı ilim adamı Muhammed Aruçi (1956/2013) ile birlikte, tercümesini ise tek başına gerçekleştirdiği bu eser, kelâm alanında hatırı sayılır tercüme eserlerden biri olarak kabul görmüştür. Öyle ki Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* gibi kelâm alanında öncü kabul edilen bir eseri, yaklaşık on bir asır boyunca tenkitli nesir ve tercümeden yoksun kalmış ve Topaloğlu bu ihmali ortadan kaldırarak eserin nesir ve tercümesini gerçekleştirmiştir. Eser içerisinde anlaşılması güç olan ifadelerin yer alması sebebiyle metnin daha anlaşılır hâle gelmesi için sıkça gramer düzeltmeleri yapılmış ve metinde yer yer köşeli parantez içinde eklemeler yapılarak, dipnotlarında müellifin asıl maksadını içeren açıklamalara yer verilmiştir.²⁰⁷ Topaloğlu'nun otuz beş yıl gibi uzun bir münasebetinin olduğu bu eseri²⁰⁸ aynı zamanda uluslararası bir ödüle de layık görülmüştür.

²⁰⁴ Abraham Cressy Morrison, *İnsan, Kâinat ve Ötesi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Hareket Yayınları, 1972), 11.

²⁰⁵ Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, 15.

²⁰⁶ Bekir Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2009), 14.

²⁰⁷ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd: Açıklamalı Tercüme*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 17.

²⁰⁸ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 15.

Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler: Kelâm ilmi özelinde yapılan bu çalışmanın diğer İslâmî ilimler içinde genel bir bakış açısı geliştirdiği görülmektedir. Eserde günümüz kelâm çalışmalarında takip edilecek metot ve yöntemler, kelâm ilminin temel konuları ve bu ilmin diğer İslâmî ilimlerle ilişkisi müzakere edilmiştir.²⁰⁹ Eserde kelâm ilminin tanımı net bir şekilde ifade edilmiş, kelâm ve mezhepler tarihi alanlarında telif edilen eserlerin farklılıklarına değinilmiştir. Bu bağlamda kelâm ilminin itikadî meseleleri, mezhepler tarihinin ise mezhep ve şahısları merkeze aldığı düşüncesi ortaya koyulmuştur.²¹⁰

Allah İnancı: İslâm dininde dünya ve ahiret mutluluğunun teminatı olan Allah inancını bu eserde ele alan Topaloğlu, sırasıyla: “Allah’ın Varlığı”, “Allah’ın Birliği”, “Allah’ın İsimleri” ve “Allah’ın Sıfatları” olmak üzere dört ayrı başlık altında konuyu derinlemesine incelemiştir. İlk bölümde inkârcı akımlara değinilmiş olup, buna karşın Allah’ın varlığının delillerine yer verilmiş: Hudûs, nizam, fitrat ve tasavvuf delilleri açıklanmıştır.²¹¹ Sonrasında Allah’ın zatında ve sıfatlarında bir ve tek olduğu inancı olan tevhit inancı ve çeşitleri açıklanmıştır. Tevhidin zıttı olan şirk ve çeşitlerine de yer verilerek ikinci bölüm tamamlanmıştır.²¹² Üçüncü bölümde Allah’ın isimlerini konu edinen Topaloğlu, esmâ-i hüsnânın sayısına ve tasnifine değinerek: Zati isimler, kâinatı ilgilendiren isimler ve insanı ilgilendiren isimler şeklinde üçlü bir tasnifte bulunmuş ve bu meselenin önemine binaen şu ifadelerle yer vermiştir: “İslâm dininin telkin ettiği yüce yaratıcının öz adı, belki de herhangi bir sözlük anlamı taşımayan Allah kelimesidir. Bunun dışında O’nu hatırlatacak kelimeler seçilirken hem ilâhî zatı niteleyen kavramlara uygun olmasına hem de tâzim ve hürmet unsurları içermesine dikkat edilmelidir.”²¹³ Son olarak dördüncü bölümde ise Allah’ın sıfatları konusunu tenzihî, sübutî ve fiilî şeklinde üç kısımda ele almıştır.²¹⁴

Emâlî Şerhi: Bu eser, Mâtürîdî kelâmcılarından Sirâceddin el-Üşî’nin *el-Emâlî* adlı manzumesinin, Topaloğlu tarafından yapılmış olan şerhini içermektedir. Üşî tarafından öğrencilerine yazdırıldığı bilinen bu risalenin farklı nüshalarda olmak üzere beyit sayısı 66-68 arasındadır.²¹⁵ Toplamda dört bölümden oluşan bu kitap sırasıyla: “İlâhiyyât Konuları”, “Nübüvvet Konuları”, “İman-Küfür Konuları” ve “Sem’iyyât Konuları” başlıklarını taşımaktadır. Kelâm ilminin çeşitli konularına ait başlıkları içeren bu beyitler İlahiyat,

²⁰⁹ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 2.

²¹⁰ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 43.

²¹¹ Bekir Topaloğlu, *Allah İnancı* (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006), 23-34.

²¹² Topaloğlu, *Allah İnancı*, 47-69.

²¹³ Topaloğlu, *Allah İnancı*, 76.

²¹⁴ Topaloğlu, *Allah İnancı*, 124-138.

²¹⁵ Sirâceddin Ali B. Osman el-Üşî, *Emâlî Şerhi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 11.

Nübüvvet ve Sem'iyât olmak üzere klasik eserlerde kabul gören bir sıra takip edilerek ele alınmıştır.²¹⁶

Kelâm Terimleri Sözlüğü: Bekir Topaloğlu ile İlyas Çelebi'nin birlikte kaleme almış oldukları sözlük çalışmasıdır. Eser, kelâm alanına giren ya da diğer disiplinlere ait olup kelâm ilmini de ilgilendiren terimlerden oluşmaktadır. Ele alınan terim, kökü ve kökünün manası bakımından incelenmiş ve muhtevası kısaca tanıtılmıştır.²¹⁷ Sözlük çalışmasının telifinde TDV İslâm Ansiklopedisinde yer alan maddelerin etimoloji kısmından da istifade edilmiştir.²¹⁸

1.6.1.2. Tefsir

Kur'an'dan Evrensel Mesajlar: Topaloğlu'nun birbirinden bağımsız olmamakla birlikte on altı konuda Kur'an-ı Kerim'de bulunan 242 ayetin tercümesini içeren bu kitabı, Kur'an'da yer alan özdeyiş niteliğindeki ilahi beyanları içermektedir. Eserde kaynak olarak daha çok Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği)'nin *el-Müfredât* adlı eserinden yararlanılmış ve ayet muhtevasının anlaşılması için yer yer küçük açıklamalarda bulunulmuştur.

Te'vilât'ül-Kur'ân'dan Tercümeler: İmam Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı eserinden Fâtiha suresi, Âyetü'l-Kürsî, Bakara suresi son iki ayet, Haşr suresi son dört ayet, Fil suresi, Kureyş suresi, Mâûn suresi, Kevser suresi, Kâfirûn suresi, Nasr suresi, Tebbet suresi, İhlâs suresi, Felak suresi ve Nâs surelerinin tercüme edilmiş tefsirleri bulunmaktadır.²¹⁹ Eserde yer alan zor kelimeler açıklanarak bilinmeyen özel isimlere ve cümlelere harekelendirme yapılmış ve bu sayede okurun metni anlaması ve anlamlandırması kolaylaştırılmıştır.²²⁰ Topaloğlu tarafından neşri yapılan, ancak vefatından dolayı tercümesi tamamlanamayan bu eser, 17 ciltlik kapsamlı bir çalışmanın yalnızca bir cildini oluşturmaktadır. *Te'vilât*'ın her bir cildinin sonunda madde indekslerine yer verileceğinden bahsederek bunları şu şekilde ayırmıştır: “İstidlalden Zikredilen Ayetler”, “Hadisler”, “Şahıs İsimleri”, “Grup, Kabile ve Yer İsimleri”, “Din Fırka ve Mezhep İsimleri”, “Şiirler”, “Kitap İsimleri” ve “Önemli Konular”.²²¹

²¹⁶ el-Ûşî, *Emâlî Şerhi*, 12.

²¹⁷ Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 7.

²¹⁸ Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 8.

²¹⁹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân'dan Tercümeler*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâtürîdî Araştırma Vakfı, 2003), V.

²²⁰ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân'dan Tercümeler*, XV.

²²¹ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân'dan Tercümeler*, XVI.

1.6.1.3. Arap Dili ve Edebiyatı

Arapça Dilbilgisi: Sarf - Nahiv: Bekir Topaloğlu'nun Hayreddin Karaman'la birlikte yazmış olduğu Arapça gramer kitabıdır. Eser, “Sarf” ve “Nahiv” konulu başlıkları ile iki ayrı kısmı teşkil etmekte olup, “Sarf” başlığı altında yirmi bir bölüm: “Nahiv” başlığı altında ise yirmi dört bölüm mevcuttur. Arapça dilbilgisi öğrenimindeki ihtiyacı karşılamak maksadıyla kaleme alınan bu eser, alanındaki önemli gramer kitaplarından birini teşkil etmektedir. Kitaptaki örnek cümleler kolaydan zora doğru bir seviye takip edilerek verilmiş ve metin boyunca buna bağlı kalınmaya çalışılmıştır.²²² Eser, yazılmış olduğu dönem itibarıyla harekeli Arapça harflerin ve bu harflerin yazımıyla uğraşan kişilerin bulunmamasından dolayı ilk önce harekesiz bir şekilde dizdirilmiş, daha sonrasında bir hattata harekeletme yapılarak bastırılmıştır.²²³ Oldukça zahmetli bir süreci barındıran bu eser, İmam-Hatip liselerindeki ders müfredatı göz önünde bulundurularak kaleme alınmış olup, okurlarına birkaç tavsiye barındırması açısından da değerli görülmektedir.²²⁴

Arapça Okuma ve Eski Metinler Kitabı: Bu eser, Bekir Topaloğlu ile Hayreddin Karaman'ın Arap diline dair yazmış oldukları okuma metinlerini içeren bir çalışmadır. Kitapta toplamda üç farklı metin türünün yer aldığı ana başlık ve her bir ana başlığın da üçer tane alt başlığı bulunmaktadır. Eserde yer alan Arapça metinler, hem harflerin harekelenmesi hem de kelimelerin bilinirliği açısından okuyucunun seviyesi dikkate alınmak suretiyle özenle seçilmiştir. Ayrıca metin bittikten sonra içerisinden bazı kelimelerin Türkçe anlamları verilerek metnin çözümünde okura yardımcı olunmuştur.²²⁵

Arapça - Türkçe Yeni Kâmus: Bekir Topaloğlu ile Hayreddin Karaman'ın birlikte yazmış olduğu Arapça-Türkçe sözlük çalışmasıdır. Eser, yirmi bin civarında kelimeyi ihtiva etmekle birlikte hazırlanışında birçok lügat kaynaktan faydalanılmıştır. Faydalanılan bu kaynaklar kitapta verilen sırasıyla şunlardır: Kahire Arap Dil Kurumu tarafından çıkarılan *el-Mu'cemü'l-Vasît*, Mütercim Âsım Efendi (ö. 1235/1819)'nin *Kâmus Tercümesi*, Vankulu (ö. 1000/1592)'nin *Vankulu Lugatı*, Ahterî (ö. 968/1560-61)'nin *Ahterî-i Kebîr*'i, Tâhir Ahmed Zâvî (1890/1986)'nin *Tertîbü'l-Kâmûsi'l-muhîr*'i, Butrus b. Bûlus el-Bustânî (ö. 1883)'nin *Muhîtü'l-muhîr*'i, Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (1900/1973)'in *el-Muhtâr min Sîhâhi'l-luga*, Luvîs Ma'luf (1867/1947)'un *el-Müncid*'i, Cibran Mesud'un *er-Râid*'i, Fuad

²²² Bekir Topaloğlu - Hayreddin Karaman, *Arapça Dilbilgisi: Sarf-Nahiv*, ed. Hüseyin Kader (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 14.

²²³ Topaloğlu - Karaman, *Arapça Dilbilgisi*, 15.

²²⁴ Topaloğlu - Karaman, *Arapça Dilbilgisi*, 14.

²²⁵ Bekir Topaloğlu - Hayreddin Karaman, *Arapça Okuma ve Eski Metinler Kitabı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008).

Efram el-Bustani'nin *Müncidü't-tullâb*'ı ve Albert de Biberstein Kazımırskı (1808 /1887) *Dictionnaire Arabe – Français*'i.²²⁶

1.6.1.4. Diğer Alanlar

Öze Doğru: Bu eser, Topaloğlu'nun imamlık görevinde bulunduğu Firuz Ağa Cami'sinde, cemaate vaaz ettiği hutbelerinin bir araya getirilmesi ile teşekkül etmiştir. İhtiva ettiği meseleler açısından hem din adamlarının yararlanabileceği hem de halkın rahatlıkla okuyabileceği bir kitap olması hasebiyle ayrı bir önemi vardır. Toplamda 73 ayrı hutbenin yer aldığı bu kitabın asıl kaynaklarını Kur'an ve sünnet oluşturmaktadır.²²⁷ Eserde yer alan hutbeler gerek kültür açısından gerekse dinî bilgi ve yaşantı açısından her türlü kesimi ve seviyeyi gözeterek yazılmış ve gerekli yerlerde eklemeler yapılmıştır. Hutbelerinde gündelik meselelere de yer vererek halkın odağını kendisinde toplayan Topaloğlu, konuları ele alırken çoğunlukla İmam Gazzâlî'nin eseri *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'den yararlanmıştır.²²⁸

Dinî Sohbetler: Topaloğlu'nun *Öze Doğru* kitabının yeni eklerle birlikte genişletilmiş hali olan bu eser, yedi ayrı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla: “İrşad Üzerine”, “Dine Doğru”, “Bitmeyen Kavga”, “Öze Doğru”, “Güzel Ahlâktan”, “Öyle Zaman Olur Ki” ve “Ebedî Saâdet İçin” başlıklarını taşımaktadır. Yaşamının 20 yılını kapsayan bu dinî sohbetlerin nasıl olması gerektiği hususunda ise şu ifadeleri dile getirmektedir: “*Dinî sohbetler Allah rızâsından başka hiçbir gâye gütmemelidir. İşin içine uzak veya yakın plânda herhangi bir menfaat, nüfûz veya şöhret karıştı mı müessiriyet ve feyiz ortadan kalkar... Bu ulvî toplantılara siyâset de girmemelidir. Hangi siyâsî kuruluşun fikriyatı olursa olsun, bu nev'i toplantıların sınırları içine alındığı takdirde eninde sonunda bütün samimiyet ve ihlâsı silip götürür.*”²²⁹ Topaloğlu'nun bu ifadelerinden de anlaşıldığı gibi dinî sohbetlerin bir ücret ya da menfaat karşılığında yapılması, o işin bütün feyzini kaçırdığı gibi dinleyiciler üzerindeki etkisini de yitirmekte ve bütün gerçekliğini zedelemektedir. Yine Topaloğlu'nun siyaset ile ilgili söylemiş olduklarından, siyasete ve siyasi kişilere uzak olduğunu ve bu meselelerde temkinli davrandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira bir başka eserinde din adamının siyasete bulaşmaması gerektiğini, eğer siyasete girecekse de din adamı vasfından çıkması gerektiğini belirtmektedir.²³⁰

²²⁶ Bekir Topaloğlu - Hayreddin Karaman, *Arapça - Türkçe Yeni Kâmûs* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015).

²²⁷ Bekir Topaloğlu, *Öze Doğru* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1970), 279.

²²⁸ Topaloğlu, *Öze Doğru*, 8.

²²⁹ Bekir Topaloğlu, *Dinî Sohbetler* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1993), 16-17.

²³⁰ Topaloğlu, “Gaye Arkadaşlarıma”, 9.

Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası: Bekir Topaloğlu'nun Osman Öztürk ile birlikte kaleme aldığı eserler bibliyografyasıdır. Bu çalışma, 1923-1973 yılları arasında kaleme alınan İslâmî ilimler alanındaki eserleri kapsamaktadır. İlk olarak genel sıraya dahil edilmeden mushaflara, cüzlere ve en'âmlara yer verilmiştir. Daha sonradan kitap adına göre İslâmî eserlere başlanmış ve 1973 yılında yayınlanan İslâmî eserler başlığı ile umumi sıra takip edilmiştir. Son olarak kitabın sonunda şahıs isimlerine göre bir indekse yer verilmiş ve bu şekilde eserde ismi geçen ilgili kişiye ulaşımın kolaylaştırılması sağlanmıştır.²³¹

Nesillerin El Kitabı: Bu eser, Bekir Topaloğlu'nun İmam-Hatip Okulu'nda iken kafasında beliren ve zamanla şekillenen “örnek nesil” düşüncesini içermektedir. On dört makale, üç şiir ve iki rapordan²³² oluşan bu eserinde İmam-Hatip Okulu mezunlarına büyük bir anlam yükleyen Topaloğlu, “örnek nesil” olarak gösterdiği gençlerin karakteristik vasıflarından ve mesuliyetlerinden bahsederek onlara şöyle seslenmiştir: “İşte sen, ey gaye arkadaşım, hısımlığın ve neseb yakınlığının da ötesinde telâkkî ettiğim asıl kardeşim... İlmin ve imanın, kafasını ve gönlünü imar ettiği sen, İslâm hakikatını tadan ve başkalarına da tattırmayı şîâr edinen ideal insan sen... Ben diyorum ki sen çok, pek çok mes'ûlsün ve eğer bunu idrak ediyorsan büyük, hem de pek büyüksün! Bu mes'ûliyet ile bu idrak daima yanyana bulunduğu ve birbirinin âmili olduğu taktirde sen dünyada da, âhirette de mes'ûdsun.”²³³

Kelile ve Dimne: Tercüme ve Metin: Bekir Topaloğlu'nun Hayreddin Karaman'la birlikte Türkçeye tercüme ettikleri fabl türündeki bu eser, MÖ I. yüzyılda yaşayan ünlü Hint yazarı Beydebâ'ya ait olup, İran asıllı mütercim Abdullah b. el-Mukaffa' (ö. 142/759) tarafından Arapçaya çevrilerek “*Kelile ve Dimne*” adını almıştır. Topaloğlu ve Karaman, fabl türünün en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen *Kelile ve Dimne*'nin konusunu kitapta şu şekilde açıklamaktadır: “Kitabın konusu amelî hikmettir. Amelî hikmet insanın iradesine tabî davranışlarını idare edecek prensipleri tanıması ve ona göre hareket ederek umduğu olgunluğa ermesidir... Bu eserde özellikle ailevî terbiye ile siyasî terbiyeye önem verilmiş, ahlâkî terbiyeyi ilgilendiren prensipler ise dolaylı olarak anlatılmıştır.”²³⁴ Ayrıca eserin Arapça ve Türkçe tercümeleri dışında Farsça, Süryânîce, İngilizce, İtalyanca, Almanca ve Fransızca gibi birçok dilde çevirisi bulunmaktadır.

²³¹ Bekir Topaloğlu - Osman Öztürk, *Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası* (Ankara: Nüve Matbaası, 1975).

²³² Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 549.

²³³ Topaloğlu, “Gaye Arkadaşlarıma”, 7.

²³⁴ Abdullah B. el-Mukaffa', *Kelile ve Dimne: Tercüme ve Metin*, çev. Bekir Topaloğlu - Hayreddin Karaman (İstanbul: Fatih Yayınevi, 1978), 3.

İslâm Tarihinden Yapraklar: Bekir Topaloğlu'nun, Hz. Peygamber'in eşsiz şahsiyetini ve seçkin ashabını gelecek nesillere örnek olması açısından ele almış olduğu bu kitap, aynı zamanda bizlere onun Hz. Peygamber sevgisini ve muhabbetini göstermektedir. Eser hadis, siyer ve tarih kaynaklarından istifade edilerek yazılmış olup, otuz makalenin kitap haline getirilmesi ile oluşmuştur.²³⁵ Hz. Peygamber'in hayatından kesitler sunarak konuları ele alan Topaloğlu, bu eseri, yazmış olduğu eserler içerisinde en çok sevdiği ve en çok duygulandığı kitap olarak belirtir.²³⁶ Ayrıca eser, *Felete Nga Historia Islame* adı ile Arnavutçaya çevrilmiştir.²³⁷

İslâm Tasavvufu Üzerine: Bu kitap, Topaloğlu'nun hocası Muhammed Tancî tarafından İbn Haldûn'un *Şifâ'ü's-sâ'il* adlı eserine yazılmış olan mukaddimenin çevirisidir. Arapça aslı ve Türkçe tercümesiyle birlikte yayınlanan bu kitap, herhangi bir başlık içermeyip eserin başında 100 sayfalık bir mukaddime bulunmaktadır. Tancî, mukaddimenin kırk sayfaya yakın bir bölümünde, İslâm'da tasavvuf hareketinin ortaya çıkışından ve gelişiminden bahsetmiştir.²³⁸ Eser, hem Arapçaya ilgisi olanlara hem de ilahiyat alanında lisansüstü çalışma yapacak olanlara faydalı olacağı düşünüldüğünden Arapçası ile birlikte yayımlanmıştır.

Günlerim Böyle Geçti: "Hatıra ve Günlükler": Bekir Topaloğlu'nun vefatından sonra yayımlanan ve son kitabı olan bu eser, çocukluğundan son nefesine kadar yaşadıklarını kaleme aldığı günlüğüdür. Vefat etmeden önce günlüğünün yayımlanması için Tayyar Altıkulaç ile birlikte çaba göstermiş, ancak birtakım meselelerden dolayı yayımlanamamıştır. Topaloğlu'nun ailesi ise bu günlüğün yayımlanması için Topaloğlu'nun arkadaşlarından ve talebelerinden yardım almış ve eser detaylı bir şekilde incelenerek birtakım düzeltmeler sonucunda Topaloğlu'nun vefatından 5 sene sonra 2021 yılında raflardaki yerini almıştır. Eser, 1932 yılından 1975 yılına kadarki süreyi kapsayan "Hatırat" ile 1976 yılından vefat tarihi olan 2016 yılına kadar kaydettiği "Günlüklerden Seçmeler" şeklinde iki kısımdan oluşmaktadır.²³⁹ Bu hatıratı yazmasındaki gayesini ise şu şekilde açıklamaktadır: "*Yıllar önce hatırat yazmaya karar verirken hedefim İslâm'ın yüceliğini göstermekti. Diyeceksiniz ki ne alâkası var? Şöyle: 1950'li yıllardan bu yana müslümanları müşahede edebiliyordum, yani hareketlerini değerlendirmeye başlamıştım. Gittikçe anladım ki İslâm davasının yanında biz müslümanların hareketi çok zayıf, plansız, programsız, ihlâs açısından yetersiz, fedakârlık ve gayret yönünden cılız. İstedim ki bu derdi kaleme alayım, belki benden sonra gelenler için*

²³⁵ Bekir Topaloğlu, *İslâm Tarihinden Yapraklar* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1993), 8.

²³⁶ Topaloğlu, *İslâm Tarihinden Yapraklar*, 4.

²³⁷ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: "Hatıra ve Günlükler"*, 549.

²³⁸ Muhammed Tancî, *İslâm Tasavvufu Üzerine*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Damla Yayınevi, 2002), 6.

²³⁹ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: "Hatıra ve Günlükler"*, 12.

faydalı olur. Kendimi de asla bunun dışında tutmamak için bu işi günlük şeklinde kaydedeyim.”²⁴⁰

1.6.2. Kitap Bölümleri

*Hz. Peygamberin Evlilik Hayatı:*²⁴¹ Hz. Peygamber’in yapmış olduğu evliliklerden ve aile hayatından söz edilmektedir.

*Dinî Hayat ve Mezhepler:*²⁴² Mezhep kavramından ve Türkiye’deki mezhep dağılımından söz edilmiş, halkın dinî konularda bilinçlendirilmesi gerektiğine değinilmiştir.

*Kur’ân-ı Kerîm’in İ’cazı:*²⁴³ Mâlikî kadılarından Kādî İyâz’ın, Hz. Peygamber’in yüce kişiliğinden bahsetmiş olduğu *eş-Şifâ bi-ta’rîfi hukûk’l-Mustafâ* adlı eserinin Türkçe tercümesini içermektedir.

*İmâm Mâtürîdî’nin Kelâmî Görüşleri, Te’vilâtü’l-Kur’ân’ı ve Tefsir İlmindeki Yeri:*²⁴⁴ Mâtürîdî’nin *Kitâbü’t-Tevhîd* adlı eserinden hareketle kelâm ilmindeki yeri ve kelâm ilmine olan tesiri; *Te’vilâtü’l-Kur’ân* adlı eserinden hareketle de tefsir ilmindeki yeri ve tefsir ilmine olan tesiri ele alınmıştır.

1.6.3. Makaleleri

1.6.3.1. Özgün Makaleleri

*Peygambere Saygısızlığın Dinî Hükümü:*²⁴⁵ Hz. Peygamber’e saygı göstermenin öneminden, ona ve ona inananlara karşı yapılan saygısızlıklardan ve bu saygısızlığın dinî hükmünden söz edilmektedir.

*Müslümanlık ve Müslümanlar:*²⁴⁶ Son dönem Mevlevî şeyhlerinden olan Veled Çelebi İzbudak (1869/1953)’ın, Müslümanlık ve zamane Müslümanları hakkındaki düşüncelerinin sadeleştirilerek bir araya getirildiği bir çalışmadır.

²⁴⁰ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 9.

²⁴¹ Bekir Topaloğlu, “Hz. Peygamberin Evlilik Hayatı”, *Ebedî Risalet - 2* (İzmir: Işık Yayınları, 1993), 183-192.

²⁴² Bekir Topaloğlu, “Dinî Hayat ve Mezhepler”, *İslâm’ın İnsana Bakışı*, ed. Fikret Karaman (Elazığ: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 393-410.

²⁴³ Kādî İyâz, “Kur’ân-ı Kerîm’in İ’cazı”, çev. Bekir Topaloğlu, *Prof. Muhammed B. Tavî Et-Tancî: İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler*, ed. Sönmez Kutlu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 417-438.

²⁴⁴ Bekir Topaloğlu, “İmâm Mâtürîdî’nin Kelâmî Görüşleri, Te’vilâtü’l-Kur’ân’ı ve Tefsir İlmindeki Yeri”, *İmâm Mâtürîdî ve Te’vilâtü’l-Kur’ân*, ed. Hatice Kelpetin Arpaguş vd. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 43-69.

²⁴⁵ Bekir Topaloğlu, “Peygambere Saygısızlığın Dinî Hükümü”, *Diyanet İlmi Dergi* 25/4 (1969), 67.

²⁴⁶ Veled Çelebi İzbudak, “Müslümanlık ve Müslümanlar”, ed. Bekir Topaloğlu, *Diyanet İlmi Dergi* 10/112-113 (1971), 368-370.

Kader Üzerine:²⁴⁷ Endülüslü dil ve edebiyat âlimi Batalyevsî (ö. 521/1127)'nin, âlimlerin dinî konularda farklı düşünmelerinin sebeplerini ele aldığı *el-İnsâf* adlı risalesinden bir kısmının tercümesini içermektedir.

Yeni Öğretim Yılına Girerken:²⁴⁸ İlim adamlarına düşen sorumluluğun gün geçtikçe daha da arttığından bahsedilerek, bir din adamının vazifesini yerine getirmesi için üç zaruri vazifesinden birincisi olan iman bahsi ele alınmıştır.

Din Adamı ve İlim:²⁴⁹ Bir önceki makalede zikredilen din adamının üç zaruri vazifesinden ikincisi olan ilim bahsi ele alınarak, İslâm dinin ilme verdiği önemden ve din adamının ilim konusundaki iki önemli vasfından bahsedilmektedir.

Cehaletin Getirdikleri:²⁵⁰ Önceki iki makalenin devamı niteliğinde olup din adamı için ilmin gerekliliğinden ve zaruri olduğundan söz edilmektedir.

İlim Tahsilinde Metod:²⁵¹ Önceki üç makalede zikredilen din adamının vazifelerinden üçüncü ve sonuncusu olan metod bahsi ele alınmıştır.

İslâm'da Zekât Müessesesi Hakkında:²⁵² Yunus Vehbi Yavuz'un *İslâm'da Zekat Müessesesi* adlı eseri hakkında bir tahlili içermektedir.

Astronomi ve Din:²⁵³ Son dönem Osmanlı âlimlerinden biri olan Abdüllatif Harpûtî'nin, *Tenkîhu'l-keîâm fî 'akâ'idî ehli'l-İslâm* adlı eserinin son kısmında yer alan astronomi ve din başlığının tercümesini içermektedir.

İslâm'da Mezheplere Ayrılmanın Hükümü:²⁵⁴ İslâm'da fırka ve mezheplere ayrılmanın dinî hükmünden ve bunlar içerisinde hangilerinin Kur'an ve sünnete ters olup hangilerinin olmadığından bahsedilmektedir.

Tenkidin Fayda ve Zararları:²⁵⁵ Tenkidin uygulanış açısından faydalı ve zararlı yanları üzerinde durularak, tenkit eden ile tenkide uğrayanın psikolojik hallerinden söz edilmektedir.

Hizmet Nesli:²⁵⁶ Hizmet nesli ya da öncü nesil olarak görülen İmam-Hatip neslinden ve bu nesle yüklenen misyondan söz edilmektedir.

²⁴⁷ Batalyevsî, "Kader Üzerine", çev. Bekir Topaloğlu, *Diyanet İlmî Dergi* 10/114-115 (1971), 401-408.

²⁴⁸ Bekir Topaloğlu, "Yeni Öğretim Yılına Girerken", *İslâm Medeniyeti Dergisi* 3/25 (1972), 26-28.

²⁴⁹ Bekir Topaloğlu, "Din Adamı ve İlim", *İslâm Medeniyeti Dergisi* 3/26 (1972), 11-13.

²⁵⁰ Bekir Topaloğlu, "Cehaletin Getirdikleri", *İslâm Medeniyeti Dergisi* 3/27 (1973), 11-12.

²⁵¹ Bekir Topaloğlu, "İlim Tahsilinde Metod", *İslâm Medeniyeti Dergisi* 3/29 (1973), 20-25.

²⁵² Bekir Topaloğlu, "İslâm'da Zekât Müessesesi Hakkında", *İslâm Medeniyeti Dergisi* 3/31 (1973), 43-45.

²⁵³ Abdüllatif Harpûtî, "Astronomi ve Din", çev. Bekir Topaloğlu, *Diyanet İlmî Dergi* 13/6 (1974), 343.

²⁵⁴ Bekir Topaloğlu, "İslâm'da Mezheplere Ayrılmanın Hükümü", *Nesil Dergisi* 1/1 (1976), 18-21.

Bekir Topaloğlu, "Tenkidin Fayda ve Zararları", *Nesil Dergisi* 1/3 (1976), 3-7.

²⁵⁵ Bekir Topaloğlu, "Tenkidin Fayda ve Zararları", *Nesil Dergisi* 1/3 (1976), 3-7.

*Ehl-i Sünnet:*²⁵⁷ Sırasıyla Ehl-i sünnet kavramından, Ehl-i sünnetin prensiplerinden, kimler olduğundan ve Ehl-i sünnet dışında kalanlardan bahsedilmektedir.

*Selefiyye:*²⁵⁸ Selefiyye kavramından, Selefilğin prensiplerinden, son asırlardaki durumlarından ve görüşlerinin değerinden bahsedilmektedir.

*Ehl-i Sünnetin Üstünlüğü:*²⁵⁹ Ehl-i sünnetin iki önemli kelâm mektebi olan Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye hakkında bilgi verilerek Ehl-i sünnetin üstünlükleri üzerinde durulmaktadır.

*Örnek İnsan Olmak:*²⁶⁰ Sıddıkların, şehitlerin ve sâlih kulların toplumda örnek insan olarak sorumlulukları olduğundan ve bunun için iman ve sâlih amelin gerekliliğinden bahsedilmektedir.

*Alimler ve Zalimler:*²⁶¹ Yıllardır süregelen hak ile bâtıl mücadelesi, hakkı temsil olarak İzzeddin İbn Abdüsselâm (ö. 660/1262) ve devrin bazı âlimleri; batılı temsil olarak ise Haşviyye bidatçıları nezdinde ele alınmıştır.

*İç Mücadele:*²⁶² Zamane Müslümanların birbirlerine karşı durumları, birçok anlaşmazlığın ve iç kargaşanın yaşandığı Hulefâ-yi Râşidîn'in son dönemi ile karşılaştırılarak anlatılmaya çalışılmıştır.

*İrşad Hizmeti:*²⁶³ Her bir Müslümanın doğru yolu göstermek gibi önemli bir sorumluluğa sahip olduğundan ve yaygın bir irşat faaliyetinin gerekliliğinden bahsedilmektedir.

*İrşad Yolları:*²⁶⁴ Doğru yolu gösterme metotlarından ve yöntemlerinden bahsedilmektedir.

*Hazret-i Sa'd İle:*²⁶⁵ Aşere-i mübeşşereden olan Sa'd b. Ebû Vakkās (ö. 55/675)'ın Müslüman oluşundan, hayatından ve Hz. Peygamber'e olan yakınlığından söz edilmektedir.

*Akif'te Ümid:*²⁶⁶ Mehmet Akif Ersoy'un *Safahat* adlı eserinde yazmış olduğu şiirlerde öne çıkan ümit kavramından söz edilmektedir.

²⁵⁶ Topaloğlu, "Hizmet Nesli".

²⁵⁷ Bekir Topaloğlu, "Ehl-i Sünnet", *Nesil Dergisi* 1/6 (1977), 3-7.

²⁵⁸ Bekir Topaloğlu, "Selefiyye", *Nesil Dergisi* 1/7 (1977), 3-7.

²⁵⁹ Bekir Topaloğlu, "Ehl-i Sünnetin Üstünlüğü", *Nesil Dergisi* 1/8 (1977), 6-10.

²⁶⁰ Bekir Topaloğlu, "Örnek İnsan Olmak", *Nesil Dergisi* 1/9 (1977), 3-6.

²⁶¹ Bekir Topaloğlu, "Alimler ve Zalimler", *Nesil Dergisi* 1/11 (1977), 7-11.

²⁶² Bekir Topaloğlu, "İç Mücadele", *Nesil Dergisi* 2/14 (1977), 3-6.

²⁶³ Topaloğlu, "İrşad Hizmeti".

²⁶⁴ Bekir Topaloğlu, "İrşad Yolları", *Nesil Dergisi* 2/16 (1978), 7-11.

²⁶⁵ Bekir Topaloğlu, "Hazret-i Sa'd İle", *Nesil Dergisi* 2/17 (1978), 9-15.

İslam Anlayışı:²⁶⁷ İslâm dininin iman esaslarından ve amelî hükümlerinden bahsedilmektedir.

Allah'ın Varlığı:²⁶⁸ Allah'ın varlığını ispat niteliğindeki delillerden olan fitrat delili, ilham delili, yaratılmışlık delili ve nizam deliline yer verilmiştir.

Dinî İlgiler Üzerine:²⁶⁹ Din ve vicdan hürriyetinden, günümüz Türkiye'sindeki İslâm araştırmalarından ve bu araştırmalarda nassa uymanın gerekliliğinden söz edilmektedir.

Peygambere Saygı Göstermenin Önemi:²⁷⁰ Hz. Peygamber'in üstün şahsiyetinden ve O'na gösterilen hürmetten bahsedilmektedir.

Tasavvuf-Tarikat ve Dindarlık Üzerine:²⁷¹ Kur'an-ı Kerim'in muhtevâsından bahsedilerek akıl ve ruh açısından insan kadın, sûfî, şair ve siyasetçi olmak üzere dört grupta ele alınmıştır.

Bekir Topaloğlu'nun bu makaleleri dışında içeriğine ait metnine ulaşamayan birkaç makalesi daha bulunmaktadır. Bunlar şunlardır: *Seçilmiş Eserlerden Parçalar - İslâm Nazarında Moda*,²⁷² *Huzura Koşanlar ve Huzurdan Kaçanlar*,²⁷³ *Güneş Batarken*.²⁷⁴

1.6.3.2. Tercüme Makaleleri

Şekil ve Ruh - 1 :²⁷⁵ Ebü'l Hasan Nedvî (1914/1999)'nin, hem şeklen hem de ruhen Müslüman olmanın önemine binaen İslâm tarihinden de örnekler vererek kaleme aldığı eserinin tercümesidir.

Şekil ve Ruh - 2:²⁷⁶ *Şekil ve Ruh - 1* adlı tercüme çalışmasının devamıdır.

Kader Üzerine:²⁷⁷ Endülüslü dil ve edebiyat âlimi Batalyevsî (ö. 521/1127)'nin, âlimlerin dinî konularda farklı düşünmelerinin sebeplerini ele aldığı *el-İnsâf* adlı risalesinden bir kısmının tercümesini içermektedir.

²⁶⁶ Bekir Topaloğlu, "Akif'te Ümid", *Nesil Dergisi* 3/28 (1979), 24-27.

²⁶⁷ Bekir Topaloğlu, "İslam Anlayışı", *Diyanet İlmi Dergi* 19/2 (1983), 28.

²⁶⁸ Bekir Topaloğlu, "Allah'ın Varlığı", *Diyanet İlmi Dergi* 21/1 (1985), 3.

²⁶⁹ Bekir Topaloğlu, "Dinî İlgiler Üzerine", *Türk Yurdu Dergisi* 8/1 (1987), 7-8.

²⁷⁰ Bekir Topaloğlu, "Peygambere Saygı Göstermenin Önemi", *Vuslat Dergisi* 149 (2013), 23-25.

²⁷¹ Bekir Topaloğlu, "Tasavvuf-Tarikat ve Dindarlık Üzerine", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2015), 85-95.

²⁷² Bekir Topaloğlu, "Seçilmiş Eserlerden Parçalar - İslâm Nazarında Moda", *İslâm'ın İlk Emri Oku* 8/84 (1968), 18.

²⁷³ Bekir Topaloğlu, "Huzura Koşanlar ve Huzurdan Kaçanlar", *Nesil Dergisi* 2/19 (1978), 14.

²⁷⁴ Bekir Topaloğlu, "Güneş Batarken", *Nesil Dergisi* 2/20 (1978), 3.

²⁷⁵ Ebü'l Hasan en-Nedvî, "Şekil ve Ruh - 1", çev. Bekir Topaloğlu, *İslâm Medeniyeti Dergisi*, (1967), 2-4.

²⁷⁶ Ebü'l Hasan en-Nedvî, "Şekil ve Ruh - 2", çev. Bekir Topaloğlu, *İslâm Medeniyeti Dergisi*, (1967), 4-5.

²⁷⁷ "Kader Üzerine".

Mezhepler Tarihi:²⁷⁸ Muhammed Tancî'nin *Mezhepler Tarihi* adı ile tercüme edilen ders notları olup, Mezhepler tarihindeki ayrılık sebeplerinden ve Hâricîler, Mürctie, Kaderiyye ve Mu'tezile fırkalarından bahsedilmektedir.

İslâm Mezhepleri ve Tarihi:²⁷⁹ Muhammed Tancî'nin *İslâm Mezhepleri ve Tarihi* adı ile tercüme edilen ders notları olup, mezhepleri tetkik etmenin önemi, mezhepler içerisinde Ehl-i sünnetin yeri ve mezheplerin doğuşu ile birbirlerinden ayrılışı ele alınmıştır.

Kelâm İlmi:²⁸⁰ Muhammed Tancî'nin *Kelâm İlmi* adı ile tercüme edilen ders notları olup, İslâm dininden, iman ve İslâm ilişkisinden, kelâm ilminin doğuşundan, diğer İslâmî ilimler içerisindeki yerinden, Allah'ın ve Peygamber'in sıfatlarından bahsedilmektedir.

Belâğat-i Kur'aniyye:²⁸¹ Muhammed Tancî'nin *Belâğat-i Kur'aniyye* adı ile tercüme edilen ders notları olup, İslâm dininin insanı telakki edişi, nübüvvet telakkisi ve nebinin vazifeleri, Hristiyanlığın insanı telakki edişi, mucize ve Kur'an'ın İ'cazı meseleleri ele alınmıştır.

1.6.4. Ansiklopedi Maddeleri ve Madde Bölümleri

Bekir Topaloğlu, İslâm Ansiklopedisinde: kelâm, mezhepler tarihi, hadis, tefsir ve İslâm felsefesi gibi alanlarda 152'si madde, 16'sı madde bölümü olmak üzere toplamda 168 madde veya madde içeriğini telif ederek en çok madde telif eden kişiler arasında yerini almıştır.²⁸² Aynı zamanda yazmış olduğu maddelerin dışında 1688 maddenin ilmî redaksiyonunu ya kendisi yapmış, ya da yapılan redaksiyon kendisi tarafından incelenmiştir. Topaloğlu'nun yazmış olduğu maddelerin sayısı, ders kitabı ebadında olan 800 küsur sayfalık bir kitaba; redaksiyonunu yaptığı ve yapılan redaksiyonu incelediği maddelerin sayısı ise her biri 600 sayfa olan 8 ciltlik bir kitaba denktir.²⁸³

Topaloğlu'nun telifinde bulunduğu ansiklopedi maddeleri yayım tarihine göre sırasıyla şunlardır: “*Abdullah, Adl (1. Bölüm: Kelâm), Ağaç (2. Bölüm: İslâm'da Ağaç), Ahad, Âhir, Âhîret, Alî, Allah (1. Bölüm: Etimoloji), Âmine, Âzife, Baht, Bâis, Bâkî, Bâri', Bâsıt, Basîr, Bâtın, Batşe-i Kübrâ, Beyyine (1. Bölüm), Câmi', Cebbâr, Cehennem (2. Bölüm: Kelâm), Celîl, Cennet (Cennetin İsimleri), Cihad (2. Bölüm: Günümüzde Cihad), Dâr, Din (3. Bölüm:*

²⁷⁸ Tancî, “Mezhepler Tarihi”.

²⁷⁹ Muhammed Tancî, “İslâm Mezhepleri ve Tarihi”, çev. Bekir Topaloğlu, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 67-96.

²⁸⁰ Tancî, “Kelâm İlmi”.

²⁸¹ Muhammed Tancî, “Belâğat-i Kur'aniyye”, çev. Bekir Topaloğlu, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 313-334.

²⁸² Çelebi, “Bekir Topaloğlu”, 2019, 2/604.

²⁸³ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 551.

İslâm'da), Esmâ-i Hüsnâ, Evvel, Fettâh, Feza', Fırka, Gafûr, Ganî, Gâşiye Sûresi, Habîr, Hâdî, Hâfid, Hafîz, Hak, Hakem, Hakîm, Hâlik, Halîm, Hamd, Hamîd, Hasîb, Hay, Hudûs, Huld, Hûri, Hüccetullâhi'l-Bâliga, Hüsrev Hoca, İslâm (3. Bölüm: İnanç Esasları), Kâbız, Kâdir, Kakhâr, Kitâbü't-Tevhîd, Kuddûs, Kudret, Lafza-i Celâl, Latîf, el-Maksadü'l-Esnâ, Mâni', Mârifetnâme, Mâsiyet, Mâtürîdî (2. Bölüm: Kelâma Dair Görüşleri), Mâtürîdî (3. Bölüm: Tefsir İlmindeki Yeri), Mecîd, Mekk, Melik, Metîn, Mevlâ, Mezhep (2. Bölüm: Mezheplere Ayrılmanın Dinî Hükmü), Müntakım, Müstekbir, Müteâlî, Mütekebbir, Nâfi', Nâr, Nasîr, Nebe' Sûresi, Nûr, Ölüm (2. Bölüm: İslâm'da Ölüm), Rab (1. Bölüm), Râfi', Rahmân, Rakîb, Raûf, er-Red ale'l-Cehmiyye, er-Red ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye, Reşîd, Rezzâk, Sâat, Sabûr, Sâd Sûresi, Sâffât Sûresi, Samed, Sâni', Sebe' Sûresi, Secde Sûresi, Selâm, Semi', eş-Şâmil, Şehîd, Şekûr, Şuabü'l-Îmân, Şuarâ Sûresi, Şûrâ Sûresi, Tâhâ Sûresi, Tahrîm Sûresi, Tâlak Sûresi, Muhammed Tancî, Târik Sûresi, Tebyînü Kezibi'l-Müfterî, Tecrîdü'l-İ'tikâd, Tefsîrû'l-Esmâ ve'd-Daavât, Tegâbün Sûresi, Tekvîr Sûresi, Telbîsü İblîs, et-Temhîd, Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve, Tevbe Sûresi, Te'vîlâtü'l-Kur'ân, Tevvâb, Tövbe (1. Bölüm), Tûr Sûresi, Usûlü'd-Dîn, Vâcid, Vâkıa Sûresi, Vâris, Vâsi', Vedûd, Vehhâb, Vekîl, Velî, Yâsîn Sûresi, Yûnus Sûresi, Yûsuf Sûresi, Zâhir, Zâriyât Sûresi, ez-Zevâcir an İktirâfî'l-Kebâir, Zilzâl Sûresi, Zuhurf Sûresi, Zü'l-Celal ve'l-İkrâm, Zümer Sûresi, İrşad, Muğnî, Muhammed (5. Bölüm: Kur'an ve Sünnet'e Göre Hz. Muhammed), Muhîr, Muhsî, Muhyî, Muiz, Mukaddim, Mukîr, Muksîr, Muktedir, Musavvir, Mübdî', Mücîb, Müheymin, Mü'min, Kavî, Kayyûm, Kebîr, Kerîm, Kıyamet.”²⁸⁴

1.6.5. Tebliğleri, Yazıları ve Röportajları

*Yüksek İslâm Enstitüsü'nden Birincilikle Mezun Olan Bekir Topaloğlu'nun Konuşması:*²⁸⁵ Bekir Topaloğlu'nun 1963 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünden birincilikle mezun olmasının ardından Enstitü öğrencileri adına yapmış olduğu konuşma metnidir.

*Arslan'ın Güreşi:*²⁸⁶ Uhud Muharebesi'nde cesareti ve haşmetiyle gözleri korkutan Hz. Hamza'nın Vahşi b. Harb tarafından şehit edilişi anlatılmaktadır.

*Hak Davetçisinin İhlâsı:*²⁸⁷ İhlâs kavramı ve derecelerini içermektedir.

²⁸⁴ TDV İslâm Ansiklopedisi, “Bekir Topaloğlu” (Erişim: 25.09.2024).

²⁸⁵ Topaloğlu, “Yüksek İslâm Enstitüsü'nden Birincilikle Mezun Olan Bekir Topaloğlu'nun Konuşması”, 3/7-8.

²⁸⁶ Bekir Topaloğlu, “Arslan'ın Güreşi”, *Tohum Dergisi* (1963), 30.

²⁸⁷ Bekir Topaloğlu, “Hak Davetçisinin İhlâsı”, *Tohum Dergisi* (1964), 22-23.

*Kadın Erkek Münasebetleri:*²⁸⁸ İslâm dininde iki karşı cinsin birbirlerine olan temayüllerinin nasıl olacağından ve evlilik akdinden söz edilmektedir.

*Dua Kapısı:*²⁸⁹ Topaloğlu'nun vaaz etmiş olduğu hutbelerinden birisidir.

*Basın Bildirisi:*²⁹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Kanunu ile ilgili yeni tayinler üzerine İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Mezunları Derneği adına yapmış olduğu eleştirel bir bildiridir.

*Nefis Muhasebesi:*²⁹¹ İnsanların kendi davranışlarını ve düşüncelerini, kısacası iç dünyalarını gözden geçirmelerinin gerekliliği üzerine yazılmıştır.

*Hız. Peygamberin Başarısı:*²⁹² Hz. Peygamber'in insanları hak dine davet ederken kullanmış olduğu metottan ve onu başarıya götüren "Gönül İnkılâbı"ndan söz edilmektedir.

*Yüksek İslâm Enstitülerinin 13. Kuruluş Yılı Münasebetiyle:*²⁹³ Yüksek İslâm enstitülerinin kuruluşunun 13. Yıldönümü dolayısıyla düzenlenmiş olan bir törendeki konuşmasıdır.

*Soru - Cevap - Tartışma:*²⁹⁴ Hayreddin Karaman'ın sunumuyla gerçekleşen soru-cevap tarzındaki bu konuşma, Topaloğlu'nun ecel ve kader meselesine yönelik sorulan bir soruya vermiş olduğu cevabı içermektedir.

*Soru - Cevap - Tartışma:*²⁹⁵ Yine Hayreddin Karaman'ın sunmuş olduğu soru-cevap tarzındaki bir konuşma metnidir. Cennet ve cehennem sonlu olup olmadığı ve sonsuzluk kavramının ne olduğu sorularına karşılık Topaloğlu'nun vermiş olduğu cevabı içermektedir.

*"Mâturidiye Akâidi" Üzerine Bekir Topaloğlu İle Bir Konuşma:*²⁹⁶ İsmail Kara'nın, Bekir Topaloğlu'nun Mâturidiye Akâidi isimli eseri üzerine sormuş olduğu soruları ve Bekir hocanın bu sorulara vermiş olduğu cevapları içeren bir konuşmadır.

*Dünya Çapında Bir İslâm Devleti Arayışı:*²⁹⁷ İslâm âleminin bir İslâm devleti arayışından ve Müslümanların selâmeti için bu devletin gerekliliğinden bahsedilmektedir.

²⁸⁸ Bekir Topaloğlu, "Kadın Erkek Münasebetleri", *Tohum Dergisi* (1964), 9.

²⁸⁹ Bekir Topaloğlu, "Dua Kapısı", *İslâm'ın İlk Emri Oku* (1965), 21.

²⁹⁰ Bekir Topaloğlu, "Basın Bildirisi" (İstanbul: Tohum Dergisi, 1965), 2/24-26.

²⁹¹ Bekir Topaloğlu, "Nefis Muhasebesi", *Tohum Dergisi* (1969), 6-7.

²⁹² Bekir Topaloğlu, "Hz. Peygamberin Başarısı", *Tohum Dergisi* (1970), 5-7.

²⁹³ "Yüksek İslâm Enstitülerinin 13. Kuruluş Yılı Münasebetiyle", *Eğitim* (İstanbul: İslâm Medeniyeti Dergisi, 1973), 3/26-28.

²⁹⁴ Bekir Topaloğlu, "Soru - Cevap - Tartışma" (Görüşmecisi: Hayreddin Karaman, Görüşme 1978).

²⁹⁵ Bekir Topaloğlu, "Soru - Cevap - Tartışma" (Görüşmecisi: Hayreddin Karaman, Görüşme 1978).

²⁹⁶ Bekir Topaloğlu, "Mâturidiye Akâidi" Üzerine Bekir Topaloğlu İle Bir Konuşma", ed. İsmail Kara, *Hareket Dergisi* 7/11-12 (1980), 40-42.

*Yozlaşmanın Boyutları:*²⁹⁸ Altınoluk Dergisi'nin irtidat meselesi üzerine Bekir Topaloğlu'na sorduğu soruları ve buna karşılık Topaloğlu'nun verdiği cevapları içermektedir.

*Bugünkü İran:*²⁹⁹ Şiilik araştırması için İran'a giden Bekir Topaloğlu, Hayreddin Karaman ve beraberinde birkaç ilim adamının orada edinmiş olduğu intibaları içeren sohbet havasındaki bir görüşmedir.

*Takyim Havle Üsüsü'l-İman ve Envaü'l-İbadat İnde'l-İsmailiyye:*³⁰⁰ Şîî fırkalarından olan İsmâiliyye'nin inanç esaslarından ve ibadet şekillerinden bahsedilen Arapça bir metindir.

*Kadınımızın Bugünü ve Geleceği:*³⁰¹ Günümüz kadınların toplumdaki yerinden ve gelecekteki rollerinden bahsedilmektedir.

*Kurtulmak Alinteriyle Olur:*³⁰² Kurtarıcı olarak beklenen bir mehdinin mevcut olmadığından ve her toplumun kendi kurtuluşlarını kendi çabaları ile gerçekleştireceğinden bahsedilmektedir.

*Din ve Lâiklik, Akıl ve Vahiy:*³⁰³ Dinî konularda toplumun aydınlatılması için din-laiklik, akıl-vahiy ilişkisi üzerinde durulmuş ve Diyanet Teşkilatı'na düşen birtakım görevlerden bahsedilmiştir.

*II. Din Şûrası:*³⁰⁴ Ankara'da ikincisi düzenlenen din şûrasıyla ilgili gözlemlerini paylaşmaktadır.

*İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'an-ı Kerîm:*³⁰⁵ İslâmî ilimlerden sırasıyla tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve tasavvuf ilimlerinin Kur'an-ı Kerim ile olan yakın ilişkisine değinilmiştir.

*Uygulanmakta Olan Kararlar Tekrarlandı:*³⁰⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yapmış olduğu istişare toplantısı üzerine soru-cevap niteliğinde geçen bir konuşmayı içermektedir.

²⁹⁷ Bekir Topaloğlu, "Dünya Çapında Bir İslâm Devleti Arayışı", *Altınoluk Dergisi* (1988), 18.

²⁹⁸ Bekir Topaloğlu, "Yozlaşmanın Boyutları" (Görüşmecî: Altınoluk Dergisi, Görüşme 1990).

²⁹⁹ Bekir Topaloğlu - Hayreddin Karaman, "Bugünkü İran" (Görüşmecî: Altınoluk Dergisi, Görüşme 1991).

³⁰⁰ "Takyim Havle Üsüsü'l-İman ve Envaü'l-İbadat İnde'l-İsmailiyye", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu* (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 1993), 661-666.

³⁰¹ Bekir Topaloğlu, "Kadınımızın Bugünü ve Geleceği", *Kadın Kimliği Dergisi* 5 (1995), 11-13.

³⁰² Bekir Topaloğlu, "Kurtulmak Alinteriyle Olur", *Yörünge Dergisi* (1996), 9-10.

³⁰³ Bekir Topaloğlu, "Din ve Lâiklik, Akıl ve Vahiy", *II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998), 173-179.

³⁰⁴ Bekir Topaloğlu, "II. Din Şûrası", 1999.

³⁰⁵ Topaloğlu, "İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'an-ı Kerîm".

³⁰⁶ Bekir Topaloğlu, "Uygulanmakta Olan Kararlar Tekrarlandı" (Görüşmecî: Sami Altun, Görüşme 2002).

*İmâm Mâtürîdî'nin Temel İslâm Bilimlerindeki Yeri.*³⁰⁷ İmam Mâtürîdî'nin kelâm, tefsir ve fıkıh alanlarına dair eserlerine yer verilmiş, Mâtürîdî'nin bu ilimlerdeki yeri ve önemi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

*Muhammed b. Tâvit et-Tancî'nin İslâm Araştırmalarında İlmî Neşir Yöntemi.*³⁰⁸ Hocası Muhammed Tancî'nin metin tahkiki hususunda belirtmiş olduğu iki metodundan söz edilmiştir.

*Prof. Dr. Bekir Topaloğlu ile Yapılan Son Söyleşi.*³⁰⁹ Bekir Topaloğlu'nun vefatından önce gerçekleştirmiş olduğu soru-cevap niteliğindeki son söyleşisidir.

Topaloğlu'nun içeriğine ait metnine ulaşamayan tebliğ ve yazıları arasında şunlar bulunmaktadır: *Kurtuluşun Başlangıcı*,³¹⁰ *Örtülmesi Gereken Yerler*,³¹¹ *Örtünmeye Lüzum Var mıdır?*,³¹² *Domuz Eti Haramdır*,³¹³ *Şekvâ Sana Yâ Mustafa*,³¹⁴ *Endişeler Yersiz*,³¹⁵ *Ne Dediler?*.³¹⁶

1.7. Yönettiği Tezler

Bekir Topaloğlu, öğretim elemanı olarak görev yaptığı dönemde toplamda 18 yüksek lisans ve 17 doktora tezinin danışmanlığını yaparak geleceğin birçok önemli akademisyenini yetiştirmiştir.³¹⁷ Yönetmiş olduğu tezleri Yüksek İslâm Enstitüsü, yüksek lisans ve doktora dönemi şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

1.7.1. Yüksek İslâm Enstitüsü Döneminde Yönettiği Tezler

“Kur'an-ı Kerîm ve Sahih Hadislerde Peygamberlik ve Peygamberler: (Muhittin Bağçeci - İstanbul: 1975).

İlim-Din Sahaları ve Sınırları: (Necip Taylan - İstanbul: 1978).

İman Küfür Sınırı: (Ahmet Saim Kılavuz - Bursa: 1979).

İrade Hürriyeti ve İmam Mâtürîdî: (Mustafa Saim Yeprem - İstanbul: 1980).

³⁰⁷ Bekir Topaloğlu, “İmâm Mâtürîdî'nin Temel İslâm Bilimlerindeki Yeri”, *Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 39-42.

³⁰⁸ Bekir Topaloğlu, “Muhammed B. Tâvit Et-Tancî'nin İslâm Araştırmalarında İlmî Neşir Yöntemi”, *Uluslararası Prof. Muhammed B. Tâvit ET-Tancî Sempozyumu*, ed. Sönmez Kutlu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 231-234.

³⁰⁹ Topaloğlu, “Prof. Dr. Bekir Topaloğlu ile Yapılan Son Söyleşi” (Görüşme 2016).

³¹⁰ Bekir Topaloğlu, “Kurtuluşun Başlangıcı”, *İslâm'ın İlk Emri Oku* 1/4 (1961), 10.

³¹¹ Bekir Topaloğlu, “Örtülmesi Gereken Yerler”, *İslâm'ın İlk Emri Oku* 7/70 (1967), 8.

³¹² Bekir Topaloğlu, “Örtünmeye Lüzum Var mıdır?”, *İslâm'ın İlk Emri Oku* 8/77 (1968), 15.

³¹³ Bekir Topaloğlu, “Domuz Eti Haramdır”, *İslâm Dergisi* 9/6 (1976), 143.

³¹⁴ Bekir Topaloğlu, “Şekvâ Sana Yâ Mustafa”, *Nesil Dergisi* (1979), 23.

³¹⁵ Bekir Topaloğlu, “Endişeler Yersiz”, *İslâm Aylık Mecmua* (1989), 24.

³¹⁶ Bekir Topaloğlu, “Ne Dediler?”, *Cuma Dergisi* (1999), 7.

³¹⁷ Topaloğlu, “Prof. Dr. Bekir Topaloğlu ile Yapılan Son Söyleşi” (Görüşme 2016), 665.

Din ve İlim Açısından mucize: (Osman Karadeniz - İzmir: 1981).

1.7.2. Yüksek Lisans Tezleri

Peygamberlerin İsmeti ve el-Müntekā: (Mehmet Bulut - İstanbul: 1981).

İlk Mâtürîdîlere Göre Hüsn-Kubuh Meselesi: (İbrahim Pehlivan - İstanbul: 1985).

Ebü'l-Muîn en-Neseî'ye Göre Tekvin Sıfatı: (Zeki Sarıtoprak - İstanbul: 1985).

Kur'an ve Sünnette Şefa'at Kavramı: (İsmet Uçma - İstanbul: 1986).

İslâm Mezheplerinde Şefa'at Anlayışı: (Bekir Yiğit - İstanbul: 1986).

İslâm Mezheplerine Göre Halku'l-Kur'ân Meselesi: (Remzi Tuncer - İstanbul: 1986).

Ebü'l-Muîn en-Neseî'ye Ait Tebsiratü'l Edille Kaynakları: (Mehmet Sait Özervanlı - İstanbul: 1988).

İzmirli İsmail Hakkı ve Kütüphanesindeki Kelâm Eserleri: (Habip Terzioğlu - İstanbul: 1989).

Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kelâm Eserleri: (Mehmet Cüneyt Gökçe - İstanbul: 1989).

Delâilü'n-Nübüvve Eserleri: (Abdullah Köse - İstanbul: 1989).

Ebü İshâk el-İsferâyînî ve Akaid Risalesi: (Mehmet Gündoğdu - İstanbul: 1990).

İman Hayatı Açısından Kur'an-ı Kerîm'de Sevgi ve Korku: (Hatice Kelpetin (Arpaguş) - İstanbul: 1992).

Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Mezhepler Tarihi İle ilgili Eserlerin Tanıtımı: (Mehmet Toprak - İstanbul: 1992).

Kur'an-ı Kerîm'e Göre Peygamberin Dindeki Konumu: (Hülya Alper - İstanbul: 1993).

İlk Dönem Mâtürîdî Kaynaklarında İstılahlar: (Muhammet Emin Kılıç - İstanbul: 1997).

Kur'an-ı Kerîm'e Göre Ehl-i Kitaba Vahyolan İman: (Ahmet Vanlıoğlu - İstanbul: 1997).

Kadı İyaz'a Göre Peygamberin Dindeki Konumu: (Hülya Çakıl (Terzioğlu) - İstanbul: 1998).

Kur'an-ı Kerîm'de Kurtuluş Kavramı: (Fatma Candan - İstanbul: 1999).

Kur'an-ı Kerîm'de Esmâ-i Hüsnâ ve Mesajları: (Emine Yarımbaş (Öğük) - 2000).

1.7.3. Doktora Tezleri

Kur'an-ı Kerîm'de Tefekkür ve Tartışma Metodu: (Yusuf Şevki Yavuz - İstanbul: 1985).

İmam Mâtürîdî'de Günah Kavramı: (Adil Bebek - İstanbul: 1990).

İslâm İnancında Gayb Problemi: (İlyas Çelebi - İstanbul: 1991).
İslâm İnancı Açısından Deccal: (Zeki Sarıtoprak - İstanbul: 1991).
Kelâm ve Tasavvuf Açısından Tevessül: (Ali Ataç - İstanbul: 1993).
Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvet: (Mustafa Sinanoğlu - İstanbul: 1996).
Muhyiddin İbn 'Arabî'nin İtikadi Görüşü: (Cağfer Karadağ - İstanbul: 1996).
İmam Mâtürîdî'de Nübüvvet: (Mustafa Can - İstanbul: ?).
Dinî Sorumluluk Açısından Fetret Ehli: (Mustafa Akçay - İstanbul: 1997).
Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslâm'a Bakışı: (Ahmet İshak Demir - İstanbul: 2000).
Tanzimat Dönemi Yaygın İslâm Anlayışı: (Hatice Kelpetin (Arpaguş) - İstanbul: 2000).”³¹⁸

1.8. Vefatı

Bekir Topaloğlu, 2016 yılında *Tevilât'ül-Kur'an Tercümesi* ile ilgili yürütmüş olduğu çalışmaları esnasında beyin kanaması geçirerek tedavi altına alınmak üzere Medeniyet Üniversitesi Hastanesi'ne kaldırılmıştır.³¹⁹ Yaklaşık İki hafta yoğun bakımda kalan Topaloğlu, 10 Mart 2016 yılında hayatını kaybederek fani olan bu dünya hayatından ebedî olan ahiret hayatına irtihal etmiştir. Sade ve mütevazı bir yaşam sürdüren Topaloğlu'nun vefat haberi yakınlarını derinden etkilemiştir. Cenaze namazı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camisi'nde ikindi namazına müteakip kılınarak Çamlıca Mezarlığı'na defnedilmiştir. Birçok kişinin katılım sağladığı cenaze namazını, Topaloğlu'nun en yakın dostlarından Hayreddin Karaman kıldırılmıştır.

Bekir Topaloğlu'nun vefatından sonra, onun ilmî birikimi ve güzel ahlakı üzerine birçok önemli isim kayda değer ifadelerde bulunmuştur. Bu isimlerin en başında 55 yıllık uzun ve zahmetli bir yolu birlikte geçirdiği Hayreddin Karaman gelmektedir. Karaman, Topaloğlu'ndan şu şekilde bahsetmiştir: “Biz bu dostu dünya hayatı bakımından kaybettik ama o kazançlı. Neden? Çünkü bu dünya hayatını dolu dolu yaşadı. Neyle doldurdu? Hayırla, hasenatla, ilimle, hizmetle Allah rızası yolunda koşmakla, bu güzel dine hizmet etmekle... Bu güzel dinin bu milletin hayatından kaymaması, gitmemesi, azalmaması, zayi olmasını gaye edinerek yaşadı. Böyle bir ömür bence imrenilecek, gıpta edilecek temenni edilecek bir ömür.”³²⁰ Aynı şekilde İsmail Kara'nın da Bekir hocanın vefatı üzerine sarf etmiş olduğu şu

³¹⁸ Kelam.org, “Prof. Dr. Bekir Topaloğlu” (Erişim: 25.09.2024).

³¹⁹ Öğük, “Son Devrin Din Âlimi Bekir Topaloğlu: Hayatı, Hatıratı Ve Kelâm İlmine Katkısı”, 183.

³²⁰ Haberler.com, “Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Son Yolculuğuna Uğurlandı” (Erişim: 25.09.2024)

ifadelerine yer vermek gerekir: “Onun sessiz sedasız göçmesiyle İmam-Hatip Okulları neslinin ilk sağlam sacayağı kırıldı demek mübalağalı olmayacak sanırım.”³²¹

84 yaşında vefat eden Topaloğlu’nun ilerleyen yaşına rağmen hedeflerinden ve ideallerinden vazgeçmemesi, ilim ile kenetlenmiş bir ömrün timsali olduğunun göstergesidir. Öyle ki Topaloğlu’nun bu dünyada bazı arzu ettiği, fakat görmeye ömrünün yetmediği birtakım hedefleri ve istekleri olmuş, bunlar arasında: dinî ilimlerde vârisi olarak yerine geçecek bir erkek çocuğunun olması, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân Tercümesi*’nin bitirilmesi ve genelde İslâmî ilimlerin, özelde ise kelâm ilminin yeniden inşası amaçlı bir çalışmanın başlatılması yer almıştır.³²² Topaloğlu’nun her ne kadar ilim ve hikmet yolunda vârisi olacak bir erkek evladı olmasa da, geride onu baba bilen ve bu kutlu yolu vâris edinen yüzlerce talebesi olmuştur. Allah’ın rahmetine kavuşan ve inşallah mağfur olan Bekir hocanın vefatına dair şiire istidatı olan birçok kişi tarafından tarih düşürülmüştür. Ahmet Özel’e ait olan şiir şöyledir:

“Geldi fermanı kerîm mevlânın
Bitsin deyu gurbet u firakın
Vâvı ekleyip kadîm kelâma
Yazdı tarihin Garib Ahmeda
Dedi giderek Allah bes bâkî heves
Ve “kânet lehüm cennâtü’l-fırdevs” (1437)”³²³

Bekir Topaloğlu’nun vefatına tarih düşürülen bir başka şiir ise Ahmet Karataş tarafından yazılmıştır. Karataş’ın şiiri şu şekildedir:

“Üfûl etti maârif menba’ı şems-i cihân-arâ
Hitâb-ı “irci’î”yi gûş edip uydu münâdiye
Karardı ‘âlem-i mânâ yetîm kaldı kelâm ilmi
Hazân rûzgârını estirdi çerh eyyâm-ı şâdiye
Ne müşkil hâl imiş eyvâh bu firkat bu meşakkat âh!
Değil dosta Hudâ göstermesin hattâ e’âdiye
Nice bin türlü âsâr ile dehre mührünü vurdu
Yed-i tûlâ idi vâkıftı efkâr ü mebâdiye

³²¹ İsmail Kara, “İlk Öncülerden Bekir Topaloğlu”, *Tohum Dergisi* (2016), 32.

³²² Çelebi, “Vefeyât: Topaloğlu Bekir (1932-2016)”, 669.

³²³ Çelebi, “Prof. Dr. İlyas Çelebi”, 49.

Emâli Şerhi, Tevhîd ü Kelâm İlmi, Yeni Kâmûs
Bidâye fî Usûli'd dîn âyândır Zât-ı Hâdî'ye
Gezer dillerde nâmı Te'vilât'ın Hakk'a şükr olsun
Bi-hamdillâh geçer hepsi eyâdîden eyâdîye
Eyâ şâh-ı ma'ârif müctehidsin asl u fer'e sen!
Dolaşsın rûz u şeb yâdın o vâdîden bu vâdîye
Alemdâr-ı Resûlillah idin ilm ü fazilette
O sancak düşmesin yâ Rabbi aslâ dest-i âdîye
Şerîatten hakikatten nişândır cümle âsârın
Felek durdukça cân versin nice cism-i cemâdîye
Çekip bir “âh u vâh” Ahmed teessürle dedi târîh:
“Refik oldu Bekir Hoca İmâm-ı Mâtürîdî'ye” (2016)”,³²⁴

³²⁴ Yurdagür, “Prof. Dr. Metin Yurdagür”, 65.

2. BÖLÜM

BEKİR TOPALOĞLU’NUN KELÂM İLMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Kelâm ilmi, savunarak temellendirdiği dinî esaslarla birlikte, bu ilmin ihtiva ettiği esasların yöntem ve metodunun belirleyicisi yani savunucularıyla da ön plana çıkan İslâmî bir ilimdir. Bu ilmin amilleri ise, İslâm dinini savunmakla birlikte aynı zamanda onu akılla temellendirme çabasını da göstermektedir. O sebeple kelâm ilmi, hem dini anlamak hem de inancı korumak açısından önem arz eden ilimlerin başında gelmektedir. Bu bölümde de Türkiye’nin son dönem kelâmcılarından biri olan ve kelâm ilmi üzerine yapmış olduğu çalışmalarıyla ön plana çıkan Bekir Topaloğlu’nun, kelâm ilmi ile olan yakın ilişkisinden hareketle kelâm ilmindeki yeri ve önemi ele alınacaktır.

2.1. Kelâm İlminin Genel Konumu ve Tanımına İlişkin Görüşleri

Bekir Topaloğlu’nun yapmış olduğu çalışmalarda ve katılmış olduğu sempozyumlarda genelde İslâmî ilimlerin, özelde ise kelâm ilminin yeniden inşası üzerine sarf etmiş olduğu birçok görüş ve değerlendirme mevcuttur. Topaloğlu’nun, bu ilimlerin misyonunu ve vizyonunu gözeterek yapmış olduğu görüş ve değerlendirmelerde, bilimsel çalışmalarının yanında edinmiş olduğu tecrübe ve deneyimleri ayrıca önemli bir yer tutmaktadır. 17 yaşında medresede tahsilini bitirerek icazetini alması, 24 yaşında ise kelâm asistanı olarak akademiye ilk adımını atması İslâmî ilimler ile olan yakın ve köklü geçmişini gözler önüne sermektedir. Topaloğlu’nun Arapça çeviri ve sözlük çalışmaları, tefsir meali ve neşirleri ve İslâm tarihinin tozlu sayfalarında geçen günleri büyük bir tutku ile anlattığı hutbeleri bu köklü geçmişin işaretleridir. O, sadece kelâm ilminde değil: tefsir, fıkıh, hadis, İslâm felsefesi ve Arap dili gibi pek çok ilme vukûfiyeti olan çok yönlü bir âlimdir.

Topaloğlu’nun temel İslâm bilimleri kapsamında vasıflarını da göz önünde bulundurarak mevcut durumlarına yönelik birtakım değerlendirmelerde bulunduğu ilimlerin başında kelâm, fıkıh, tefsir, hadis ve tasavvuf ilimleri gelmektedir. Bu bağlamda Topaloğlu, *“bütün insanoğlunun dünya hayatı, teneffüs ettiği hava gibi fıkha bağlıdır.”*³²⁵ diyerek fıkıh ilminin dinin yaşanmasındaki vazgeçilmezliğine dikkat çekmiştir. O’na göre fıkıh ilminin her şey olduğunu iddia eden anlayış ile fıkıhın hükümlerinden çekinip telaş eden iki aşırı tutum vardır.³²⁶ Tefsir ilminde Kur’an’ın Kur’an ile tefsirine önem veren Topaloğlu, bu ilim için Arapça öğreniminin zorunluluğuna dikkat çekmektedir. O, din eğitimiyle meşgul olan kimselerin Kur’an’ı detaylı bir şekilde incelemekten ve onu anlamaktan uzak kalmalarını

³²⁵ Topaloğlu, “İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur’ân-ı Kerîm”, 263.

³²⁶ Topaloğlu, “İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur’ân-ı Kerîm”, 261-263.

eksiklik olarak nitelemiştir. Topaloğlu, Hz. Peygamber'e nispet edilen hadislerin ise Kur'an ile karşılaştırılıp doğrulanması gerektiği kanaatindedir. Son olarak Topaloğlu, tasavvuf ilminin tasavvuf felsefesine karışmadan Kur'an-ı Kerim'e girmesi gerektiğinden, tarikat gibi oluşumlar içerisinde baş gösteren bidat ve hurafelerin varlığından ve bunlara yönelik alınması gereken önlemlerden söz etmiştir.³²⁷

Topaloğlu, kelâm ilmine yönelik soruların iki şekilde vuku bulduğundan söz etmektedir. Bunlardan birincisi iyi niyetli olup öğrenmek amacıyla; ikincisi ise İslâm dinine eleştiri yöneltip tenkit etmek amacıyla. Topaloğlu, kelâm ilminin İslâm'a yöneltilen eleştirilere karşı tepkisel bir ilim olarak ortaya çıktığını belirtmiş ve İslâm dini lehine ilk reddiyelerin Mu'tezile tarafından verildiğini söylemiştir.³²⁸

Tarihi süreç içerisinde kelâm ilmi diğer İslami ilimler kadar istismara uğramaktan uzak kalmıştır. Topaloğlu bunun nedenini, kelâm ilminin ve kelâmcıların halk ile yeterli seviyede diyalog kuramamasına ve halkın içine karışamamasına bağlamaktadır. Aslında bu durum kelâm ilminin bir eksikliği olarak görülebilir.³²⁹ Kelâm ilminin kendine göre avantajları ve dezavantajları olan bir ilim halinde geliştiğini söyleyen Topaloğlu, bugünün Türkiye'sinde durumun artık böyle olmadığı kanaatindedir.³³⁰ Kelâm ilminin avantajı olarak görülen istismara uğramaması durumunun artık kalmadığını, buna karşılık halk içerisine de inmediğini söylemektedir. Peki kelâm ilmi halkın içerisine inmediği halde nasıl istismara uğramaktadır? Bu sorunun birden fazla cevabı mevcuttur. Ancak en büyük etken materyalizm ve pozitivizm gibi Batı kaynaklı akımlardır. Zira bu akımlar, inançla ilgili meselelerde birtakım fikirler öne sürerek halk nezdinde kafa karışıklarına yol açmıştır.

Topaloğlu, Arapça öğrenimini kelâm alanında zaruri olarak görmüş ve günümüz kelâm çalışmalarının Arapça bilmeden gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını söylemiştir. Onun için kelâm çalışmalarında vazgeçilmez olan birtakım şartlar bulunmaktadır. Bunlar: dil, terminoloji, kelâm ilminin gelişim seyri, önemli akım ve eserler hakkında yeterli birikimdir.³³¹ Günümüzde kelâm alanında yeterli ve nitelikli çalışmaların olmadığına yönelik öz eleştiri yapan Topaloğlu, kelâm alanında ihmale uğrayan bir durumdan da bahsetmektedir. Müslümanların büyük bir çoğunluğunun akaidini temsil eden Mâtürîdî eserlerin çoğunluğunun neşredilmediğini, dünyanın en değerli yazmalarının bizde bulunmasına rağmen

³²⁷ Topaloğlu, "İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'ân-ı Kerîm", 254-272.

³²⁸ Topaloğlu, "İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'ân-ı Kerîm", 264-265.

³²⁹ Topaloğlu, "İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'ân-ı Kerîm", 279.

³³⁰ Topaloğlu, "İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'ân-ı Kerîm", 280.

³³¹ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 63-65.

İslâmî eserler içerisinde neşri en fazla ihmal edilenlerin Hanefi-Mâtürîdî telifleri olduğunu söylemektedir.³³²

Topaloğlu, günümüzde kelâm ilmini ilgilendiren konulara yönelik benimsenen ve uygulanan yanlış bir yöntemden de bahsetmektedir. O, İslâm dinine inanmayanlar için ayet ve hadislerden delillerin verilmesini doğru bulmamaktadır. Bunun için asıl takip edilecek olan yöntemin, inkârcıların inançlarına ve anlayışına uygun bir şekilde delillerin getirilmesiyle mümkün olacağından söz etmektedir. Topaloğlu'nun yakındığı diğer bir husus, halkın seviyesine uygun basit ve anlaşılır kelâm eserlerinin yokluğudur.³³³

2.1.1. Kelâm İlminin Tanımı ve Konusu

Bekir Topaloğlu, zamanın değişen şartlarını göz önünde bulundurarak kelâm ilminin tanımını, eski tanımlardan da ilham alarak yeniden yapmanın gereğine işaret etmiş ve yeni bir tanım denemesinde bulunmuştur. Topaloğlu'nun kelâm ilminin konusunu ve gayesini gözeterek yapmış olduğu tanım şu şekildedir: “*Kelâm, İslâm dininin iman esaslarını ve davranışlarla ilgili temel ilkelerini naslardan hareketle belirleyen, onları nasların bütünlüğü çerçevesinde temellendirip akli yöntemlerle destekleyen ve karşı fikirleri eleştirip cevaplandıran bir ilimdir.*”³³⁴ Topaloğlu bu tanımından hareketle İslâm akaidini ise, “*İslâm dininde kesinlikle inanılan hususlar.*” şeklinde açıklamıştır.³³⁵

Topaloğlu'nun kelâm tanımı, kelâm ilmindeki konumu açısından önemlidir. Tanımını kelâm ilminin konusuna ve gayesine dikkat çekerek yapan Topaloğlu, “iman esasları” ifadesi ile kelâmın konusuna; “nasları akli yöntemlerle destekleyen ve karşı fikirleri cevaplandıran” ibaresi ile de kelâmın gayesine değinmektedir.³³⁶ Tanımdaki iman esaslarının tespit edilip uygulanması hususunda nassın kaynak alınması gerektiğine işaret eden Topaloğlu, bununla birlikte bu esasların savunulmasında ve temellendirilmesinde akla başvurulmasını öngörmüştür. Karşıt fikirlerin tenkidinin ise, inancı hedef alan yayınların ve internet sitelerinin tespit edilerek yapılması gerektiğine dikkat çekmektedir.³³⁷

Topaloğlu, kelâm ilminin konusunu ise, “*İslâm dininin iman esasları ve dinden olmaları açısından kesinlik kazanmış hükümler*”³³⁸ olarak belirtmiştir. O, Gazzâlî ile başlayan müteahhirîn dönemi âlimlerinin dile getirmiş olduğu “bilgiye konu teşkil eden her şey kelâm

³³² Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 69-71.

³³³ Topaloğlu, “İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur’ân-ı Kerim”, 292.

³³⁴ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 5.

³³⁵ Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, 44.

³³⁶ Emine Yarımbaş (Öğük), “Kelâm İlminin Tanımı Üzerine”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2004), 79.

³³⁷ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 6.

³³⁸ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 7.

ilminin mevzuu içinde yer alır.”³³⁹ ibaresinin, hem amelî hem de ahlaki hükümleri kelâmın konusuna dahil ettiği kanaatinde olmuştur. O sebeple de onların bu yaklaşımından amelin imandan bir cüz olduğu sonucunun çıkartılabileceğini belirtmiştir. Ancak Sünnî akideye göre amelin imanın bir cüz’ünü teşkil etmediğini söyleyen Topaloğlu, iman-amel meselesinin çözümünde İmam Mâtürîdî’nin “kalbin ameli” tezini öne sürmektedir. Mâtürîdî, iman ve inkârın kalbin eylemi olduğunu vurgulamış ve imanı kalbin tasdiki olarak tanımlamıştır. Topaloğlu da bu bağlamda iman ile amel arasında sıkı bir bağın olduğunu kabul etmekte ve kalbin amelinin imanının ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir.³⁴⁰

İslâm dinini, “*Din zincirinin en sonu ve en mükemmeli*”³⁴¹ olarak belirten ve bu dinin inkılapçı değil, ıslah edici olduğunu vurgulayan Topaloğlu,³⁴² *Kelâm İlmi: Giriş* adlı eserinde, kelâm ilminin konularını oluşturan makâsıdın aynı kalacağı ve bu konuları temellendirip savunan vesâilin ise zamanın ihtiyaçlarına göre değişebileceği düşüncesindedir.³⁴³

2.1.2. Kelâm İlminin Gayesi ve Önemi

Bekir Topaloğlu, kelâm ilminin gayesi olarak en başta zikredilecek hususun dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak olduğunu belirtmektedir.³⁴⁴ Genellikle görüşlerini Kur’an ve sünnet vurgusu yaparak belirten ve sık sık Müslümanların Kur’an ile olan irtibatlarına değinen Topaloğlu, kelâm ilminin Kur’an’a, sünnete ve Resûlullah’ın hayatına dayanmasını kelâmın gayelerinden birisi olarak görür.³⁴⁵ Kelâmın diğer ilimler içerisindeki konumunun anlaşılması için, kelâm ilmi ile diğer ilimler arasındaki ilişkiye dikkat çeken Topaloğlu, İslâm’ın sistematik olan iki ilminin kelâm ve fıkıh olduğunu söylemiş, kelâmın, İslâm’ın kesin hükümlerini içeren aslî değişmezlerin muhtevasını belirleme yetkisine sahip olduğunu belirtmiştir.³⁴⁶

Topaloğlu’na göre kelâm ilminin hedeflerini beş maddede toplamak mümkündür:

Bunlardan ilki akidenin tespitidir. Kur’an ve sünnete dayanarak inanç esaslarının ve İslâm’ın kesin hükümlerinin belirlenmesi önem arz eder.

³³⁹ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 7.

³⁴⁰ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 7-9.

³⁴¹ Topaloğlu vd., *İslâm’da İnanç Esasları*, 26.

³⁴² Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 52.

³⁴³ Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, 51.

³⁴⁴ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 10.

³⁴⁵ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 14.

³⁴⁶ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 48.

İkincisi akidenin tahkik derecesine yükseltilmesidir. Bu çerçevede müellif, taklidi olarak gerçekleşen inancın dayanaklarının ortaya konulması ve karşıt görüşlerden kolayca etkilenmeyecek bir fikrî oluşumun tamamlanmasının önemine işaret etmiştir.

Bekir Topaloğlu'na göre kelâm ilminin hedeflerinden üçüncüsü ise irşat, ilzam ve davettir. Kelâm ilmi, gerçeği arayan insanları bilgilendirme, karşıt fikirleri cevaplandırarak susturma ve buna ek olarak insanları son ilahi din olan İslâm'a davet etme hedefini taşımaktadır.

Kelâm ilminin dördüncü hedefi ise diğer İslâmî ilimlere dayanak oluşturmaktır. Kelâm ilmi Allah'ın varlığı, nübüvvetin hak oluşu ve ilahi kitapların mevcudiyetinin ispatından sorumlu bir ilimdir. Diğer İslâmî ilimlerin meşruiyeti ise bunların ispatıyla mümkündür.

Kelâm ilminin hedeflerinden beşincisi, bu ilmin dinî hayata samimiyet ve derinlik kazandırmasıdır. İslâm dininin kuruluşunun niteliklerini açıklayabilecek ilmin kelâm ilmi olduğunu belirten Topaloğlu; İslâm'ın derin, kapsayıcı ve insanı her yönüyle kuşatıcı olmasını yine kelâm disiplininin açıklayabileceği kanaatindedir.³⁴⁷

Her ilmin, önemini ortaya koyduğu birtakım vasıfları bulunmaktadır. İslâm düşüncesinin temel disiplinlerinden biri olan kelâm ilminin önemi ise birkaç noktada ortaya çıkmaktadır. Bunların başında iman esaslarının akıl yoluyla anlaşılması gelmektedir. Zira bu esasları geleneksel bilginin yanında akli delillerle açıklamaya çalışmak, inancın sağlam bir zemine oturtulmasını sağlamaktadır. Kelâm ilmi, insanların olaylara karşı yeni bir bakış açısıyla bakmasını da mümkün kılmaktadır. Yine sapkın akımlara ve bu akımların görüşlerine karşı bir mücadelenin oluşması da kelâm ilminin vasıfları arasında yer almaktadır. Kelâm âlimleri, bu sapkın fikirler karşısında İslâmiyet'i ve İslâm inancının temel esaslarını korumuş ve savunmuşlardır. Kısacası kelâm ilmi, İslâm dininin ve bu dinin temelini oluşturan inanç esaslarının korunması, akli ve naklî delillerle güçlendirilmesi ve sağlam bir zemine oturtulması bakımından önem arz etmektedir.

2.2. Kelâm Çalışmalarında Gerekli Olan Ön Hazırlık ve Çalışma Alanlarına İlişkin Görüşleri

Bir disiplinin kendine özgü konularını, yöntemlerini ve tarihî gelişimini anlamak için öncesinde bir hazırlık yapmak gerekir. Bu hazırlık kelâm alanında yapılacak olan çalışmalarda çok yönlü bir altyapıyı teşkil etmelidir. Bu çok yönlü yapının içerisinde dil

³⁴⁷ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 11-14.

bilgisi, İslâmî ilimlerde yetkin olma, akıl yürütme ve eleştirel düşünme olmazsa olmazlardandır. İslâm dininin inanç esaslarını ilgilendiren çalışmaların Arapça bilgisi olmadan doğru bir şekilde ilerlemeyeceğini söyleyen Bekir Topaloğlu, Arap dilini araştırmacının yolunu belirleyebilmesi açısından zorunlu görmüştür. Zira onun için akıl insanın gözü konumunda olup, vahiy ise aydınlığa ulaşmanın anahtarıdır. Vahyin dili de Arapça olduğundan bu dili bilmek zorunlu hâle gelmektedir.³⁴⁸

İnsanların birbirinden farklı yeteneklere sahip olduğunu belirten Topaloğlu, İslâmî ilimler içerisinde akli grupta yer alan kelâm alanında çalışma yapacak araştırmacının birtakım becerilere sahip olması gerektiğinden bahsetmiştir. Bunlar akli istidlal, anlama ve kavrama becerileridir. İlim yolunda olan araştırmacının meşgul olması gerektiği tek şeyin ilim olduğunu belirterek hem ilmî hem de idarî ve sosyal faaliyetlerin bir arada yürütülemeyeceğini söylemiştir. Eğer yürütülecekse de bunlardan birisinin mutlaka ihmal edileceği kanaatindedir. Kelâm alanında boşluk dolduran ve iz bırakan çalışmalar yapabilmek için Arapça bilmenin yanında terminolojiye de hâkim olmanın önemine dikkat çeken Topaloğlu; kelâm ilminin geçirdiği merhaleler, önemli itikadî mezhepler, bu mezheplerin temel düşünceleri, ileri gelen âlimleri ve önemli eserleri hakkında da yeterli bilgiye sahip olmanın zaruri olduğundan söz etmiştir.³⁴⁹

Kelâm alanında gerçekleştirilecek olan çalışma için gerekli donanımına sahip olduktan sonra araştırma yapılacak konunun ne olduğu hususu önem arz eden diğer bir meseledir. İlmî bir çalışmanın cihat şuuruyla gerçekleşmesi gerektiğini belirten Topaloğlu, insanın azminin yaptığı işin büyüklüğü ile orantılı olarak artacağı kanaatindedir.³⁵⁰ Topaloğlu, kelâm sahasının çalışma alanlarını “Kur’an’dan Konular”, “Hadis-Siyer Literatüründen Konular”, “Kelâm Problemleri”, “Önemli Kelâm Âlimleri”, “Edisyon Kritik Çalışmaları”, “Dokümanter Çalışmalar” ve “Mezhepler ve Akımlar” olmak üzere yedi başlık altında toplamıştır.

Kur’an-ı Kerim’in büyük çoğunluğu akaide dair olduğundan çalışma alanı geniştir. O sebeple araştırmacının donanımı da bir o kadar zengin olmalıdır. Zira bir ayetin incelenmesi veya açıklanması, diğer İslâmî ilimlere hâkim olmayı gerektirir. “Kur’an’dan Konular” hususunda Topaloğlu, Kur’an açısından incelenen bir problemle ilgili görülen ayetlerin orijinal metinleriyle tespit edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Topaloğlu din, din-dünya ilişkisi, ebedî kuruluş vb. konuların çözümü hususunda Kur’an’dan mutlaka yararlanılmasını,

³⁴⁸ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 63.

³⁴⁹ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 64-65.

³⁵⁰ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 66.

yapılacak olan okumaların ise Mushaf tertibiyle sınırlı olmadığını, ele alınan konunun muhtevası göz önünde bulundurulduğunda nüzûl sırasına göre de yürütülebileceğini ifade etmiştir.³⁵¹

“Hadis-Siyer Literatüründen Konular” hakkında Topaloğlu, İslâm’a dayalı bir şekilde yürütülen her meselede ilke olarak hadis ve siyer kaynaklarına başvurulması gerektiğini söylemiştir. O, İmam Mâlik b. Enes (ö. 179/795)’in *el-Muvatta*’sı ile Dârimî (ö. 255/869)’nin *es-Sünen*’inde yer alan akaitle ilgili rivayetlerin, kelâm araştırmacılarının vazgeçilmez kaynağı olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda kitâbü’s-sünne, kitâbü’l-i’tisâm, kitâbü’t-tevhîd ve zemmü’l-kelâm türündeki eserlerin de kelâm çalışmaları içerisine girdiğini dile getirmiştir.³⁵²

Kelâm ilminin doğuşundan itibaren var olan, ele alınış biçimi itibarıyla mezhepler arasında farklılık arz eden “Kelâm Problemleri” meselesi, Müslümanların inanç esaslarını anlamak, anlamlandırmak ve savunmak için önem arz etmektedir. Araştırılıp incelenmesi gereken bu problemlerin ne olduğu ile ilgili Topaloğlu bir mezhep olarak Selefîyye’yi, sünî olan ve olmayan ekolleri, felsefe olarak İslâm felsefesini ve dönem olarak yeni dönem kelâmını zikretmiştir. O, Gazzâlî’den itibaren kelâm alanına sokulan felsefe konularının yer aldığı kelâm eserlerine değinilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁵³

Kelâm ilminin önemli ve gerekli çalışma alanlarından bir diğeri ise “Önemli Kelâm Âlimleri” konusudur. Hiç şüphesiz kelâm ilmini diğer İslâmî ilimlerden ayıran en önemli özelliği savunucu olmasıdır. Zira kelâm ilmini dinamik tutan da bu özelliğidir. Kelâm ilminin doğuşundan itibaren kelâm sahasında görüş beyan edip bu görüşleri doğrultusunda mezhep kuran ve eser veren âlimlerin ele alınıp incelenmesinde hiç şüphesiz görüşlerini içeren eserleri ve düşüncelerini geliştiren öğrencileri vazgeçilmez kaynaklardır. Kelâm alanında klasik çalışmaların fayda sağlamadığı ve tekrardan başka bir sonuç vermediği yönündeki görüşlere katılmadığını belirten Topaloğlu, birçok probleme ışık tutacak olan Mâtürîdî eserlerin ihmal edildiğini söylemiştir. Topaloğlu, bu ihmalin ise çağımız Hanefî-Mâtürîdî araştırmacılar tarafından ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmiştir.³⁵⁴

Ele alınan bir metnin birden fazla nüshasına dayanmak suretiyle farklı kelime ve ibareleri kaydederek nüsha farklılıklarını gösteren ve bir sonraki nesillere intikal ettirilmesini sağlayan çalışmalar “Edisyon Kritik Çalışmaları” olarak değerlendirilmektedir. Bu tür

³⁵¹ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 67.

³⁵² Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 67-68.

³⁵³ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 68.

³⁵⁴ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 69-70.

çalışmaların ilmî bir değer taşımadığı ve gerekli olmadığı yönünde yapılan yorumların doğru olmadığını belirten Topaloğlu, muhtelif İslâmî eserlerin pek çoğunun yazmalar halinde kütüphane raflarında beklediğini ve baskısı gerçekleştirilen eserlerin ise çoğunluğunun müelliflerin fikir ve düşüncelerini doğru olarak yansıtmayacak şekilde hatalı olduğunu dile getirmiştir. Dünyada en güzel ve değerli yazmaların bizim şehirlerimizde olmasına rağmen İslâmî eserler içerisinde neşri en fazla ihmal edilen teliflerin Hanefi-Mâtürîdî telifleri olduğunu belirtmiştir. Edisyon kritiğin Allah rızası, ilim aşkı, sabır, ciddiyet, fedakârlık ve titizlik isteyen bir çalışma olduğunu söyleyen Topaloğlu, bu türde çalışma yapabilmek için eserin dilini ve kendi ilim dalının terminolojisini çok iyi derecede bilmenin önemine dikkat çekmiştir.³⁵⁵

Yapılacak olan herhangi bir çalışmaya yardımcı olmak amacıyla çeşitli kütüphanelerde yer alan kelâma dair eserlerin tespit edilip tanıtılması, kelâm ve mezhepler tarihi risalelerinin belirlenmesi, yayımlanan eserlerin kelâm açısından taranması, bilinen bir mezhebin veya âlimin bibliyografyasının tespit edilmesi, belli bir kelâm konusunu ihtiva eden eserlerin bulunup kaydedilmesi gibi çalışmalar “Dokümanter Çalışmalar” grubuna dahildir. Kütüphanelerde yer alan çoğu Arapça dinî-edebî eserlerin tasnif edilmediğinden yakınan Topaloğlu, Kültür Bakanlığı’nın teşebbüsü ile İmam-Hatip liselerinin öğretmenleri, müftülük elemanları ve İlahiyat Fakültesi öğretim elemanlarının çabalarıyla bu eserlerin tasnif edilip milletin istifadesine sunulabileceğini dile getirmiştir.³⁵⁶

Kelâm ilminde çalışılması gereken konular hususunda Topaloğlu’nun ele almış olduğu son husus “Mezhepler ve Akımlar” başlığıdır. Topaloğlu, mensubu bulunan mezhep ve akımların iman noktasında titizlikle incelenmesinin ve objektif bir bakış açısıyla değerlendirilmesinin mezhepler tarihinin yanı sıra kelâm araştırmalarını da ilgilendirdiğini belirtmiştir. Ayrıca mezhepler, tarikatlar ve akımların incelenmesinde dinler tarihi, mezhepler tarihi, tasavvuf, din sosyolojisi ve din psikolojisi araştırmacılarıyla irtibat kurularak iş birliği yapılmasını zaruri görmüştür.³⁵⁷

2.3. Kelâm İlminde Ele Aldığı Konular

Bekir Topaloğlu, kelâm ilminin temel konularını “Varlık”, “Bilgi”, “İlahiyat”, “Nübüvvet”, “Ahiret” ve “Diğer Konular” (İmamet, İman-Küfür ve Fetret) olmak üzere altı

³⁵⁵ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 70-72.

³⁵⁶ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 72-73.

³⁵⁷ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 73.

başlık altında toplamış, bunun dışında kelâm ilmini ilgilendiren ve öne çıkan birçok farklı meseleye de değinmiştir.

2.3.1. Varlık

Topaloğlu, varlık anlayışı hususunda eski çağlardan beri insanların kendi varlıkları üzerinde düşündüklerini ve varlıklarının mahiyetini anlamaya çalıştıklarını belirtmiştir. O, varlıkla ilgili Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetlerden hareketle varlık kavramının “yaratıcı” ve “yaratılan” olmak üzere iki anlamı barındırdığını söylemiştir. Yine ayetlerden hareketle varlık kavramının “duyu alanı” ve “duyu ötesi” olarak ikiye ayrıldığını belirten Topaloğlu, yaratıcının zatı, başlangıcı ve sonu gibi konuların gaip âleminden olduğuna, duyu yoluyla algılanmasının mümkün olmadığına dikkat çekmiştir. İnsan türünün nasıl meydana geldiği hususunda Kur'an'da verilen bilgilerin kesin bir sonucu teşkil etmediğini söyleyen Topaloğlu, âlemin yaratılışına dair rivayetlerin ise sıhhatinin sorunlu olduğunu belirtmiştir.³⁵⁸

2.3.2. Bilgi

Bilgi meselesi kelâm ilminin ana konularından birisini oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze bilgi edinme yollarının sağlam duyu, doğru haber ve akıl çerçevesinde geliştiğini söyleyen Topaloğlu, dinî açıdan bakıldığında hakikate ulaşmanın tek yolunun doğru haber yani vahiy olduğunu, ancak, haberin doğruluğunu tespit etmek ve hakkında ilahi hükmün olmadığı meselelere çözüm üretebilmek için sağlam duyuya ve akla ihtiyaç olduğundan bahsetmiştir. Bilginin ediniminde akıl ve nas uyumuna dikkat eden Topaloğlu, bilginin temel kaynağını oluşturan ve kelâm kaynaklarında genellikle havâss-ı selîme başlığı altında ele alınan sağlam duyuların tabiatın işleyişi hakkındaki çıkarımlarının kesin yahut kesine yakın bilgiler sunabildiğini, ancak evrenin başlangıcı ve sonu gibi meselelerdeki hükümlerinin vahiy yoluyla kesinliğe kavuşabileceğini söylemiştir.³⁵⁹

Haber-i sâdık olarak bilinen doğru haber ise mütevâtir ve haber-i resul şeklinde iki kısımda ele alınmaktadır. Mütevâtir haber, Kur'an ile Hz. Peygamber'in kavli ve fiili sünnetinden oluşmaktadır. Haber-i resul ise Peygamber'in Allah Teâlâ'dan alıp insanlara ulaştırdığı haberdur. Topaloğlu, akait konularının belirlenmesi için Kur'an'ın detaylı bir şekilde okunması gerektiğini belirtmiş ve dinin ahiret hayatı, cin, melek, şeytan gibi duyu ve akıl yoluyla ulaşılamayan bilgileri de ihtiva ettiğini söylemiştir.³⁶⁰ İlâhî mesaj hususunda insanların anlayıp güç yetirebildikleri kadar mükellef tutulduğundan bahseden Topaloğlu,

³⁵⁸ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 15-16-17.

³⁵⁹ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 18-19.

³⁶⁰ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 20.

Kur'an'ın kelâmcılar tarafından ihmal edildiğini ve onun kalbe hitap eden üslup ve muhtevasının yeterince örnek alınmadığını belirtmiştir. O, kelâm alanında yapılacak olan çalışmalarda inançla ilgili hususların mutlaka Kur'an'a dayandırılması gerektiğini söylemiştir.³⁶¹

Kur'an ayetlerinin anlaşılmasındaki zorluğun, konularına göre sıralanmaması olarak zikredilmesi, Topaloğlu için Kur'an'ın hikmetinin anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. O, Kur'an ayetlerinin konularına göre tertip edilip sabitleştirilmesini uygun bulmamış, bunun tek düzeliğe ve tek alternatifte indirgemek olduğunu söylemiştir. Topaloğlu, Kur'an- Kerim'de yer alan ayet ve surelerin insan hayatıyla paralellik arz ettiğini söyleyerek bir insanın günlük yaşantısının dahi belirli bir düzen içerisinde devam etmemesini, Kur'an-ı Kerim'deki ayet ve surelerin de aynı düzlemde ve aynı bağlamda devam edemeyeceğinin göstergesi olarak kabul etmiştir.³⁶² Akait alanında akla yer verilmesini doğru bulmayan görüşleri ise tasvip etmenin mümkün olmadığını söylemiştir. O, insanın mükellef tutulmasını sağlayan aklın, dinin anlaşılması ve hayata uygulanması açısından vazgeçilemez olduğunu belirtmiştir.³⁶³ Bilginin elde edilmesi hususunda terkip yani bütünleştirme metodunu benimseyen Topaloğlu, farklı görüşleri veya yaklaşımları bir araya getirerek bütüncül bir anlayışı hedeflemiştir. Bundan maksat ise farklı kaynaklardan edinilen bilgileri tarafsız ve çelişkisiz bir şekilde birleştirerek daha nitelikli bir bilgi üretmektir.

2.3.3. İlahiyat

Sünnî kelâm kitaplarında konular genellikle üç ana konu (usûl-i selâse) üzerine inşa edilmektedir. Kelâm ilminin en temel ve en geniş bölümlerinden biri olan “İlahiyat” konusu ise Allah'ın zatı, sıfatları ve fiilleri ile ilgili meseleleri ele almaktadır. İsbât-ı vâcib için çaba sarf eden kelâmcıların, ihmal edilmeyecek derecede ün kazanmış ve halk içerisine dahil olmuş inkârcı akımları eleştirmelerinin gerekliliğinden bahseden Topaloğlu, ülkemizde bu denli bilinmeyen akımlara karşı ise aynı şekilde karşılık verilmesini doğru bulmamıştır. Çünkü verilen karşı cevap ve eleştiriler, halk nezdinde bilinmeyen ve önem atfedilmeyen akımların tanınmasına ve bundan kaynaklı olarak yayılmasına zemin oluşturmaktadır.³⁶⁴ Topaloğlu, Allah'ın varlığını ispatlamak kadar inkâr etmenin de zor olduğunu belirtmiş ve Allah'ın varlığı meselesinin tercihe dayalı bir değer taşıdığını söylemiştir. Aksi durumda Allah'ın

³⁶¹ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 21-22.

³⁶² Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 23-24.

³⁶³ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 26.

³⁶⁴ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 28.

varlığı hususunun “iki kere iki dört eder” şeklinde kesin bir sonucu teşkil etmesiyle ceza ve mükâfatın ortadan kalkacağı kanaatindedir.³⁶⁵

Topaloğlu, isbât-ı vâcib delillerini ayetler çerçevesinde tetkik ederek Allah’ın varlığına delalet eden ayetleri yedi gruba ayırmıştır:

Bunlardan ilki insanın yaratılışı, mucizevi vücut yapısı, fonksiyonları ve vücut sistemine bağlı olarak insana lütfedilmiş olan sayısız nimetleri bildiren ayetlerdir.

İkincisi sonsuz kudretin eseri olan hayvanların yaratılışı ve insan hizmetine verilmesini içeren ayetlerdir.

Üçüncü grup ise bozulması veya aksaması mümkün olmayacak şekilde yaratılmış olan eşsiz tabiat düzeninin insanın emrine verilmesini bildiren ayetlerdir.

Dördüncü grupta bütün canlıların var oluşunu teşkil eden su, suyun müjdeleyicisi ve bulutların sevk edicisi olan rüzgar, çeşitli nimetlerin oluşumunu sağlayan toprak ve insanların büyük ihtiyaçlarını karşılayan ateş gibi nimetlerin yaratılışını ifade eden ayetler yer almaktadır.

Beşinci grup ay, güneş, ve yıldızların bağlı olduğu değişmez nizamı ile ince kanunları, bunların bütün canlılara temin ettiği faydaları anlatan ayetlerdir.

Altıncısı ise insanın emrine verilen gemiler, denizden çıkarılan gıdalar ve ziynet eşyalarını içeren ayetlerdir.

Yedinci ve son grup insanın çaresiz kaldığı durumlarda başkasına değil, Allah’a yönelmesini ve ona yalvarmasını bildiren ayetlerdir.³⁶⁶

İsbât-ı vâcibin imkânı konusuna değinen Topaloğlu, dinin iman ve kanaat meselesi olmasından hareketle aklın zorunlu olarak kabul ettiği durumların var olduğunu belirtmiştir. İman ve teslimiyet hayatın her anında var iken insanların Allah’a olan inançları ve teslimiyetleri daha çok sorgulanır bir hal almıştır. Oysaki bir kimsenin doktorun verdiği reçetede ki ilaçların mahiyetini bilmemesine rağmen alıp içmesi de, yüz katlı gökdelende oturan bir kimsenin o binanın teknik sağlamlığını bilmemesine rağmen orada yaşaması da bir inanç ve teslimiyeti gerektirir.³⁶⁷

³⁶⁵ Topaloğlu, *Allah İnancı*, 22.

³⁶⁶ Topaloğlu, *İslâm Kelâmcılarına Ve Filozoflarına Göre Allah’ın Varlığı*, 23-24.

³⁶⁷ Topaloğlu, *İslâm Kelâmcılarına Ve Filozoflarına Göre Allah’ın Varlığı*, 133.

Allah'ın zatının duyularla idrak edilememesinin, O'nun varlığını herkesin kabul etmeye mecbur olduğu tarzındaki ispatın mümkün olmadığını söyleyen Topaloğlu, bu hususta anlayışlı ve kasıtlı seçim yapabilme yetisi olan iradenin rolüne ve önemine dikkat çekmektedir. Bu kapsamda inanmanın, akıldan çok iradenin fonksiyonu olduğunu söylemiş ve Allah'ın varlığına inanılmasının, zihnî faaliyetin yanında gönlün de harekete geçmesi ve iradenin eğitilmesiyle mümkün olduğunu dile getirmiştir. Allah'ın varlığı konusunda Kur'an'ın benimsediği metodun ise, “insana saygı” çerçevesinde geliştiğini belirtmiştir. Kur'an'da insanın, insani değerlere uygun bir şekilde gelişmesinin ancak Allah'a bağlılıkla mümkün olabileceğinden ve bu bağlılık duygusunun onun yaratılışında mevcut olduğundan bahsedildiğini söylemiştir.³⁶⁸

İsbât-ı vâcib delillerinden daha çok hudûs ve imkân delillerine ağırlık veren Topaloğlu, bu iki delili şu şekilde açıklamaktadır: “*Mümkinî meydana getiren bir vâcibü'l-vücûd, hâdisi icad eden bir muhdîs vardır.*”³⁶⁹ Duyu organlarımızın idrak edebildiği eşyaların hâdis ve mümkün olduğuna hükmedip, bu hükmü aklımızla tasavvur edebildiğimiz âlemlere yani kâinata teşmil etmemiz zihnin bir işlevidir. Aynı şekilde her edilgenin bir etkeni olduğunu ve bu etkenlerin sonsuz olarak devam edemeyeceğini bilmemiz ve bir ilk illete varmamız da aklın amelidir. Topaloğlu, hudûs delilinin, Kur'an'da bulunan üslubuyla irşat noktasında tercih edilebilecek en şayan delil olduğunu belirtmiş ve İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe ile İmam Eş'arî'nin bu delili aynen tatbik ettiklerini ifade etmiştir. Ancak Fahreddin er-Râzî'den itibaren isbât-ı vâcib delili olarak üzerinde en çok muhakeme yapılan, hakkında birçok risale yazılan, şerh ve hâşiyeler yapılan delil de imkân delilidir. Hudûs ve imkân delillerinin kelâm tarihi boyunca var oldukları konumdan bugün bir hayli uzak olduklarını belirten Topaloğlu, bu iki delilin birleştirilerek Kur'an metoduna da uygun bir şekilde irşat vazifesini icra etmeleri gerektiğini söylemiştir.³⁷⁰

Topaloğlu, İslâm'ın sunmuş olduğu uluhiyet anlayışının tam manasıyla benimsenmesi için Kur'an'da yer alan ve zât-ı ilâhiyyeyi tanıtan esmâ-i hüsnâyı başvurulması gerektiğini belirtmiştir. “İsm”in çoğulu olan “esmâ” ile “güzel” anlamındaki hüsnâ kelimelerinden oluşan esmâ-i hüsnâ terkibi, naslarda Allah'a nispet edilen isimleri ifade etmektedir. Kur'an'da geçen bu ilahi isimler 100'den fazla olup, geniş anlamıyla bunların hepsini kapsamakla birlikte terim olarak daha çok doksan dokuz ismi içerdiği kabul edilmektedir. O, bu isimlerin yaratan

³⁶⁸ Bekir Topaloğlu, “Allah (Etimoloji)”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1989), 2/474.

³⁶⁹ Topaloğlu, *İslâm Kelâmcılarına Ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı*, 141.

³⁷⁰ Topaloğlu, *İslâm Kelâmcılarına Ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı*, 141-143.

ile yaratılan arasındaki diyalogu sağladığını belirterek esmâ-i hüsnâ konusu hakkında Hattâbî (ö. 388/998)'nin *Şe'ni'd-du'â* adlı eserinden, Halîmî (ö. 403/1012)'nin *el-Minhâc* adlı eserinden, Kuşeyrî (ö. 465/1072)'nin *et-Tahbîr* adlı eserinden ve Gazzâlî'nin *el-Maksadü'l-esnâ* adlı eserinden istifade edilebileceğini söylemiştir.³⁷¹

Allah Teâlâ'nın hem zatını hem de sıfatlarını anlama noktasında önemli bir yere sahip olan esmâ-i hüsnâ terkihi Allah'ın varlığını, birliğini ve eşsizliğini konu edindiğinden kelâm alanının vazgeçilmez konularından birini oluşturmaktadır. Topaloğlu, zamanının büyük bir kısmını ayırdığı çalışmalardan biri olan esmâ-i hüsnânın, *Allah İnancı* kitabında tek tek kısa açıklamalarına yer vermiş ve TDV İslâm Ansiklopedisinde bu isimlerin seksen iki tanesini telif etmiştir.

Allah Teâlâ'yı hatırlatacak kelimelerin seçilmesinde tâzim ve hürmet unsurlarının yer almasına dikkat edilmelidir diyen Topaloğlu, bu isimlerin naslardan seçilmesi ve naslarda yer almayan kelimelerin O'na nispet edilmemesi gerektiğini söylemiştir.³⁷² Topaloğlu, esmâ-i hüsnânın sayısı hususunda başvurulabilecek kaynakların Kur'an ve hadis olduğunu belirtmiş ve naslarda sayıları ne kadar olursa olsun bu isimlerin aşkın bir yaratıcıyı niteleyen ve O'nu insana yaklaştıran kavramlar olduğundan şüphe edilemeyeceğini dile getirmiştir. Bu isim ve sıfatların insanlara verilmesi hususunda ise, kavramlar aynı olsa da anlam ve mahiyet bakımından bağlamları farklı olduğundan insanlarla yüce yaratıcı arasında bir benzerlikten söz edilemeyeceğini, bu sebeple verilmesinde herhangi bir mahsurun olmadığını belirtmiştir.³⁷³

Allah-âlem ilişkisine ışık tutması ve Allah'ı tanıtmaya açısından esmâ-i hüsnâ bilgisinin önemine dikkat çeken Topaloğlu, Allah'ı birden fazla isimle anmanın ve birçok sıfatla nitelemenin tevhit ilkesini zedelediğini dile getirmiştir.³⁷⁴ O, bu isimlerin Allah'ın zatına nispet edilen mana ve kavramlardan ibaret olduğunu söylemiş, bu kavramların isim, fiil veya zarf olabileceği gibi izafet veya başka yollarla oluşmuş bir terkip halinde de bulunabileceğini dile getirmiştir.³⁷⁵ Topaloğlu, esmâ-i hüsnânın sayısının çok olmasıyla İslâm ilahiyatında zengin bir malzeme oluştuğunu belirtmiş, bunun ise uluhiyet inancının açıklık kazanmasına ve kulun Allah'a yakınlaşmasına yardımcı olduğunu söylemiştir.³⁷⁶

³⁷¹ Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1995), 11/404.

³⁷² Topaloğlu, *Allah İnancı*, 76.

³⁷³ Topaloğlu, *Allah İnancı*, 78-79.

³⁷⁴ Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", 11/404-405.

³⁷⁵ Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", 11/409.

³⁷⁶ Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", 11/412.

Allah’a nispet edilen isimlerin yüzlerce olduğunu belirten Topaloğlu, esmâ-i hüsnânın tasnifi hususunda üç farklı gruptan söz etmiştir. Bunlardan ilki alfabetik sıralamadır. Abdülkâhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38) başta olmak üzere bazı âlimlerin bu yöntemi kullandığını söyleyen Topaloğlu, esmâ-i hüsnâ ile ilgili verilen eserlerin çoğunda isim, mastar, sıfat ve zarf gibi kelime şekillerinin birer tasnif modeli oluşturduğunu söylemiştir. İkinci tasnif grubu ise zati, subûtî, selbî ve haberi olanlarla birlikte sıfatlara ve ilahi fiillere taksim edilmesidir. Zât-ı ilâhiyyeye delâlet eden kavramlar zati, zati niteleyip kıdem ve süreklilik ifade eden kavramlar subûtî, acz ve noksanlığı ifade eden kavramlar ise selbî veya tenzihî isimlerdir. Üçüncü ve son tasnif grubu ise isimlerin taalluk bakımından tasnif edilmesidir.³⁷⁷

Topaloğlu, insanın bir olan ilâha boyun eğmek mecburiyetinde olduğunu söyleyerek tevhidi, Allah’tan başka herhangi bir mabuda bağlanmaktan alıkoyduğu için insanoğlunun erişebileceği en büyük özgürlüğü olarak görmüştür.³⁷⁸ O, Allah’ın varlığını benimsemenin dinî bir davranış olmaktan ziyade felsefî bir kanaat olduğunu söylemiştir.³⁷⁹ Topaloğlu, her asırda Allah Teâlâ’ya inananlar olduğu gibi inanmayanların da olacağını, inkârı peşinen kabul eden ve gerçeğe karşı olan insanları susturacak bir delilin mümkün olmadığını dile getirmiştir.³⁸⁰ Bu ifadesiyle insanların her devirde ve her nesilde Allah’ın varlığını kabul etmemek için mutlaka bir bahaneleri olacağından bahsetmektedir. Bekir Topaloğlu, yapılacak olan yeni kelâm çalışmalarında şirk-tevhit ilişkisinin ehemmiyetine dikkat çekmiş, tevhidin gönüllere yerleştirilmesi hususunda İslâm ilahiyatının uhdesine düşen görevi yerine getirmesi ve bu hususta imamların yanı sıra bazı liderlerin de ilmî çalışmalar ortaya koymasını gerektiğini belirtmiştir.³⁸¹

Topaloğlu, müminlerin ahirette Allah Teâlâ’yı görmesini ifade eden rü’yetullah konusunun ilahi isim ve sıfatlar ya da ahiret ahvali içerisinde arasında işlenmesi gerektiğini söylemiştir. Mu‘tezile’nin rü’yete karşı çıkmasına ne zihin ne de gönül rıza gösterir. Mu‘tezile aklına ve kültürüne mağrur olmasından dolayı rü’yet meselesinde olduğu gibi bazı hususlarda hataya düşmüştür.³⁸² Rü’yet meselesinin psikolojik bir hadise olduğunu söyleyen Topaloğlu, Allah’ın rüyada görülmesinin genel kabul görmüş olan müjdeleme manası dışında uyarılma manasını da taşıyabileceğini belirtmiştir. Doğru yoldan ayrılmayan bir müminin

³⁷⁷ Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, 11/411-413.

³⁷⁸ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 28-29.

³⁷⁹ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 32.

³⁸⁰ Topaloğlu, “Allah’ın Varlığı”, 4.

³⁸¹ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 30.

³⁸² Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 30-31.

görmüş olduğu rüyasının ona güven, istikametinden ayrılan bir müminin rüyasının ise ona uyarı ve çağrı manasını taşıdığını söylemiştir.³⁸³

Topaloğlu, kelâm ilminde üzerinde en fazla tartışma yapılan kader meselesinde, bir inanç esası olarak terim anlamında kaderin Kur'an'da geçmediğini söylemenin yanlış bir kanaat olduğunu ifade etmektedir. Hâlbuki ayetlerde yer alan irade, kudret, hidayet ve delalet kavramları hem Allah'a hem de insana nispet edildiğinden zaruri olarak Kur'an'da kader mevzusunun gündeme getirildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan Topaloğlu'na göre kader meselesi, çözüme kavuşması gereken iki meseleyi içermektedir. Birincisi insanların ihtiyarî fiillerine ilm-i İlâhînin önceden tek tek taalluk etmesi, diğeri ise zaman faktörüyle şartlanmış olan biz insanların zaman kategorisi olmadan bir şeyi idrak edememiş olmasıdır.³⁸⁴ Kader meselesini nihai çözüme kavuşturmanın imkân dahilinde olmadığını belirten Topaloğlu, gizemsiz bir dinin olamayacağını ve bu sebeple inançla ilgili bazı meselelerin gaip ve sır dairesinde kalmasının tabii karşılanması gerektiğini söylemiştir.³⁸⁵

2.3.4. Nübüvvet

Kur'an'da “resul” ve “nebi” kavramlarıyla ifade edilen peygamber, Allah ile kul arasında haberci ve elçi olup imanın hayata tatbikini sağlamakla birlikte, dinin fert ve toplum yaşantısındaki sınırlarını çizmektedir.³⁸⁶ Kelâm ilminde peygamberlerin hikmeti, mahiyeti, gerekliliği ve özellikleri gibi meselelerin ele alındığı nübüvvet konusu, Allah'ın insanlara karşı rahmetinin ve adaletinin bir tezahürü olarak ele alınmaktadır. Zira nübüvvet, Allah'ın insanlara doğru yolu göstermek için peygamberler göndermesi anlayışına dayanmaktadır. Dinin, insanın yaratıcısıyla olan bağının benimsenmesiyle vuku bulacağını söyleyen Topaloğlu, bu baği kuran müessesenin nübüvvet olduğunu belirtmiştir.³⁸⁷ Topaloğlu'na göre peygamber, Allah'ın emriyle insanların varlığını sonsuzluk âleminde mutlu bir şekilde sürdürmesi için dünyada iken bazı hazırlıklar yapmasını öneren kişidir.³⁸⁸

Topaloğlu, peygamberliğin ispatı niteliğini taşıyan mucize hususunda kevnî mucizelerin yanında peygamberin beşeri şahsiyetinin de dikkate alınması ve sosyolojik kanıtlamaların göz ardı edilmemesi gerektiğini söylemiştir. O, genelde peygamberlerin özelde ise Hz. Peygamberin nebilik sıfatları, gerçek hayatı ve şahsiyeti hakkında mevcut kaynaklarda

³⁸³ Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları*, 123.

³⁸⁴ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 31.

³⁸⁵ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 32.

³⁸⁶ Bekir Topaloğlu, “İslâm (İnanç Esasları)”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2001), 23/8.

³⁸⁷ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 32-33.

³⁸⁸ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 33.

gayri sahih ve gayri vâki anlayışların ayıklanması gerektiğini belirtmiştir.³⁸⁹ Keramet hususunda ise Topaloğlu, kerametın mevcudiyetini kabul etmiş ancak kerametın, mucizenin yansıması ya da alternatifi olarak algılanmasını tasvip etmemiştir. O, mucizenin peygamber tarafından Allah’tan arzu edildiğini ve peygamberin, mucizenin elinde zuhur ettiğinin bilincinde olduğunu söyleyerek kerametın bu özelliklere sahip olmadığını belirtmiştir.³⁹⁰

Hiç şüphesiz İslâm inancının gerektirdiği hususlardan birisi, Hz. Muhammed (sav)’e saygı ve hürmette kusur etmemektir. Bu hürmet yalnızca O’nun şahsına değil, temsil ettiği peygamberlik makamı ile tebliğ ettiği dine de duyulan bir hürmettir. Allah’ın mesajını insanlara ulaştırma ve örnek bir şahsiyet oluşturma konusunda eşsiz rol oynaması da bu saygıyı görmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Hz. Peygamber’e gösterilen bu saygı, imanın da bir göstergesi ve gereğidir. Zira O’nun ifa ettiği peygamberlik makamını anlamak, anlamlandırmak ve tasdik etmek iman noktasında önem arz ettiği gibi Müslümanların ruhsal gelişimlerinde de önemlidir. Şunu da belirtmek gerekir ki saygı gösterilmesi bakımından son Peygamber Hz. Muhammed (sav) ile ondan önce gelmiş geçmiş peygamberler arasında hiçbir fark yoktur.

Peygambere saygı göstermenin öneminin, taşıdığı ilahi görevden kaynaklı olduğunu belirten Topaloğlu, insanların, bir mesajın ilahi kaynaklı olup olmadığını anlayacak imkânlara sahip bulunmadığını dile getirmiştir. O sebeple insanların bu hususta sadece mesajı iletenin dürüst, saygıdeğer, inanılır ve güvenilir olduğunu tespit edebilmekle sınırlı olduklarını söylemiştir.³⁹¹ O sebeple bu noktada mesajın akli tatmin edişi ve akla ters düşmeyişi önem arz etmektedir. İnsanların birtakım fikirleri anlayıp benimsemekte ve hayatlarına tatbik etmekte zorluk çektiklerini belirten Topaloğlu, peygamberin insanlara sunmuş olduğu mesajın ilahi kaynaklı olduğunun garantisi olarak O’nun şahsiyetinin yanında, bu mesajın gereklerini yerine getirmesinin de önemli olduğunu vurgulamıştır.³⁹²

Müslümanların peygamberlerine karşı göstermiş oldukları saygı ve hürmetin, sadece inanç boyutunda değil davranış boyutunda da kendini göstermesi gerekli ve önemlidir. Peygamberlere saygıyı gerektiren başlıca sebep Allah’ın emri olmakla birlikte biz Müslümanlara rol model oluşları da önem arz etmektedir. Öyle ki kimisi çocuklarına Hz. Muhammed (sav)’in ismini vermeyi bir lütuf olarak görürken, kimisi de “Muhammed” ismine gelebilecek saygısız bir ifadenin dolaylı olarak Resûlullah’a gelmiş vehmi uyandıracağından

³⁸⁹ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 34.

³⁹⁰ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 35.

³⁹¹ Topaloğlu, “Peygambere Saygısızlığın Dinî Hükümü”, 68.

³⁹² Topaloğlu, “Peygambere Saygısızlığın Dinî Hükümü”, 69.

bu ismi vermekten çekinmiştir. Adı dahi kullanıldığı zaman dikkat edilmesi, ismi anılırken “sallallahü aleyhi ve sellem” denilmesi, namaz ve dualarda salavat getirilmesi, O’na ait olduğu düşünülen emanetlere (sakal-ı şerif, hırka-i şerif ve kılıç gibi) itina ve hürmet gösterilmesi Hz. Peygamber’e saygının somut göstergelerindendir. Topaloğlu, Hz. Peygamber’in hayatı incelenirken üç önemli noktaya dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiş ve bunlardan birincisinin tarihî rivayetlerin sağlam olması, ikincisinin yüksek şahsiyete ve fazilete sahip bir peygamber olduğunun unutulmaması ve son olarak üçüncüsünün ise beşer statüsünün üzerine çıkarılmaması olduğunu dile getirmiştir.³⁹³

Bekir Topaloğlu, Kur’an’da yer alan ayetlerden hareketle bir Müslümanın Resûl-i Ekrem’e karşı yerine getirmesi gereken beş görevinden söz etmiştir. Bunlar inanmak, itaat etmek, onun izinden gitmek, onu sevmek ve salâtüselâmla anmaktır.³⁹⁴ Bu görevlerle birlikte bir Müslüman, Hz. Peygamber’e karşı saygısızlık gösterilmesine izin de vermemelidir. Topaloğlu, tüm Müslümanların peygamberlerine samimi ve hürmet dolu duygular beslemesinin başlıca gereğinin Kur’an’ın emir ve tavsiyesi olduğunu söylemiştir. O, kulluk etmek dışında kalan her türlü saygı, sevgi ve nazik davranışı Hz. Muhammed’den esirgememenin Müslüman olmanın gereği olduğunu belirtmiştir. “Muhammed” isminin ezanda, kamette diğer ibadet ve zikirlerimizde her gün her Müslüman tarafından yüzlerce defa saygıyla anıldığını belirten Topaloğlu, Yahudi ve Hristiyanların bu saygı nimetinden mahrum olduklarını, o sebeple bu nimetin kıymetini bilmenin gerekliliğini dile getirmiştir.³⁹⁵

Hz. Peygamber’in insan sevgisine de değinen Topaloğlu, Hz. Muhammed’in, muhataplarının hak din olan İslâm’ı benimseyerek ebedî saadete ermelerini gönülden arzu etmesini ve bunun gerçekleşmemesi durumunda ise derin bir hüzne kapılmasını insan sevgisinin göstergesi olarak dile getirmiştir. İnsanların Allah’ı tanımalarına ve sevmelerine aracı olduğundan Resûl-i Ekrem hem yaratıcı hem de yaratılmışı sevmiş, kendisinin ise “habibullah” (Allah’ın sevgili kulu) olduğunu söylemiş, ancak bunu hiçbir zaman övünme vesilesi kılmamıştır.³⁹⁶

Topaloğlu, kitaplara iman ile meleklerle iman konularının da nübüvvet bahsi içinde mütalaa edilmesi gereken hususlar olduğunu belirtmiştir. Her bir peygamberin vahye muhatap olduğunu belirten Topaloğlu, vahiyleri bir araya getiren metinlerden “suhuf” diye

³⁹³ Topaloğlu, “Hz. Peygamberin Evlilik Hayatı”, 186.

³⁹⁴ Bekir Topaloğlu, “Muhammed (Kur’an ve Sünnet’e Göre Hz. Muhammed)”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020), 30/438.

³⁹⁵ Topaloğlu, “Peygambere Saygısızlığın Dinî Hükmü”, 80.

³⁹⁶ Topaloğlu, “Muhammed (Kur’an ve Sünnet’e Göre Hz. Muhammed)”, 30/438.

bahsedildiğini ve bunların Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. Muhammed’e nispet edildiğini söylemiştir. Kur’an-ı Kerim’de, Kur’an öncesi vahiylerin yer yer aslî hüviyetini kaybettiğine dair ayetlerden hareketle, insanların geçirmiş oldukları değişikliklere paralel olarak ilahi vahiylerde de bazı değişikliklerin meydana gelmesinin tabii bir durum olduğunu dile getirmiştir. Kur’an’da ise bu hususun nesh kavramıyla ifade edildiğini belirtmiştir.³⁹⁷

“Elçi, güçlü kuvvetli, tasarrufta bulunan, yöneten” manalarına gelen melek kelimesinin Kur’an’da seksen sekiz yerde geçtiğini söyleyen Topaloğlu, melekleri konu edinen ayet ve hadislerden hareketle onların görevlerini şu şekilde sıralamıştır: *“Allah’ı takdis etme, peygamberlere salavat getirme, müminlerin bağışlanması için dua ve niyazda bulunma, Allah ile peygamberler arasında elçilik yapma, başta peygamberler olmak üzere Allah’a yönelen mümin kullara mânevî güç verme, sıkıntılı ve üzüntülü anlarında onları teselli etme. Bunlardan başka meleklerin, tabiatın yaratıcının koyduğu düzen (tabiat kanunları) çerçevesinde yönetilmesinde ve kıyametin kopmasıyla başlayacak olan âhiret hayatının tanziminde de görev aldıkları anlaşılmaktadır.”*³⁹⁸

Son olarak Topaloğlu’nun Hz. Peygamber’in İslâm dini içerisindeki yüceliğini ve kıymetini ifade ettiği şu cümleleri ile konuyu sonlandıralım: *“Hz. Muhammed’in şahsiyetini doğru olarak bilip tanımak, iman ve gönül hayatını ona göre düzenlemek her müslümanın önemli görevlerinden biridir. Zira Muhammed aleyhisselâmın Kur’an ve Sünnet ile sahih siyer kitaplarında yer alan gerçek şahsiyeti taklit edilip uyulması mümkün olan en güzel örnektir.”*³⁹⁹

2.3.5. Ahiret

Kelâm ilminin ana konularından bir diğeri ise ölümden sonraki ikinci ve ebedî hayatla ilgili meselelerin ele alındığı “Ahiret” konusudur. Topaloğlu, Kur’an’da “son” manasına gelen ahiretin 110 yerde geçtiğini ve ahiret akidesinin yüzden fazla terimin kullanılmasıyla işlendiğini belirtmiştir. Topaloğlu, ahiret inancının, Tanrının varlığını kabul eden bütün din ve düşünce sistemlerinde mevcut olduğunu, bununla birlikte ahiret hayatı ile ilgili farklı görüş ve tasvirlerin benimsendiğini belirtmiştir. Ahiret hayatının, pozitif ilimlerin konusunu teşkil etmediğinden bu konuyla ilgili ilim adına kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığını söyleyen Topaloğlu, şahsi temayüller ile ilmî yorumlar neticesinde ahiret konusunda olumlu veya olumsuz bir kanaate varılabileceğini dile getirmiştir. Kur’an’ın ahireti ispat etme

³⁹⁷ Topaloğlu, “İslâm (İnanç Esasları)”, 23/8-9.

³⁹⁸ Topaloğlu, “İslâm (İnanç Esasları)”, 23/9.

³⁹⁹ Topaloğlu, “Muhammed (Kur’an ve Sünnet’e Göre Hz. Muhammed)”, 30/439.

metodunun ise, “nereden geldim, nereye gidiyorum?” sorusuna cevap bulmaya dayandığını söylemiştir.⁴⁰⁰

Topaloğlu, kıyametin kopmasıyla başlayacak olan ahiret hayatının ilk merhalesini kabir hayatının oluşturduğunu belirtmiş, Kur’an’da kıyametin ansızın vuku bulacağını, zamanının yakın olduğunun ve kimse tarafından bilinemeyeceğinin vurgulandığını zikretmiştir. Kıyamet alametleriyle ilgili her ne kadar kelâm alanında birçok eser verilmiş olsa da, Topaloğlu bu konunun gizli kaldığını ve bu alanda kesin sonuçlara ulaşılamadığını söylemiştir.⁴⁰¹ Kıyametin, semavi dinlerin temel iman esaslarından biri olarak kabul ettikleri ve inananların ebedî hayatlarını ilgilendiren çok önemli bir husus olduğunu belirtmiş, bu ölümsüz âlem hakkında bilgi edinmek için başvurulacak yegâne kaynağın ise nakil olduğunu söylemiştir.⁴⁰²

Allah’a iman ile ahirete iman sıkı bir bağı içerdiğini belirten Topaloğlu, insanın, sorguya çekileceği ve dünyada yaptıklarının karşılığını göreceği ikinci bir hayata inanmayıp Tanrının varlığını kabul etmesini felsefi bir kanaatten ibaret görmüştür. Felsefi kanaatlerin ise kalbin değil, fikrin ürünü olduğunu ve kişinin davranışlarına yön vermekten yoksun olduğunu söylemiştir. Kur’an-ı Kerim’in, ahireti inkâr edenleri kibirli ve katı yürekli olarak tasvir ettiğini belirten Topaloğlu, bu hususta kendi fikrini de dile getirerek şöyle demiştir: “*Kısa bir dünya hayatından sonra ölümle her şeyin son bulduğunu iddia etmek, insan ruhunu sonu belirsiz bunalımlara sürükler. Düşünen kafa ve duyan gönüllerin bunu kabullenmesi kolay değildir.*”⁴⁰³

Bireyin hayatını şekillendiren temel inançlardan biri olan ahiret inancı, insanın ahlaki davranışlarını düzeltmesi ve sorumluluk bilinci taşıması açısından önem arz etmektedir. Bekir Topaloğlu, insanı ebedî bir yokluğa mahkûm etmenin onun değeriyle bağdaşmayacağı kanaatinde olup, insan için hazırlanan kozmik ve fizik imkânların, ahenkli sistemlerin ve sahip olduğu manevi zenginliğin sadece bu dünya için düzenlenmiş olmasına insan aklının hükmedemeyeceğini ve rıza gösteremeyeceğini söylemiştir.⁴⁰⁴ Topaloğlu, ahiretin gerçekleşmesini zaruri kılan birkaç duygu ve düşünceden bahsetmiştir. Bunlar sırasıyla: insanın yaratılışında bulunan ebediyet duygusu, dünyada gerçekleşmeyen adaletin ebedî

⁴⁰⁰ Bekir Topaloğlu, “Âhiret”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1988), 1/543-544.

⁴⁰¹ Topaloğlu, “İslâm (İnanç Esasları)”, 23/9-10.

⁴⁰² Bekir Topaloğlu, “Kıyamet”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2022), 25/517.

⁴⁰³ Topaloğlu, “Âhiret”, 1/546.

⁴⁰⁴ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 36.

hayatta gerçekleşme beklentisi, tartışılan birçok hususun mahiyetinin bilinmesi ve insana meçhul kalan hakikatlerin üzerinden sır perdesinin kaldırılmasıdır.⁴⁰⁵

Müslüman çevrede doğup büyümüş insanlar için en büyük ve güçlü uyarıcının ebedî hayatta hesaba çekilme inancı olduğunu söyleyen Topaloğlu, ahiret akidesinin yegâne kaynağının nas olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁶ Topaloğlu, hesabın görülmesinden sonra birçok ayette nihai varış yeri olarak cennet ve cehennemin zikredildiğini, bunlardan cennetin ebediliği ile ilgili bir tartışma konusunun olmadığını, ancak cehennemin ebediliği ile ilgili tartışmaların yer aldığını söylemiştir. İlâhi dinler arasında ahiretin mahiyeti ve orada yaşanacak hayatın keyfiyeti hususunda ise en açık ifadelerin İslâm dininde mevcut olduğunu belirterek, cehennem ve azabın ebediliği hakkında yeni araştırmaların yapılması gerektiğini dile getirmiştir.⁴⁰⁷

2.3.6. Diğer Konular

2.3.6.1. İmamet

Topaloğlu, imamet meselesini daha çok Şîî grupları çerçevesinde ele almış, Hz. Ali ve evladı eksenli bir yönetim anlayışı hususunda kesin bir bilgi ve hükmü ifade eden herhangi bir delilin olmadığını söylemiştir. O, İslâmiyet gibi evrensel bir dine mensup olan toplumların yönetimini sadece Hz. Ali nesline ve tek merkeze özgü kılmanın imkân dahilinde olmadığını belirtmiştir.⁴⁰⁸ Topaloğlu, doğrudan vahiy alamayan bir insanın bilinmesi gereken her şeye vâkıf olması, son imamın on bir asrı aşkın bir zamandan beri hâlâ bir yerlerde yaşaması ve Şîa iktidarını hâkim kılması gibi hususların dikkate alınması durumunda imamet, nübüvvetin devamı niteliğinde benimsenemeyeceğini ve bunun mümkün olmadığını söylemiştir.⁴⁰⁹

2.3.6.2. İman-Küfür

İman-küfür hususunda Topaloğlu, kelâm eserlerinin giriş veya son kısımlarında imanın tanımına, unsurlarına ve sınırlarına, dolayısıyla da küfrün tanımına ve sınırlarına yer verilmesi gerektiğini söylemiştir. İslâmiyet'in girilmesi kolay, ancak çıkılması zor bir din olduğunun altını çizen Topaloğlu, iman-amel ilişkisi ve tekfir gibi alanlarda yapılan araştırmalarda Kur'an'a ve Resûlullah döneminin uygulamalarından çıkarılabilecek hükümlere ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴¹⁰ Ayrıca, kişisel günahların mümini

⁴⁰⁵ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 37.

⁴⁰⁶ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 37-38.

⁴⁰⁷ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 38-39.

⁴⁰⁸ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 39.

⁴⁰⁹ Topaloğlu, "İslâm (İnanç Esasları)", 23/8.

⁴¹⁰ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 39-40.

İslâm dairesinden çıkarmayacağı yönündeki kanaatin irdelenmesi gerektiğini söylemiştir.⁴¹¹ Topaloğlu burada iman gibi önem arz eden hususlarda örnek alınan ayet veya Hz. Peygamber zamanında vuku bulan hadiseler üzerine verilmiş hükümlerin iyi bir şekilde araştırılmasının gereğine dikkat çekmektedir.

2.3.6.3. Fetret

Topaloğlu, hak din olan İslâm'dan yeterince haberdar olamayan ve bu hususta bazı engellerle karşılaşan insanların durumunun konu edinildiği fetret ehli meselesine de yer vermiştir. O, her insanın normal şartlarda dinî gerçekleri benimseyerek dinin gerekliliklerini yerine getirmekle sorumlu olduğunu, ancak bu sorumluluğun kemiyet ve keyfiyet açısından eşit olmadığını söylemiştir. O sebeple mütedeyyin bir ortamda doğan insanla bu imkânlardan yoksun olan insanın kurtuluşunu aynı çizgide görmemiş ve insanların imkânları nispetinde kurtuluşlarının gerçekleşeceğini ifade etmiştir.⁴¹² Her ne kadar kelâm ilminin ana konularını bu altı başlık altında toplamış olsa da Topaloğlu, bu konuların dışında kelâm ilmini yakından ilgilendiren bazı meseleler üzerinde de durmuştur.

2.3.6.4. Mezhepler

Günümüzde mezheplerin, bireylerin manevi yönelimleri ile toplumların dinamiklerini etkileyen önemli bir olgu olduğu aşîkârdır. Dünyanın zamanla modernleşmesi ve beraberinde sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmelerin yaşanması mezheplerin rollerini yeniden şekillendirmiştir. Mezheplerin İslâmî olup olmadığı ile ilgili ortaya atılan görüşlere yönelik Topaloğlu, bir mezhebin İslâmî sayılabilmesi için bazı vasıflara sahip olmasından söz etmiş ve bunlardan ilkinin İslâm dininin temel ilkeleri olan iman esaslarının benimsenmesi olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte İslâm'ın belirlediği ibadet ve farzları benimseyen ve haram olarak belirlenen davranışları haram kabul eden mezhebin İslâmî bir mezhep olduğunu söylemiştir.⁴¹³ Mezhepsiz bir şekilde İslâmiyet'in yaşanabileceği hususunda bunun ancak teoride mümkün olduğunu söyleyen Topaloğlu, uygulamada pek mümkün olmadığını ifade etmiştir. Mezhep değiştirme hususunda ise, böyle bir şeyin ancak ilim adamları tarafından gerçekleştirilebileceğini, halkın böyle bir tercihte bulunamayacağını belirtmiştir. Topaloğlu, bunun nedenini mezheplerin delilleri ve dayanakları üzerinde sadece âlimlerin fikir yürütebilmeleri olarak belirtmiştir.⁴¹⁴

⁴¹¹ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 40.

⁴¹² Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 40-41.

⁴¹³ Topaloğlu, "Dinî Hayat ve Mezhepler", 393.

⁴¹⁴ Topaloğlu, "Dinî Hayat ve Mezhepler", 408.

İlk asırlara göre hâkimiyetini oldukça hissettiren ve daha çok siyasi bir fırka olarak karşımıza çıkan Hâricîyye ve Şîa'nın günümüzde etkisini yitirdiğini belirten Topaloğlu, zamanla bu fırkaların ilmi veche kazandıklarını ve fikrî bir mezhep haline geldiklerini söylemiştir. Ehl-i sünnet akidesinin temelini oluşturan Eş'arîyye ve Mâtürîdiyye ekollerine mensup olanların ise yüzde 91 gibi büyük bir çoğunluğa sahip olduğunu ifade eden Topaloğlu, mezhep belirlemenin kolay bir iş olmadığını ve elde edilen bu rakamların ciddi araştırmalar neticesinde tahmini olarak verildiğini belirtmiştir. Mezheplerin neden ortaya çıktığı ile ilgili üç hususa temas eden Topaloğlu, bunlardan birincisini gaip âlemine ait meselelerin farklı algılanmaya ve yorumlanmaya müsait oluşu, ikincisini siyasi temayüller ve son olarak üçüncüsü ise İslâm öncesi inanışların İslâm'dan sonra da etkilerini göstermesi olarak belirtmiştir.⁴¹⁵

Günümüzde daha çok siyasi ve kültürel nedenlerle tartışma konusu olan ve yaşamlarını eski dinî inanç ve kültürlerle birlikte İslâmî anlayışla birleştiren bir başka grup da Alevîlerdir. Topaloğlu, Alevîleri İslâmî anlayıştan daha çok eski din ve anlayışlara yakın görmüştür. O, Alevîliğin, eskiden bağlı olunan dinden çıkıp İslâm'a geçiş sırasında İslâm'ın tam olarak özümselemeyip eski inançların çoğunun terkedilememesi sonucu ortaya çıkan bir mezhep olduğunu söylemiştir.⁴¹⁶ İslâm'ın temel ilkelerini kabul etmek şartıyla mezheplere ayrılmanın ve bunun sonucu olarak farklı görüşler ortaya koymanın bir sakıncası olmadığını söyleyen Topaloğlu, bunun aslında kaçınılmaz bir durum olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁷

2.3.6.5. Din Karşıtı Akımlar

XVIII. yüzyılda Avrupa'da yoğun bir şekilde cereyan eden din karşıtı akımlardan söz eden Topaloğlu, bu akımların ülkemize olan tesirinin XIX. yüzyılın ortalarında başladığını söylemiştir. Bu tesirin dört farklı yolla gerçekleştiğini, bunlardan birincisinin Osmanlı'nın Avrupa'ya öğrenci göndermesi ve oralardan öğretmenlerin getirilmesi olduğunu dile getirmiştir. Din karşıtı akımların ülkemize olan tesirinde etkili olan ikinci faktör ise Avrupa'da yazılan ilmî ve en önemlisi felsefî eserlerin tercüme edilmeye başlanmasıdır. Topaloğlu, bu tercümeler neticesinde Osmanlı'nın Edebiyat yoluyla Avrupa'nın tesiri altına girdiğini belirtmiştir. Üçüncü faktör ise hukuk alanında gerçekleşmiştir. Topaloğlu,

⁴¹⁵ Topaloğlu, "Dinî Hayat ve Mezhepler", 396-399.

⁴¹⁶ Topaloğlu, "Dinî Hayat ve Mezhepler", 399.

⁴¹⁷ Topaloğlu, "Dinî Hayat ve Mezhepler", 400.

Cumhuriyet'ten önce bazı Avrupa kanunlarının alınıp kabul edildiğini ve uygulandığını söylemiştir. Dördüncü ve son faktör sosyal hayat ve ekonomide kendisini göstermiştir.⁴¹⁸

Bekir Topaloğlu, Avrupa'da uluhiyet inancına karşı tepki hareketlerinin XIX. yüzyılın ortalarından itibaren hafiflediğini ve XX. yüzyılda ise etkisini yitirdiğini belirtmiştir. O, pozitif bilimin ilerlemesiyle ateizm gibi din karşıtı akımların modasının sona erdiği kanaatindedir. Bu gibi akımların etkisini yitirdiğini belirten Topaloğlu, bununla birlikte başka bir problemin vuku bulduğunu, o problemin de nübüvvete karşı direniş olduğunu dile getirmiştir. Batılı akımların Allah'ı inkâr etmekten vazgeçtiklerini belirten Topaloğlu, Tanrı inkârcılığının yerini nübüvvet inkârcılığının aldığını söylemiştir. Nübüvvete karşı bu direnişin başlıca sebebinin nübüvvetin sosyal hayata dahil olup emir ve yasakları içeren birtakım mükellefiyetler getirmesi olduğunu belirtmiştir. Bu emir ve yasakların “özgürlük anlayışı” ile bağdaşmamasından dolayı insanların nübüvveti inkâra sürüklediğini söyleyen Topaloğlu, bu direnişin haklı olmadığını belirtmiş ve insan için özgürlüğün yüzde yüz olamayacağını dile getirmiştir. O, insanın tam bir hürriyetle yaşayamamasının sebebinin şuurlu bir canlı olmasından kaynaklı görmektedir. İnsanın daima çevresinin bilincinde olduğunu ve onun tesiri altına girdiğini söylemiş, bundan ancak hayvanların ve delilerin istisna tutulabileceğini ifade etmiştir.⁴¹⁹

Topaloğlu, günümüzün en büyük problemini nübüvvete karşı alınan tavır çerçevesinde mükellefiyeti kabul etmeyiş olarak belirtmiştir. “Din bizi sınırlandırıyor” diyenlerin, aslında başka kriterlerle kendilerini sınırlandırdığını söyleyen Topaloğlu, insanın ya Allah'ın ya da çevre adı altında modanın egemenliği altında bulunmaktan kurtulamayacağını belirtmiştir. O sebeple insanın kul olmaktan kurtulamayacağını dile getiren Topaloğlu, dinin getirdiği kuralların ve bunun sonucunda oluşan mükellefiyetlerin aslında çoğu zaman evrensel olduğunun da altını çizmiştir.⁴²⁰

Günümüz Türkiye'sinde İslâmî alandaki ilmî araştırma ve çalışmaların tabii ocaklarının üniversiteler olduğunu söyleyen Topaloğlu,⁴²¹ ülkemizin önemli bir diğer problemini, dinî vecibeleri yerine getirmek isteyen insanlara engel olunması olarak belirtmiştir. Bu durumun bir kesim aydınımız tarafından da desteklendiğini söyleyen Topaloğlu, bir gün onların yanlışlarından döneceklerini ve halkın değerlerine saygılı olacaklarını ummaktadır. Bu şekilde günah işlemeye sebep teşkil eden insanların, dinin

⁴¹⁸ Topaloğlu, “Dinî Hayat ve Mezhepler”, 401-402.

⁴¹⁹ Topaloğlu, “Dinî Hayat ve Mezhepler”, 402-403.

⁴²⁰ Topaloğlu, “Dinî Hayat ve Mezhepler”, 404.

⁴²¹ Topaloğlu, “Dinî İlgiler Üzerine”, 8.

değerlerini benimsememelerinden dolayı böyle davrandıklarını söylemiştir. Bu vaziyetin 1950, 1960 ve 1970’li yıllara nazaran daha iyi olduğunu belirten Topaloğlu, bu problemin tamamen ortadan kalkacağına inanmaktadır.⁴²²

Türkiye’de çeyrek asırdan itibaren dinî hayata dönüşün başladığını dile getiren Topaloğlu,⁴²³ günümüz Türk halkının ilke olarak dinine hürmetkâr ve bağlı olduğu, ancak şuursuz ve bilgisiz kaldığı kanaatindedir. “*Din ve ahlâk kurallarına uymanın takdir görmediği bir ülkeye din ve vicdan hürriyetinin girmesi mümkün değildir*”⁴²⁴ diyen Topaloğlu, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programının ve bu programda yazılan kitapların yetersiz kaldığından, tatmin edici bir din bilgisinin verilmediğinden yakınmaktadır. Halkın dinî hayatını etkileyen diğer bir unsurun ise tasavvuf ve tarikatlar olduğu düşüncesindedir. Tarikat ve tasavvufa karşı olmadığını belirten Topaloğlu, bu hususta bazı tehlikelerin mevcudiyetinden söz etmiştir. Tasavvufun yani züht hayatının zamanla felsefe haline geldiğini ve tasavvuf felsefesinin kutsandığını söylemiştir. Bunun yanlış olduğunu belirten Topaloğlu, tasavvuf kültürüne İslâm dışı bazı cereyanların girdiği ve bunların ayıklanması gerektiği hususuna da ayrıca değinmiştir. Tarikatlarda yer alan bazı bidat ve hurafelerden söz eden Topaloğlu, bunun genellikle tarikat şeyhlerine ve liderlerine insanüstü bir vasıf vermekle gerçekleştiğini söylemiştir.⁴²⁵ Günümüzdeki tarikatların birbirinden farklı olan zikirleri hususunda ise Topaloğlu, tarikatların kendilerine göre bir adap ve sistem oluşturdıklarını ifade etmiştir. Zikrin öneminin gönül ile zihnin birleşmesi olduğunu dile getirmiş; zihin, gönül ve dil uyumuna dikkat etmeyen kişilere hitaben “*Zihniniz düşünmeyecek, gönlünüz de onaylamayacaksa, dilinizle hiçbir şey söylemeyin*”⁴²⁶ demiştir.

Bekir Topaloğlu, halkın tarikat şeyhlerine insanüstü vasıflar nispet etmesini bilgisiz ve bilinçsiz olmalarından kaynaklı görmüştür. O sebeple halkın aydınlatılması gerektiğini belirten Topaloğlu, ilim adamlarının çeşitli kitapları ile bu bilgisizliğin ve bilinçsizliğin ortadan kalkacağı kanaatindedir. Topaloğlu’nun yaşadığı dönemde mevcut tarikatlar yasal olmamakla birlikte bir kısmı yarı resmi bir kısmı ise gayri resmi olmak üzere faaliyet göstermektedir. Bu durumun yasal olmamasından dolayı istismara açık olduğunu belirtmiş ve tarikatların legal hâle getirilerek teftişe açık olması gerektiğini söylemiştir.⁴²⁷

⁴²² Topaloğlu, “Dinî Hayat ve Mezhepler”, 404-405.

⁴²³ Topaloğlu, “Dinî İlgiler Üzerine”, 7.

⁴²⁴ Topaloğlu, “Dinî İlgiler Üzerine”, 7.

⁴²⁵ Topaloğlu, “Dinî Hayat ve Mezhepler”, 406.

⁴²⁶ Topaloğlu, “Dinî Hayat ve Mezhepler”, 410.

⁴²⁷ Topaloğlu, “Dinî Hayat ve Mezhepler”, 407.

2.3.6.6. İlim

Din adamları, insanların başta dinî olmak üzere ahlaki ve ilmî ihtiyaçlarına cevap vermesi açısından toplum içerisinde önemli bir pozisyonu teşkil etmektedirler. Bir din adamının ilmî birikimi ve ilimle olan ilişkisi, görevini hakkıyla ifa edebilmesi açısından gerekli ve önemlidir. Zira dinî meselelerde aksi bir durumda din adamı sadece kendi şahsına değil, mensubu olduğu dine ve topluma güvensizlik ve ayrışma noktasında zarar verebilir.

Din adamını “*Bilen, inanan, inandığını yaşayan, Allah ile kul arasında bir vâsita değil, sadece bir mürşid, muallim ve mübelliğ olan insan.*”⁴²⁸ şeklinde tanımlayan Topaloğlu, bir din âliminin görevini hakkıyla yerine getirebilmesi için üç şeyi zaruri görmüştür. Bunlar sırasıyla: iman, ilim ve metottur. İman hususunda Topaloğlu, icmâli bir imana sahip olabilmek için iman altı esasına inanmanın mecburî olduğunu ve din adamının imanının sadece bundan ibaret olmadığını, davasının yüceliğine ve önemine sarsılmaz bir inançla sarılması gerektiğini söylemiştir.⁴²⁹ İmanı, cihat hayatının kaynağı olarak gören Topaloğlu, günümüzde cihadın kültür ve iktisat ile gerçekleştiği kanaatindedir. O, din adamlarının kültür taarruzuna karşı tedbir almakla vazifeli olduğunu belirtmiş ve Hz. Peygamber’in ilim adamları için sarf ettiği müjdenin önemine dikkat çekmiştir. O müjde şöyledir: “*İlim tahsil etmek maksadıyla bir yola giren kimseye Allah Teâlâ cennet yollarından birini açar. Melekler ilim tahsil edene karşı, memnuniyetleri ve tevazuları sebebiyle kanatlarını yere sererler. Göklerde ve yerde olan her şey, hatta su içindeki balıklar, âlim için Allah’tan rahmet diler. Âlimin, bilmeden ibadet eden kimseye üstünlüğü on dördündeki ayın görünen diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler ne altın ne de gümüş bırakmışlardır, onlar sadece ilmi miras olarak terk etmişlerdir. Kim ilmi almışsa büyük ve değerli bir pay almış demektir.*”⁴³⁰

İkinci mevzuyu teşkil eden ilim hakkında Topaloğlu, Kur’an’ın ilk emrinin “Oku!” olduğunu ve ilim kelimesinin Kur’an’da toplamda 105 defa geçtiğini belirterek İslâm dininin ilme teşvik eden yönüne dikkat çekmiştir. Topaloğlu, İslâm’da din adamının bilen ve yapan olmak üzere iki büyük vasfından söz etmiş ve ilim ile amelin dünya saadatinin anahtarı olduğunu belirtmiştir.⁴³¹ Ulûm-i dîniyye ile ulûm-i dahîlenin, yani İslâm dünyasındaki ilimler ile İslâm dünyasına dışarıdan dahil olan ilimlerin birleşerek yardımlaşması gerektiğini belirten Topaloğlu, irşat sahasında sağlam din ilimleri esas alınarak bunun gerçekleşebileceğini

⁴²⁸ Topaloğlu, “Din Adamı ve İlim”, 11.

⁴²⁹ Topaloğlu, “Yeni Öğretim Yılına Girerken”, 27.

⁴³⁰ Topaloğlu, “Yeni Öğretim Yılına Girerken”, 28.

⁴³¹ Topaloğlu, “Din Adamı ve İlim”, 11-12.

söylemiştir. Din adamının, XX. yüzyıldan itibaren eski zamanlara nispeten daha bilgili ve tecrübeli olması gerektiğini vurgulayan Topaloğlu, meslektaşları olan din adamlarına ve adaylarına şöyle seslenmiştir: *“İşte, dini ilimlerin değerli yolcusu, aziz meslek arkadaşım, sen bütün samimiyet, sâfiyet ve fedakârlığına rağmen, cehâletleri sebebiyle yüce İslâm dinine zarar getirenlerden olmamak için çok, pek çok çalışmak mecburiyetindesin.”*⁴³²

İlimden ve bu ilmin kazandıracağı şahsiyetten yoksun olan bir kimsenin uğrayacağı durumlardan bahseden Topaloğlu, şayet bu insan din adamı ise onun acı dilli ve sert veya makam ve servet otoritelerine emir eli; eğer bu kişi öğretmen ise, onun laubali ya da zalim bir kişiliğe sahip olacağından söz etmiştir.⁴³³ Cehaletin doğurduğu bir diğer ve en büyük tezahür ise makam ihtirasıdır. Bu ihtirasın aşırı derecede ihmal ya da zalime yardımcı olmak ile gerçekleşeceğini belirten Topaloğlu, fedakâr ve şahsiyetli idarecilerin bundan münezzeh olacağını söylemiştir. Topaloğlu'na göre ilmî deneyimi ve tecrübesi zayıf olan din adamını bekleyen başka bir akıbet ise, çıkarları doğrultusunda birbirleriyle iletişim halinde olan bir gruba bağlanmaktır. İlim sahasında kendisine meslek edindiği halde bilgisi olmayan insanın zayıf ve silik bir şahsiyete sahip, tesirsiz bir varlık olduğunu söyleyen Topaloğlu, kıyafeti ne kadar şaşalı ve makamı ne kadar büyük olursa olsun o insanın küçük ve basit bir insan olduğunu dile getirmiştir.⁴³⁴

Bekir Topaloğlu'nun din adamı için zaruri gördüğü üçüncü ve sonuncu husus ise metottur. İlim öğrenmek için mutlaka bir yöntem ve metodun olması gerektiğinden bahseden Topaloğlu, programsız ve gelişigüzel çalışmanın bir fayda sağlamayacağını belirtmiştir. Topaloğlu, 4-5 kişilik bir komisyon tarafından hazırlanan ve beş-altı yıl tecrübe edilen bir programdan söz etmiştir. Uygulandığı takdirde güzel neticelerin alındığını söyleyen Topaloğlu, bu programın benimsenmesini ve titizlikle takip edilmesini tavsiye etmiştir. Bu programda ilk önce sırasıyla Arapça, İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerine yönelik dil bilgisi ve gramerde takip edilmesi gereken kaynaklar belirtilmiştir. Sonrasında “Temel Kültür Kitapları”, “Müracaat Kitapları” ve “Okunması Gereken Kitaplar” başlıkları altında zengin içeriğe sahip nitelikli bazı eserlere yer verilmiştir.⁴³⁵

⁴³² Topaloğlu, “Din Adamı ve İlim”, 13.

⁴³³ Topaloğlu, “Cehaletin Getirdikleri”, 11.

⁴³⁴ Topaloğlu, “Cehaletin Getirdikleri”, 12.

⁴³⁵ Topaloğlu'nun din adamı için zaruri gördüğü metot hususunda tavsiyede bulunduğu ve takip edilmesini istediği programın detayları için bk. Topaloğlu, “İlim Tahsilinde Metod”, 21-25.

2.3.6.7. Kadın

Geçmişten günümüze çeşitli toplumlarda kişilerin ve dinlerin kadına yaklaşımı tartışılmış ve günümüzde de tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Bu tartışmalar İslâm dinine yönelik olarak da yürütülmüş, İslâm'ın kadına hak ettiği değeri vermediği düşüncesi gündemde yer etmiş ve İslâm dini bu sebeple töhmet altında bırakılmıştır. Konu ile ilgili olarak, İslâm âlimleri tarafından İslâm dininde kadının yerini tespit etmek amacıyla çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Kadının İslâm dinindeki yerini ve İslâmiyet'in kadına vermiş olduğu değeri anlatan kitaplardan biri de Bekir Topaloğlu'nun *İslâm'da Kadın* isimli eseridir. Topaloğlu'nun genellikle Kur'an'a ve sünnete, yer yer ise kendi tecrübelerine dayanarak ele almış olduğu bu eseri, belirli bir kesim tarafından övgüye değer bulunurken; kadın-erkek eşitliği, kadının çalışması ve örtünmesi gibi hususlarda ise birtakım eleştirilerin hedefi olmuş ve tartışılmıştır.

Toplumun yapı taşı oluşturulan en önemli öge hiç şüphesiz ailedir. Ailede en etkin rol oynayan unsurlardan biri ise üstlenmiş olduğu sorumlulukları ve göstermiş olduğu fedakârlıklarıyla kadındır. Eğitimde, evlilikte, çalışma hayatında, mülkiyette kısacası sosyal, siyasal ve ekonomik her türlü alanda kadının hak ettiği değeri kazanmasında ve toplum içerisinde saygın bir statüye sahip olmasında İslâmiyet büyük bir rol üstlenmiştir. Nitekim İslâm dini barışı, adaleti, huzuru, sevgiyi, saygıyı ve hoşgörüyü herhangi bir cins, ırk ya da din ayrımı gözetmeksizin insanlara Kur'an ve sahih sünnet ışığında sunmuştur. Bu vaziyet, İslâmiyet var olmadan önceki toplumlarda ise farklı idi. İslâm öncesi toplumlarda kadın, haklarından mahrum edilir, ikinci sınıf insan muamelesine maruz kalır ve hor görülürdü. Bu yanlış ve kabul edilemez durum sadece Araplarda değil, farklı dine mensup toplumlarda da görülen bir hadise idi.

İslâm düşüncesinde ve bu düşüncenin benimsenip yaşandığı toplumlarda, kadının yeri ve rolü hakkında doğru bilgi vererek bilinen yanlışları düzeltmek, İslâm'ı doğru bir şekilde yansıtan eserlerin kaleme alınmasının esas amacını teşkil etmektedir. Bunlardan biri de Bekir Topaloğlu'nun kaleme almış olduğu *İslâm'da Kadın* isimli eseridir. Topaloğlu, bu eserinde İslâmiyet'in kadına ve onun haklarına nasıl baktığının açığa kavuşmasını gaye edinmiştir. O, kadın hakları problemi hususunda şu açıklamayı yapmıştır: “*Bunlar arasında benim eserim problemin naslara dayalı dinî yönüne ışık tutmayı ve geniş okuyucu kitlelerine hitap etmeyi amaçlamıştır.*”⁴³⁶ Topaloğlu'nun ilk eseri olma vasfını taşıyan *İslâm'da Kadın*, 1962-1963 eğitim-öğretim yılının sonunda Yüksek İslâm Enstitüsünde “Kur'an'da Kadın” ismiyle

⁴³⁶ Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, 12.

sunmuş olduğu mezuniyet tezinden uyarlanarak 1965 yılında kitaplaştırılmış ve raflardaki yerini almıştır. Toplamda yirmiden fazla sayıda baskısı bulunan bu eser, rağbet görerek birçok okurun ilgisini çekmiş ve *Gruaja Ne Islam* adıyla Arnavutçaya çevrilmiştir.

Söz konusu eser, iki ana bölümden müteşekkildir. Bu bölümler birinci ve ikinci kitap olarak isimlendirilmiştir. “Kadın ve Aile” başlığını taşıyan birinci kitapta kadının aile hayatı, “Kadın-Erkek İlgileri” ve “Ailede Kadın” olmak üzere iki bölümde; “Kadın ve Cemiyet” başlığını taşıyan ve kadının sosyal hayatını ele alan ikinci kitap ise “Örtünme-Fuhuş” ve “Kadının Sosyal Durumu” olmak üzere iki başlıktan oluşan bölümlerde ele alınmıştır. Toplamda dört ayrı bölümden oluşan bu eserdeki her başlığın devamı niteliğinde bir alt başlık bulunmakta, konu ayet ve hadislerle desteklenerek ele alınmaktadır. Konunun başında genellikle konuyla ilgili bir ayet veya bir hadis verilmiş, ardından açıklamalar yapılmıştır. O, eserini çoğunlukla Kur’an ve sünnete, yer yer de şahsi tecrübelerine dayanarak ele almış, gayet açık ve sade bir üslup benimsemiştir.

Topaloğlu, kitabının önsözünde eserin konusunu “*İslâm’ın kadını telâkki tarzı ve ona tanıdığı haklar*”⁴³⁷ şeklinde açıklamıştır. Eserin mevzuunu teşkil eden bu ifade, aslında Topaloğlu’nun, kadın konusunda gündemde yer alan yanlış İslâm telakkilerine karşı hakikati gösterme ve İslâm dini üzerindeki bu töhmeti kaldırma gayesini göstermektedir. O, hem Batı’da hem de Doğu’da meydana gelen kadın hakları mücadelesinin varlığından ve haklılığından söz etmiş, ancak kadın ile ilgili sorunların hâlâ çözülebilmüş bir mesele olmadığına kanaat getirmiştir.⁴³⁸ Bu sebeple *İslâm’da Kadın* isimli eserini kaleme alma gereği duymuştur.

Topaloğlu, eserinin giriş bölümünde İslâm’a göre kadının yaratılışına, kadının İslâmiyet öncesindeki ve sonrasındaki konumuna ve İslâm’ın kadına bakışının bazı oryantalistler tarafından değerlendirilmesine yer vermiştir.⁴³⁹ Tarihte İslâm öncesi toplumlarda kadın, birçok hak ve özgürlükten mahrum bırakılan, hak ettiği değeri görmeyen ve ikinci sınıf insan muamelesi gören değersiz bir varlık konumunda idi. Kadın, erkeğin gözetimi altında hayatını sürdürür, sözlerine itibar edilmez ve herhangi bir fikir beyanında bulunamazdı. Topaloğlu da cahiliye âdeti olarak nitelediğimiz bu hastalıklı bakış açısını, sadece Arap toplumu nezdinde değil, farklı dine mensup toplumlar nezdinde de değerlendirmiştir. Bu şekilde İslâm’ın kadına vermiş olduğu değeri ve haklar bakımından

⁴³⁷ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 14.

⁴³⁸ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 13-15.

⁴³⁹ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 19-36.

kadın erkek eşitliğini, İslâm öncesindeki ve sonrasındaki konumunda gözlemlenen birtakım farklılıkları ortaya koyarak göstermiştir. Topaloğlu, kadın-erkek eşitliğini savunan feminizm gibi yapılanmaları eleştirmiş ve farklı dine mensup Batılı araştırmacıların, İslâm dininde kadının hak ve hukukunun gözetildiği yönündeki yorumlarını eklemeyi de unutmamıştır.

İslâm dininde kadın-erkek ilişkileri, belirli ahlâkî kurallar çerçevesinde şekillenmiştir. Karşılıklı sevginin, saygının, hoşgörünün ve adaletin benimsendiği bu ilişkiler, Kur'an ayetleri ve hadisler ile ortaya koyulmuş ve desteklenmiştir. Topaloğlu, “Kadın Erkek İlgileri” ismini verdiği kitabının ilk bölümünü, kadın ve erkeğin birbirine karşı muhabbetine ve bunun sonucunda gerçekleşecek olan evlilik akdine ayırmıştır. O, insanın karşı cinsine olan meylinin ayıp ya da çirkin bir şey olmadığını, doğuştan her insanda zaruri bir şekilde var olduğunu, “İslâm dini kadın ile erkekten her birinin ötekine karşı kuvvetli bir temayül duyduğunu kabul ve beyan eder”⁴⁴⁰ ifadesi ile belirtir. Topaloğlu daha sonra her iki tarafın birbirine karşı sorumluluklarının ve haklarının olduğu evlilik müessesesinin gerekliliğine değinmiştir.⁴⁴¹ Karı ve kocanın birbirine karşı sorumlu olduğu evlilik müessesesinin oluşumunda önem arz eden meselelerden biri, eşlerde aranan vasıflardır. İslâm toplumunda karı-koca arasında bir denklik durumu söz konusudur. Bu denklik genellikle dinî, sosyal ve ekonomik açıdan aranmakta ve evlilik buna göre inşa edilmektedir. Topaloğlu, kitabının sonunda bu hususa değinip, eşlerde aranacak şartları ve evliliğe engel olan durumları hadisler üzerinden ele alarak incelemiştir.⁴⁴²

Topaloğlu, “Ailede Kadın” başlığı altında, kadının en etkin rol oynadığı ve sorumlu olduğu aile hayatına yer vermiştir.⁴⁴³ Kadın ile erkeğin fiziksel ve duygusal açıdan farklı olduklarını söyleyen Topaloğlu, bu farklılığın, karı ile kocanın birbirlerine karşı hak ve vazifelerini şekillendirdiğini belirtir.⁴⁴⁴ Taaddüd-i zevcât yani çok evlilik meselesinden de bahsetmiştir. Çokça tartışılan bir mesele haline gelen çok evlilik, İslâm’da mümin bir erkeğe zaruri durumlarda izin verilen bir ruhsattır. Topaloğlu, çok eşliliği Nisâ suresi 3. ayet üzerinden delillendirerek açıklamaktadır.⁴⁴⁵ Son olarak Topaloğlu evlilikteki geçimsizlikler üzerine gerçekleşen ve son çare olarak görülen talak konusuna yer verir.⁴⁴⁶ Boşanma aslında tasvip edilmeyen bir durum olsa da zorunlu hallerde iki tarafın huzuru için gerekli görülen bir salahiyyettir. Topaloğlu, boşanmanın çeşitlerini sünnete uygun olan ve olmayan şeklinde ikiye

⁴⁴⁰ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 41.

⁴⁴¹ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 43-53.

⁴⁴² Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 54-71.

⁴⁴³ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 76-179.

⁴⁴⁴ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 86-96.

⁴⁴⁵ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 105.

⁴⁴⁶ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 132-179.

ayırarak incelemiş; sünnete uygun olanları “sünnî”, uygun olmayanları ise “bid’î” olarak adlandırmıştır.⁴⁴⁷

Toplumsal yapının önemli bir parçasını oluşturan kadının, sosyal hayattaki yeri ve rolü inkâr edilemez bir gerçektir. Günümüzde kadın, iş hayatında, siyasette, eğitimde ve öğretimde kısacası toplumun çeşitli alanlarında önemli roller üstlenmektedir. Topaloğlu, kadının sosyal hayatını ele almış olduğu “Kadın ve Cemiyet” başlığı altında, ilk olarak kitabın üçüncü bölümünü oluşturan “Örtünme-Fuhuş” konusuna yer vermiştir. Dinî bir gereklilik olan, iffet ve saygınlığı simgeleyen örtünme, İslâm dininde Kur’an ve hadisler üzerinden temellendirilir. Nitekim Nûr suresi 31. ayet ile Ahzâb suresi 53. ve 59. ayetler, mümin kadınların örtünmelerini emreden ayetlerdendir. Topaloğlu bir taraftan iffeti ve mütevazılığı simgeleyen örtünmenin gerekliliğine değinirken, diğer taraftan da iffetsizliği ifade eden ve İslâm’ın yasaklamış olduğu fuhuş meselesine yer vermektedir.⁴⁴⁸

Topaloğlu’nun örtünme meselesinde daha çok tepki çeken ifadesi sanıyorum ki şudur: *“İslâm’dan önce Arap kadınları örtünmeye riayet etmezlerdi. Kadınların o günkü durumları, aşağı yukarı bugünkü büyük şehirlerimizde göze çarpan durumun aynıydı.”*⁴⁴⁹ Aslında Topaloğlu buradaki büyük şehir ifadesi ile günümüzde moda adı altında tesettürün çarpıtıldığını ve hakiki gayesinin dışına çıkarıldığını belirtmek istemiştir. Şüphesiz ki Topaloğlu’nun belirtmiş olduğu bu durum, eserin yazılmasından altmış bir yıl sonra bugün de birçok düşünür tarafından dile getirilen bir hadisedir.

Topaloğlu “Kadının Sosyal Durumu” başlığı ile kitabının son kısmını oluşturan bölümde sırasıyla: kadının şahitliğinden, eğitim hakkından, iş hayatından ve siyasi haklarından söz etmiştir. *“Tahsil, kadın için insanlığını idrak etmesinin ilk şartıdır”*⁴⁵⁰ diyerek, kadınların da erkekler gibi eğitim görmesinin gerekli olduğuna dikkat çekmiştir. O, kadının eğitim görmesini evlilik içerisinde uyumlu bir hayat sürmesi itibarıyla da gerekli görmüştür.⁴⁵¹ Kadının aslî görevinin analık olduğunu belirten Topaloğlu, kadının bunu bırakıp iş hayatına atılmasını ve bir işte çalışmasını doğru bulmamış: *“Serbest hayat, iş hayatı ve memuriyet kadının yaratılışına, ruh yapısının gelişmesine uymayan şeylerdir”*⁴⁵² demiştir.

⁴⁴⁷ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 158-162.

⁴⁴⁸ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 185-237.

⁴⁴⁹ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 194.

⁴⁵⁰ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 248.

⁴⁵¹ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 249-250.

⁴⁵² Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 260.

Kadının iş hayatına atılmasıyla asıl vazifelerini yerine getiremeyeceğini söyleyen Topaloğlu: “Bir kadın için en tabî ve sıhî meslek zevcelik ve valideliktir”⁴⁵³ diye de belirtmiştir. Bu görüşü de dahil olmakla birlikte Topaloğlu’nun, bazı düşünceleri üzerinden aleyhinde söz söyleyen çeşitli yayın ve kuruluşlara da kitabının ekler kısmında yer verdiğini söylemek gerekir. Bu meseleye hatıratında şu şekilde yer vermektedir: “Başta Hürriyet olmak üzere Güneş ve Meydan gazeteleri İslâm’da Kadın kitabımdan alıntılar yaparak aleyhimde olacak şekilde onlarca yayın yaptılar.”⁴⁵⁴ Yayın ve kuruluşların yanında Topaloğlu’nun İslâm’da Kadın isimli kitabına yönelik içlerinde akademisyenlerin de olduğu Müslüman kadınlardan da birtakım eleştiriler gelmiştir.⁴⁵⁵

Burada şunu dile getirmek gerekir ki zamanla edinilen bilgi ve deneyimler, insanların bakış açısını ve düşüncelerini değiştirebilir. Bu da esnek düşünce yapısına sahip ve gelişime açık olunduğunun göstergesidir. Müellifin, kadının iş hayatı meselesinde dile getirmiş olduğu düşüncelerinde birtakım evrilmeler olmuştur. O, kitabını yazdığı dönemde kadına verilen görevleri, kadının aile içindeki sorumluluklarına endeksli düşünmüşken,⁴⁵⁶ daha sonraları kadınların toplumda aktif rol oynamasının önemini anlamış ve anabilim dalına akademisyen alırken kadınlara öncelik tanıyarak onlara ayrı bir önem vermiştir.⁴⁵⁷ Bu kitabı yazmasından yıllar sonra baş gösteren ve birçok başörtülü kadının sıkıntı çektiği başörtü olayları sırasında, bir kadın araştırma görevlisinin görevine devam etmesi için elinden gelen her türlü gayreti göstermesi,⁴⁵⁸ bu konudaki hassasiyetini apaçık göstermektedir.

Topaloğlu bu eseri, 1962-1963 yılları arasında ve vefatı devriyesinden yaklaşık elli dört sene önce kaleme almıştır. O, bu fikrî değişimlerden hatıratında şu şekilde söz eder: “İlk eserim olan İslâm’da Kadın 1965 yılında yayımlanmıştı. Bu kitapta yer alan problemlere yönelik yaklaşımlar Kur’an, hadis ve şahsî tecrübelerime dayanıyordu. Bugün ilk iki esas bâki kalmakla birlikte üçüncü unsuru teşkil eden tecrübelerimde hayli genişleme ve gelişmeler olmuştur.”⁴⁵⁹ Bu cümleleri ise eserini kaleme almasından kırk altı yıl sonra, 2009 yılında kurmuştur. Yine hatıratının bir başka kısmında İbrahim Agah Çubukçu’dan aldığı bazı

⁴⁵³ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 257.

⁴⁵⁴ Bekir Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 262.

⁴⁵⁵ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 219.

⁴⁵⁶ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, 256.

⁴⁵⁷ İlyas Çelebi, “Bekir Topaloğlu: Kur’an ve Kelâm Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür”, 7; Emine Ögük, “Son Devrin Din Âlimi Bekir Topaloğlu: Hayatı, Hatıratı Ve Kelâm İlmine Katkısı”, 188.

⁴⁵⁸ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 375.

⁴⁵⁹ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 93.

eleştiriler hakkında “Eskiden bildiği İslâm’da Kadın kitabımla ilgili eleştirileri”⁴⁶⁰ nitelemesinde bulunmuştur.

Müellifin *İslâm’da Kadın* isimli eseri, kadına aşırı haklar tanıdığı ya da haklarını kısıtladığı yönünde birbirine zıt birtakım eleştiriler aldığı gibi, çok beğenilen ve istifade edilen bir eser olduğu yönünde övgülere de muhatap olmuştur. Topaloğlu’nun almış olduğu övgülerden biri, Kosovalı bir heyet tarafından dile getirilmiştir. İçlerinde Kosova Priştine Müftüsünün de bulunduğu bu heyet, eserin tesiri içerisinde olduklarını ve İslâmiyet adına böyle bir esere sahip olamadıklarını söyleyerek hocaya teşekkür etmişlerdir.⁴⁶¹ Topaloğlu ise eserini, 1965’li yıllardan itibaren başlayan kadının özgürlüğü hususundaki cihat hareketinin önemli bir faktörü olarak görmüştür.⁴⁶²

Sonuç olarak Bekir Topaloğlu’nun İslâm dininde kadının konumunu ortaya koyan *İslâm’da Kadın* adlı kitabı, kadın meselesini naslara dayanarak ele almış olması ve dini boyutunu öne çıkarması itibarıyla önem arz etmekte ve bu alandaki nitelikli eserlerden biri olma vasfını korumaktadır. Eserde her ne kadar Topaloğlu’nun eleştiriye muhatap olduğu görüşleri bulunsa da, sonraki senelerde büyük oranda değişiklikler olduğu dikkate alınarak ilgili görüşlerin okunmasında ve mütalaasında fayda vardır. Topaloğlu’nun zamanla edindiği birikime dayalı olarak görüşlerini yapılandırması ve tekâmül ettirmesi, tutucu ve bağınaz bir kişiliğe değil, tam tersi zengin bir ufka, esnek bir duruşa ve bakış açısına sahip olduğunun göstergesidir.

2.4. Kelâm İlminde Takip Ettiği Yöntem

Kelâm ilminde bir âlimin ele almış olduğu meselelerde kullandığı deliller, dayandığı kaynaklar, savunduğu esaslar, konuları sıralayışı ve ele alış biçimi onun yöntem ve metodunun belirleyici unsurlarıdır. Diğer ilimlere nazaran kelâm ilminde belirli bir yöntemin ve metodun olması, âlim için vazgeçilmez ve gerekli bir husustur. Şüphesiz ki her kelâmcının İslâm inancını anlayıp açıklama ve bunu savunma biçimi farklılık arz etmektedir. Bu farklılığın temelinde kelâmcının mensubu olduğu mezhep, yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal şartları ve entelektüel birikimi gibi unsurlar yatmaktadır. O sebeple kelâmcıların kullanmış oldukları yöntemler, dayandıkları deliller ve ele aldıkları meseleler birbirinden farklıdır.

Kelâmcıların kendi döneminde ve o dönemin şartlarında İslâm inancını açıklamayı ve savunmayı hedeflemeleri, aslında kelâm ilminin değişen zaman ve mekânlardaki sorunlara

⁴⁶⁰ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 250.

⁴⁶¹ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 319-320.

⁴⁶² Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 129.

özüm üretme kapasitesinin bir göstergesidir. Çünkü kelâm ilminin dinamik kalmasını sağlayan faktör, bu ilim ile meşgul olanların meselelere olan yaklaşımları yani metodolojileridir. Kelâmcıların metodolojilerinden dolayı vuku bulan görüş ayrılıklarını bir çatışma alanı olarak değil, İslâm düşüncesine katkı sağlayan düşünce ve fikirler olarak kabul eden Topaloğlu, bu görüş farklılığının kelâm ilminin durağan bir yapıya dönüşmesini engellediği kanaatindedir. Bu sebeple Topaloğlu, mezheplerin sadece eleştirel bir yaklaşımla değil, çözümleyici bir yaklaşımla ele alınmasını kelâm ilminin gelişimi açısından önemli ve gerekli görmüştür.

Eserlerinde genellikle eleştirel, analitik ve mukayeseli bir yaklaşım sergileyen Topaloğlu, meselelerin çözümünde her zaman dinin özü olan Kur'an'ı ve hayata tatbiki açısından Hz. Peygamber'in sünnetini esas almıştır. İlk olarak konu ile ilgili ayetlere yer verip daha sonrasında bu konuyu hadislerle destekleyen Topaloğlu, benzer meselelerle de karşılaştırma yapıp kendi deneyim ve tecrübelerinden hareketle konuyu ele almıştır. Meselenin tespiti sağlandıktan sonra çözümleri üzerinde duran Topaloğlu, meselenin diğer İslâmî ilimleri ilgilendiren hususlarına da değinmiş, hem kendi alanına hem de İslâmî ilimlerin diğer alanlarına eleştirel bir yaklaşım yapmaktan geri durmamıştır. Klasik kelâm anlayışını modern düşüncelerle harmanlayan Topaloğlu, ne tamamen akla ne de tamamen nakle dayalı bir yaklaşımı benimsemiştir. Akıl ve nakil arasında bir tutum sergileyen Topaloğlu, bu ikisi arasında bir tercihte bulunmak yerine uzlaştırma yolunu tercih etmiştir.

Kelâm ilminin, iman esaslarını çağımızda hangi metotla savunacağı ve ispat edeceği sorusu üzerinden değerlendirmelerde bulunan Topaloğlu, kelâm ilminin çağın şartlarına göre metodunu yenilemesi ve değiştirmesi gerektiğini belirterek şöyle demiştir: *“İzmirli merhumun da ifade ettiği gibi Avrupa’da Rönesans’tan sonra fikir, sanat ve ilimde meydana gelen değişikliklerle eski Yunan felsefesi modasını ve itibarını kaybetmiştir. Gazzalî’den itibaren sekiz asır boyunca kelim kitaplarında yer yer reddedilen felsefe, İslam filozoflarının tesis ettiği felsefe idi. Bu felsefe büyük çapta eski Yunan düşünüşüne dayanıyordu. Batıda İngiliz filozofu Bacon (1561-1626) ile Fransız filozofu Descartes (1596-1650) “metod” hakkındaki yeniliklerini ortaya koyduktan sonra felsefi düşünüş yeni bir çığır açmış ve birçok kuvvetli filozofla kendisini yenileştirmiştir. Bugün İslam âlemi de dahil bütün dünyaya yayılmış bulunan yeni cereyanlar karşısında ilm-i kelam da metodunu değiştirmek mecburiyetinde kalmıştır.”*⁴⁶³

⁴⁶³ Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, 36-40.

Eserlerinde genellikle kelâm ilminin tarihî gelişimini, İslâm'ın inanç esaslarını, İslâm düşüncesinin temel meselelerini ve temel kavramlarını konu edinen Topaloğlu, bu konular üzerinde derin analizler yapmış ve bu analizlerini çeşitli sempozyumlarda sunmuştur. Çalışmalarında ağırlıklı olarak geleneksel metodu benimseyen Topaloğlu, bu bağlamda klasik döneme ait kelâm eserlerini kaynak edinmiştir. O, geleneksel düşüncenin temel esaslarını koruyarak modern dünyada bu düşünceyi nasıl yeniden yorumlayabileceğimizi sorgulayan bir yöntemi benimsemiştir.

İman kavramının, dini benimsemenin ve mümin diye nitelenmenin esasını oluşturduğunu belirten Topaloğlu, iman esaslarının tespiti için Allah'ın hükümlerine boyun eğmenin ve görevlendirdiği elçileri tasdik etmenin gerekliliğinden söz etmiştir.⁴⁶⁴ İslâm dininin vahye dayandığını belirten Topaloğlu, çeşitli peygamberlerin muhtelif ülkelerde sunmuş olduğu dinlerin hükümleri bakımından aynı kaynağa bağlı tek bir din olduğunu ve bu dinin de İslâm dini olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁵ Topaloğlu, *“Din, akıl sahiplerini kendi irade ve arzularıyla dünya ve ahiret saadetine erdiren ilahi bir nizamdır.”*⁴⁶⁶ tanımından hareketle dinin dünya ve ahiret saadeti hedeflediğini söylemiş ve bunun için birtakım esaslar koyduğunu ve hükümler getirdiğini dile getirmiştir. Bu dinî vecibeleri “İman Esasları” ve “Amelî Hükümler” olarak ikiye ayıran Topaloğlu, iman esaslarının zihin ve kalp ile alakalı olduğunu ve dinin teorik yönünü teşkil ettiğini; amelî hükümlerin ise insanın fiil ve hareketleriyle ilgili olduğunu ve dinin pratik yönünü teşkil ettiğini belirtmiştir.⁴⁶⁷

Bekir Topaloğlu, İslâm dininin inanç sisteminin Allah'ın varlığına ve birliğine dayandığını söylemiştir. O, Kur'an-ı Kerim'in, insanı yaratılışı hakkında düşünmeye ve yaratıcısının varlığını bulmaya davet ettiğini dile getirmiş ve Kur'an'da birçok ayetin Allah'ın varlığını ve birliğini ispat ettiğini belirtmiştir. Allah'ın varlığının ve birliğinin bütün peygamberler tarafından tebliğ edildiğini belirten Topaloğlu, eski çağlardaki insanların zihni kapasiteleri ile kültür ve medeniyet imkânlarının bu ilahi dinin asliyetini uzun bir müddet muhafaza edemediklerini dile getirmiştir.⁴⁶⁸ İnsanın idrakinin tabiat kanunları ile sınırlı olduğunu söyleyen Topaloğlu, yüce yaratıcının ancak eserlerine bakmak suretiyle tanınacağını ve O'nun sıfatlarıyla anlaşılacağını belirtmiştir.⁴⁶⁹ Topaloğlu, Hz. Muhammed'in şahsında peygamberlik vazifesinin sona erdiğini ve peygamberliğin tahsil ve terbiye yolu ile

⁴⁶⁴ Topaloğlu, “İslâm (İnanç Esasları)”, 23/5.

⁴⁶⁵ Topaloğlu, “İslam Anlayışı”, 28.

⁴⁶⁶ Günay Tümer, “Din”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1994), 9/314.

⁴⁶⁷ Topaloğlu, “İslam Anlayışı”, 29.

⁴⁶⁸ Topaloğlu, “İslam Anlayışı”, 29.

⁴⁶⁹ Topaloğlu, “İslam Anlayışı”, 30.

elde edilebilecek bir makam olmadığını, son ilahi kitabın Kur'an ve son ilahi dinin ise İslâm dini olduğunu belirtmiş, Hz. Peygamber'in insanlığa karşı en değerli hizmeti ifa ettiğini ve tarihin en büyük inkılabını gerçekleştirdiğini söylemiştir.⁴⁷⁰

İslâm dininin itikadî bakımından en belirgin özelliğinin tevhit ilkesine verdiği önem olduğunu dile getiren Topaloğlu, insanoğlu için en büyük tehlikenin şirk olduğunu belirtmiştir. Topaloğlu için tevhit, Allah'tan başka yaratıcı ve mabut kabul etmeme esasına dayanmaktadır. Tevhit inancının ilahi ve beşerî olmak üzere iki yönünün bulunduğunu belirten Topaloğlu, ilahi yönün Allah'ın otoritesinin hiçbir şekilde paylaştırılmaması; beşerî yönün ise kulun tek varlık olarak Allah'ı kabul etmesi ve başka hiçbir varlığa itaat etme hissi duymaması olduğunu söylemiştir.⁴⁷¹

Bekir Topaloğlu, Müşebbihe ve Mücessime gibi fırkaların Allah'ı madde dünyasına indiren veya bazı bâtını grupların insanı uluhiyet âlemine yükselten görüşlerini yanlış bulmuş ve bu meselelerin pozitif ilimlerin sahasına girmediğini söylemiştir. O, meleklerin varlığı hususunda ise, akıl ruh gibi ya da elektrik enerjisi gibi beş duyu ile idrak edilemeyip varlığından şüphe edilmeyen nesneleri nasıl kabul ediyorsa, meleklerin mevcudiyetini de aynı o şekilde akıl yoluyla kabul etmek gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁷² Topaloğlu, son ilahi kitap olan Kur'an-ı Kerim'in gelmesiyle önceki üç kitabın (Zebûr, Tevrat ve İncil) devirlerini kapadığını ve hükümsüz kaldığını belirtmiştir. Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu dile getiren Topaloğlu, kimsenin Kur'an'a benzer bir metin ortaya koyamadığını ve koyamayacağını söylemiştir.⁴⁷³

Topaloğlu, İslâm inancındaki ahiret hayatı hususunda ise insan aklının dünya hayatından sonra başlayacak ölümsüz bir hayatın mevcudiyetini mümkün gördüğünü, insanın gönlünün ve vicdanının bunu zaruri kıldığını dile getirmiştir. Kâinattaki en şerefli varlığın insan olduğunu belirtmiş, insanın bu dünyada ölüp sonsuza kadar yok olduğuna dair inancın doğru olmadığını ve hayatın diğer âlemde devam edeceğini savunmuştur. O, insanın diğer âlemde sürdüreceği hayatın ise, dünyadaki yaşayış ve davranışına paralel olması gerektiğini söylemiştir. Ahiretin insanda mesuliyet duygusu uyandıran, kalbini yumuşatan ve yersiz şehvetlerini frenleyen en kuvvetli manevi müeyyide olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷⁴

Bekir Topaloğlu'nun iman esasları noktasında ele almış olduğu son konu ise kader meselesidir. Topaloğlu'na göre kader meselesinin odak noktası, insanlara ait fiillerin meydana

⁴⁷⁰ Topaloğlu, "İslam Anlayışı", 31.

⁴⁷¹ Topaloğlu, "İslâm (İnanç Esasları)", 23/7.

⁴⁷² Topaloğlu, "İslam Anlayışı", 31.

⁴⁷³ Topaloğlu, "İslam Anlayışı", 32.

⁴⁷⁴ Topaloğlu, "İslam Anlayışı", 33.

gelişinde ilahi bir müdahalenin bulunup bulunmadığı ve böyle bir müdahale varsa bunun mahiyetinin ne olduğu sorusudur.⁴⁷⁵ İnsanların yaptıkları her şeyin tabiat kanunlarına göre olduğunu ve bunun da kaderlerine uygun bir şekilde gerçekleştiğini söyleyen Topaloğlu, hadiselerin biz insanlar tarafından bilinen yakın ve bilinmeyen uzak sebepleri olduğunu dile getirmiştir. Kulun fiili gerçekleştirmesi ve bu fiilin ona nispet edilerek kulun ondan mesul tutulması yakın sebepleri; fiili Allah'ın halk etmesi ve ona nispet edilmesi ise uzak sebepleridir. Topaloğlu, insanların vazifeleri hususunda kadere sığınarak “Allah dileseydi yapardım” gibi tembelliği ve iradesizliği yansıtan cümleleri kurmasını ise gayri samimi ve neticesiz bir münakaşa olarak görmektedir. Ümit ile korku arasındaki çizgiyi ifade eden kader anlayışının Müslümanların geri kalmasına neden olduğu iddialarını yanlış bulmuş, tam tersine faydasız olarak görülen bu kader münakaşalarının Müslümanların gerileyişinden sonra vuku bulduğunu söylemiştir.⁴⁷⁶

Topaloğlu, İslâm dininin altı iman esasına İslâmî anlayış içerisinde inanan kimselerin Müslüman olduğunu vurgulamıştır. O, insanın “lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah” demesini imanının sözlü; namaz kılmasını ise fiili belirtisi olarak görmüştür. Müslümanlara kâfir damgası vurmaktan kaçınılması gerektiğini belirten Topaloğlu, iman esaslarından veya Kur'an ayetlerinden herhangi birini inkâr eden ve Allah'tan başka bir yaratıcı olduğuna inanıp onu kabullenenlerin İslâm sınırları dışına çıkarılmasına hükmedilebileceğini söylemiştir.⁴⁷⁷ Topaloğlu, Müslümanların birbirlerinin imanlarından ve samimiyetlerinden şüphe etmesini, dinî hayatlarının ve imanlarının zayıflamasının göstergesi olarak değerlendirmiştir. İslâm inancının var olduğu toplumlarda tekfirin taassup, acizlik ve hasetten türeyen kötü bir huy olduğunu söylemiştir.⁴⁷⁸

İslâm dininin vecibelerini teşkil eden bir diğer unsur ise amelî hükümlerdir. Topaloğlu, Kur'an'da yer alan yetmiş kadar ayette iman ile birlikte amel-i sâlih mefhumunun da zikredildiğini ve iman ile amelin kurtuluşa zemin hazırlamaları yönünden birbirinin bağlayıcısı olduğunu söylemiştir. Amelî hükümlerin ilk faslını ibadetlerin oluşturduğunu söyleyen Topaloğlu, ibadeti ruhî bir ihtiyaç ve imanın vazgeçilmez bir gereği olarak ifade etmiştir.⁴⁷⁹ İslâm'da imandan sonra en üstün ibadetin namaz olduğunu ve namazın imanın alâmeti kabul edildiğini söylemiştir. İslâm dininin getirmiş olduğu tüm ibadetlerin vahye dayandığını ve son Peygamber Hz. Muhammed'in ibadetlerin şeklini, miktarını ve yerine

⁴⁷⁵ Topaloğlu, “İslâm (İnanç Esasları)”, 23/8.

⁴⁷⁶ Topaloğlu, “İslam Anlayışı”, 33-34.

⁴⁷⁷ Topaloğlu, “İslam Anlayışı”, 34-35.

⁴⁷⁸ Topaloğlu, “İslam Anlayışı”, 36.

⁴⁷⁹ Topaloğlu, “İslam Anlayışı”, 36.

getirilme zamanını tebliğ ve fiilen tatbik ettiğini söyleyen Topaloğlu, hiç kimsenin ibadetle ilgili hususlarda bir ekleme ya da çıkarma yapma hakkına sahip olmadığını dile getirmiştir.⁴⁸⁰

Topaloğlu, ibadetin özü ve ruhunun ihlâs olduğunu belirterek yapılan ibadetlerde sadece Allah rızasının gözetilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. O, ihlâsın zıddının riya olduğunu söylemiş ve gönülden olmayıp gösteriş amaçlı yapılan ibadetlerin ahiret için bir sevabının bulunmadığını ifade etmiştir. Topaloğlu, İslâm dininin insanlar arasındaki münasebeti düzenleyip uyulması gereken birtakım emir ve yasaklar getirdiğini belirtmiş ve bu münasebetlerin bir kısmının mecburî kaideler olduğunu söylemiştir. Son olarak Topaloğlu, İslâm dininin fert ve cemiyet fark etmeksizin hem maddi hem de manevi ihtiyaçlara cevap vererek dünya ve ahiret saadeti sağlayan prensipleri getirip küllî bir nizam kurduğunu söylemiş ve insanların bu nizamı tanıyıp benimsediklerinde huzur ve saadete ereceklerini belirtmiştir.⁴⁸¹

2.4.1. Kur'an ve Sünnet Vurgusu

Dinî ve ilmî meselelerde Kur'an ve sünnete olan bağlılık, sadece İslam'ın iki temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetini bilmekle değil, bu kaynakları doğru anlayıp hayatta rehber edinmek ve onlara uygun bir düşünce ve yaşayış geliştirmekle mümkündür. Bunun için ise dinî kaynaklara bağlı olmakla birlikte akıl ve hikmeti gözeten, sahîh bilgiye dayalı bir yaklaşım gerekmektedir. Bekir Topaloğlu'nun Kur'an ve sünnet anlayışı da tam olarak bu minvaldedir. Klasik İslâm geleneği ile modern yaklaşımları sentezleyen bir yaklaşıma sahip olan Topaloğlu, hayatını Kur'an ve sünnetle bütünleştirerek tüm meselelerde onların birlikte ele alınması gerektiğini belirtmiş ve bu ikisini anlamaya yönelik disiplinler arası bir yöntemin kullanılmasının önemini vurgulamıştır.

Topaloğlu, Kur'an-ı Kerîm'i, *"son ilâhî dinin ilkelerini ve temel hükümlerini içeren kavli vahiy"*; sünneti ise *"ilâhî kelâmın en yetkili insan tarafından anlaşılıp hayata tatbik edilmesi"* şeklinde açıklamıştır.⁴⁸² Kur'an ve sünneti İslâm akaidinin temel kaynakları olarak gören Topaloğlu, bu iki kaynağın birbirinin ayrılmaz parçası olduğunu ve birbirini tamamladığını vurgulamıştır. O yüzden yaşamı boyunca Kur'an ve sünnetin doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması hususuna dikkat çekmiştir. Çalışmalarında günümüz Müslümanların Kur'an'ı yeterince okuyup anlamamasına ve O'ndan uzaklaşmasına değinen Topaloğlu, bunun başlıca sebebinin dinî bilgilerdeki eksiklikler olduğunu belirtmiş ve aynı

⁴⁸⁰ Topaloğlu, "İslam Anlayışı", 37.

⁴⁸¹ Topaloğlu, "İslam Anlayışı", 37-38.

⁴⁸² Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 24.

şekilde Kelâm ilminin de Kur'an'ı yeterince merkeze almadığını söylemiştir. Topaloğlu, sünnetin ise, Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılmasında ve yaşanmasında vazgeçilmez bir kaynak olduğunu belirterek sünneti dışlayan görüşleri eleştirmiştir. Eserlerinde Kur'an ve sünnetin belirleyici bir rol oynadığı görülen Topaloğlu'nun, aynı zamanda bu iki kaynağı akıl ile dengeleyen bir anlayışa sahip olduğu da unutulmamalıdır.

Topaloğlu, inanç konularında her daim Kur'an ile sünnete başvurulması gerektiğini söylemiş, çağdaş düşünce ve bilimin verilerinden yararlanılarak inkârcı akımların eleştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁴⁸³ O, meselelerin çağın şartlarına göre yeniden ele alınıp işlenmesi kanaatinde olup, İslâm'ın temel esasları üzerinde bir tahribata ya da değişime mahal verilmemesi gerektiğine dikkat etmiştir. Ülkemizde bazı ilahiyatçıların Kur'an Müslümanlığı adı altında "Kur'an bize yeter" düşüncesine sahip olması ve hadisleri inkâr etmesi, bunu ise Allah'ın bir emriymiş gibi halka anlatması, Topaloğlu'nun karşı çıktığı bir durumdur. Aynı şekilde sünnet Müslümanlığı adı altında "Sünnet bize yeter" diyenler ve sünneti ayetlerin önüne geçirenlerde Topaloğlu'nun yanlış bulduğu bir diğer durumdur. Çünkü Topaloğlu, yapılacak olan yeniliğin Kur'an ve sünnetin aslına uygun bir şekilde yapılması kanaatindedir. O, ne sadece ayetler ne de sadece hadisler ışığında meselelere yaklaşmanın bir fayda sağlamayacağını hem görüşleri hem de davranışları ile belirtmiştir.

Kur'an'ın okunmasından amaçlanan şeyin, O'nu anlamak olduğunu belirten Topaloğlu, Kur'an'ı her hatim ettiğinde bir konu üzerine yoğunlaşmış ve ilgili ayetleri detaylı bir şekilde incelemiştir. Bu okumalarını yıllarca devam ettiren Topaloğlu, elliye yakın konu fişi çıkardığını dile getirmiştir. Kur'an'ın bir hidayet kitabı olduğunu, bu sebeple her Müslümanın ölmeden önce mutlaka Kur'an'ı okuyup anlaması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁸⁴ Kur'an-ı Kerim'in yüzde sekseninin akaide dair olduğunu belirten Topaloğlu, buna rağmen kelâm alanında Kur'an-ı Kerim'in yeterli düzeyde kaynak edinilmediğine dikkat çekmiştir. O, günümüz kelâmının Kur'an'dan uzaklaştığı kanaatindedir. Kelâm kitapları içerisinde ayet sayılarının azalmasıyla, ayet ile istidlalin olmamasını eleştiren Topaloğlu, artık üretilen fikirlerin anlık ve tepkisel olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁵ Hz. Peygamber'in tebliğ ve tebyin ettiği ilahi vahiy olan Kur'an-ı Kerim, Topaloğlu'na göre erdemli bir toplumun meydana getirilmesinde aslî kaynaktır. O sebeple peygamberin açıklayıcı vasfı olması hasebiyle önemli

⁴⁸³ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 89.

⁴⁸⁴ Topaloğlu, "İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'ân-ı Kerîm", 253-258.

⁴⁸⁵ Topaloğlu, "İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'ân-ı Kerîm", 267-270.

bir yer tutan hadislerin senet ve metin açısından tenkidi, Kur'an ile ilişkili olan tüm ilimler için önem arz etmektedir.⁴⁸⁶

Akıl ve nakil arasında bir tercihte bulunmaktan kaçınan Topaloğlu, nakil içerisinde yer alan Kur'an ve sünnet arasında da bir ayrımda bulunmamış, Kur'an ve sünnet üzerine kurulu bir metodolojiyi benimsemiştir. Topaloğlu, ne sadece Kur'an'a dönüşü savunmuş ne de sünneti dışlamıştır. O, Kur'an okumalarına ve ayetler arası ilişkilere önem vermiş, bu çalışmaları esnasında detaylı notlar alıp fişler halinde dolabında bulundurmıştır. Öğrencilerinden İlyas Çelebi, Topaloğlu'nun Kur'an okumaları yaparken takip ettiği ve uyguladığı bir yöntemden şöyle bahsetmiştir: *“Hoca, kendi hayatında da Kur'ân okumaya özel bir yer vererek her sabah bir cüz Kur'ân okuma adetini hayatı boyunca devam ettirmiş, belli bir tarihten sonra ise bu okuma şeklini, bir konuyu zihninde tutarak okuyup fişleme şekline dönüştürmüştür. Hoca ömrünün belli bir kısmından sonra hatimlerini konulu Kur'ân okumalarına dönüştürmüştür. O, bu hususu çok önemsiyordu. Tahminime göre o, altmış küsur defa farklı bir konuyu göz önünde tutarak hatim indirip o konuyla ilgili bütün ayetleri fişlemiştir.”*⁴⁸⁷

Topaloğlu, konularına göre ayırdığı ayetlerin yer aldığı bilgi fişlerini dolabına yerleştirmiş, öğrencilerinin ve diğer akademisyen arkadaşlarının istifadesine sunmuştur.⁴⁸⁸ Öğrencilerinden Hülya Terzioğlu, bilgi fişleri ile ilgili hocası Topaloğlu'yla yaşamış olduğu bir anından şöyle bahsetmiştir: *“Bir gün çalışma masasının bir çekmecesini gösterdi, “Aç şu çekmeceyi Hülya”. İçinde tam 82 zarf saydım, intizamla sıralanmış. Her birinin içinde konularına göre okumalarının fişlerini içeren Kur'an ayetleri olan hazineler... Ve şunu söyledi, “Kızım ne çalışırsan çalış, yanında düzenli bir şekilde Kur'an oku. Ancak her okuyuşun ayrı bir başlıkla olsun. Bir konu veya kavramı merkeze al ve oku. Ben, her seferinde farklı manalar buldum bunu yaptıkça...”*⁴⁸⁹

2.4.2. Gelenek İle Modernite Arasında Bir Köprü Olma Misyonu

Kelâm ilminde bir âlimin muhafazakâr veya gelenekçi mi olduğu, yoksa modernist veya yenilikçi mi olduğu sıkça konu edinilen ve tartışılan bir meseledir. Özellikle de bir âlimin ya da eserinin konu edinildiği çalışmalarda bu hususun tespit edilmesi hem âlimi hem de görüşlerini anlamak ve anlamlandırmak açısından önem arz etmektedir. Âlimin gelenekçi mi yoksa modernist mi olduğunu anlamak için İslâm dinini anlayıp açıklama biçimine, bu

⁴⁸⁶ Çelebi, “Bekir Topaloğlu”, 2010, 353-354.

⁴⁸⁷ Çelebi, “Prof. Dr. İlyas Çelebi”, 40.

⁴⁸⁸ Ögük, “Son Devrin Din Âlimi Bekir Topaloğlu: Hayatı, Hatıratı Ve Kelâm İlmine Katkısı”, 184.

⁴⁸⁹ Hülya Terzioğlu, “İlk Öncülerden Bekir Topaloğlu”, *Tohum Dergisi* (2016), 29.

hususta kullanmış olduğu yöntem ve metoda, dayandığı kaynaklara ve çağdaş meselelere olan yaklaşımına bakmak isabetli olacaktır.

Genel itibarıyla Bekir Topaloğlu'nun ilk dönemlerine bakıldığında gelenekçi yapısının ön planda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira çocukluğundan yetişkinliğine değin on yılı aşkın medrese tahsili ve buradaki muhafazakâr hocaların görüşleri doğrultusunda gelenekçi bir yapıya sahip olmuştur. Daha sonrasında görmüş olduğu İmam-Hatip Lisesi öğrenimi O'nun gelenekçi yapısına modern bakış açısı kazandırmıştır. Bu bakış açısını geliştirmesi ise öğretmenliği ve onu takip eden öğretim üyeliği zamanında gerçekleşmiştir. Bu sayede gelenek ile modernite arasında bir bağ oluşturmuş ve meselelere olan yaklaşımında bunu gözetmiştir. Çalışmalarını genel olarak klasik İslâm düşüncesi ve geleneği üzerine yapan Topaloğlu, gelenekten kopmadan modern çağın sorunlarına karşı cevap arayışı içinde olmuş ve İslâmî ilimlerin yeniden inşası düşüncesini her daim dile getirmiştir. O, yeniliklere açık bir gelenekçi olmakla birlikte bu yenilikleri İslâm'ın özüne zarar vermemesi kaydıyla tasvip etmiş ve uygulamış, medrese ile modern eğitim anlayışı arasında bir köprü oluşturma fırsatı yakalayarak modern dünyanın sorunlarına karşı geleneğin ışığında çözüm üretme becerisi kazanmıştır.

Topaloğlu'nun sahip olduğu eleştirel düşünme yeteneği de modern eğitimin sağladığı meziyetlerden birisidir. Bu meziyet, âlimin medrese tahsilinde edindiği bilgileri yeniden değerlendirmesine ve yorumlarını geliştirmesine yardımcı olur. Bunun ilk ve en bariz örneği ise Topaloğlu'nun 1965 yılında yazdığı ilk eseri olan *İslâm'da Kadın* isimli kitabında görülmektedir. Topaloğlu, düşünceleri ve konuları ele alış biçimi itibarıyla hem gelenekçi hem de modernist bir profil çizen nadir kelâmcılardandır. İlk eseri olan ve kadının İslâm dinindeki yerini anlatan *İslâm'da Kadın* isimli eseri, hem muhafazakâr kesimin hem de modernist kesimin övgü ve eleştirisini alarak yayımlandığı yıllarda ses getirmiş ve bir süre gündemin nabzını tutmuştur. Eserinde kadının iş hayatını aile içindeki sorumluluklarına endeksli düşünmüştür.⁴⁹⁰ Medrese geleneğinde yetişmesi, O'nun bu düşünceye sahip olmasını tetikleyen önemli bir faktördür. Zamanla edinmiş olduğu bilgi ve birikimin etkisiyle Topaloğlu, bu düşüncesinden sıyrılmış ve kadının toplum içinde aktif rol oynamasının önemini anlamıştır. Bunun en belirgin göstergesi ise, anabilim dalına akademisyen alırken kadınlara öncelik tanıyarak onlara ayrı bir önem vermesi⁴⁹¹ ve bu kitabı yazmasından yıllar sonra vuku bulan ve birçok başörtülü kadının sıkıntı çektiği başörtü olayları sırasında, bir

⁴⁹⁰ Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, 256.

⁴⁹¹ Çelebi, "Bekir Topaloğlu", 2004, 7; Ögük, "Son Devrin Din Âlimi Bekir Topaloğlu: Hayatı, Hatırâtı Ve Kelâm İlmine Katkısı", 188.

kadın araştırma görevlisinin görevine devam etmesi için elinden gelen her türlü gayreti göstermesidir.⁴⁹²

Eleştirel düşünme becerisi, Topaloğlu'nun birçok meseleye yaklaşımında öne çıkan bir husustur. Öyle ki bu yaklaşımı gelenekçi kesimin göstermeye çekindiği kurum veya meselelere karşı gösteren Topaloğlu, Diyanet işleri Başkanlığı ile ilgili görüş ve düşüncelerini dile getirirken eksik ve yanlış gördüğü hususları söylemekten geri durmamış ve gerekli olan adımların atılmasından söz etmiştir. Diyanetin laiklik ilkesine açıklık getirmesi gerektiğini düşünen Topaloğlu, ülkemizdeki insanların dinî meselelerde aydınlatılması ve dinî hayatlarının güçlendirilmesi hususunda laiklik anlayışının önemli bir yeri olduğunu söylemiştir. Yine Topaloğlu, diyanetin İslâmî ilimleri yenileştirmesi, bidat ve hurafeleri dinden ayıklayarak temizlemesi noktasında faaliyetler yürütmesi gerektiğini her daim dile getirmiştir.⁴⁹³ O'nun eleştiri ve önerileri sadece kurum nezdinde değil din görevlileri nezdinde de geçerlidir. Geçmişin yanlışlarını ortaya koyup eleştirmenin ve bunu doğruyu bulmanın vasıtası olarak görmenin gerekliliğinden bahseden Topaloğlu, alışlagelen ve halkın benimsediği dinî davranışların bir kalemde silinemeyeceğini de ayrıca belirtmektedir. Zira aksi halde bunun üstesinden gelinemeyecek karışıklıklara yol açacağını söyleyen Topaloğlu, ıslahat yapmakla sorunun hallolabileceğini dile getirmiştir.⁴⁹⁴

Topaloğlu, medrese geleneğinde yetişip modern eğitimi tecrübe etmesine rağmen geleneğe yabancılaşmamış, tam tersine geleneğin çağdaş ihtiyaçlara cevap veremediği yerlerde modern eğitimin sunduğu imkânları kullanmıştır. O, ne aklın ne de naklin arka planda kalmadığı bir bakış açısına sahip olmuş, bu iki uç arasında denge kurma yolunu seçmiştir. Klasik İslâmî eserleri kaynak olarak kullanması ve özellikle Mâtürîdî düşüncesi canlandırma gayreti, geleneği koruyan yapısını ön plana çıkarmaktadır. O'nun ortaya koyduğu duruş, İslâmî ilimlerin klasik birikimine bağlı kalınması ve bu ilimlerin dinamik bir şekilde ele alınması üzerinedir. Zira Topaloğlu, çağımızın çeşitli bilimlerinde kaydedilen gelişmelerin, genelde İslâmî ilimlerde özelde ise kelâm ilminin yalnızca vesâil statüsü içinde mütalaa edilmesi gerektiğini ve inanç konularının açıklanması, savunulması ve karşı görüşlerin eleştirilmesi noktasında bunlardan yararlanılması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁹⁵

İlmî donanımı ve gayreti ile kelâm alanında önemli bir boşluğu dolduran Bekir Topaloğlu, gelenek ile modernitenin sentezi şeklinde bir anlayışa sahiptir. Bu sebeple ona

⁴⁹² Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: "Hatıra ve Günlükler"*, 375.

⁴⁹³ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 90-92.

⁴⁹⁴ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 88.

⁴⁹⁵ Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, 60.

“zü'l-cenâhayn” denmiştir.⁴⁹⁶ İslâm dininin, temel ilke ve kesin hükümleri dışına çıkmadan yeniden yorumlanması gerektiğini belirten Topaloğlu, daha çok klasik kelâm anlayışına bağlı bir âlim olarak gözüксе de aslında O, Kur'an ve sünnetin bütününden çıkan anlam ve ruhun merkeze alındığı bir yenileşmeyi savunmuştur. Topaloğlu, derslerinde eski ve yeni dönem kelâm metinleri ve konuları bir araya getirerek aralarında karşılaştırmalar yapmış, metinler çerçevesinde İslâmî ilimlere ve kelâm meselelerine yeni bakışlar sunmuştur.⁴⁹⁷ O'nun gayesi İslâm'ın temel inanç esaslarını yeniden yorumlamaya çalışmak ya da modernizmle uzlaştırmak değil, geleneksel olanı çağdaş dünyaya aktarılabilir ve anlaşılabilir bir şekilde ifade etmektir. Bu sebeple meseleleri ele alırken İslâm'ın özünü koruma hususunda titiz davranmıştır.

Topaloğlu'nun gelenek ile modernite arasındaki tutumunu öğrencilerinden İlyas Çelebi şu cümleleri ile çok net bir şekilde ifade etmiştir: *“Bekir Topaloğlu, İslam dininin temel ilke ve kesin hükümlerini Hz. Peygamber ve ashabının genel İslam anlayışı çizgisinin dışına çıkmadan yorumlamak gerektiği düşüncesine sahip olması, İslami birikimin hayat içinde şekillenmesini ve müslüman toplumun genel kuruluş ve yaşayış şeklini gösteren geleneğe önem atfetmesi sebebiyle uzaktan bakıldığında gelenekçi ve klasik kelam anlayışına sıkı sıkıya bağlı bir kelam alimi gibi gözüксе de, onun Kur'ân ve hâkim sünnet merkezli bir yenileşmeyi savunduğu ve bu hususta gerekli adımları atmayan ilim adamlarını eleştirdiği bilinen bir husustur. Ona göre İslam anlayışımızın hayata yansıtıp kurumsallaşmasının ardından geçen uzun süre İslami ilimlerde yenileşmeye ihtiyaç hissettirmiştir. Bu yenilik var olan birikime karşı bir tepki oluşturmak için değil, ilimlerin insanlığa intikalinde günün şartlarına ve coğrafyasına uyum sağlamak içindir. Onun yenilik anlayışı tümünden bir değişiklik olmayıp temel esaslar aynı kalmakla birlikte usule ve vasıtalara (vesaile) ilişkin bir düzenleme yapılması şeklindedir.”*⁴⁹⁸

2.5. Kelâm Alanındaki İlmî ve Fikrî Çalışmaları

Bekir Topaloğlu, kelâm ilmi alanında önemli çalışmalara ve projelere imza atan hatırı sayılır kelâm âlimlerinden birisidir. O, çalışmalarını klasik kelâm literatürü etrafında şekillendirmiş, modern meseleleri ele alış biçimi itibarıyla da bu alana önemli katkılarda bulunmuştur. Genellikle ilmî çalışmalarını kelâm tarihi üzerine gerçekleştiren Topaloğlu, günümüz kelâm problemlerine de ışık tutacak fikirlerde bulunmuştur. Kelâm ilminin çağın problemleri ile ilişkisine dikkat çekerek bu ilmin yeniden inşası düşüncesini her daim dile

⁴⁹⁶ Çelebi, “Bekir Topaloğlu”, 2019, 2/604.

⁴⁹⁷ Çelebi, “Bekir Topaloğlu”, 2019, 2/604-605.

⁴⁹⁸ Çelebi, “Prof. Dr. İlyas Çelebi”, 44.

getirmiş ve bunun için alternatif fikirler sunmuştur. İlmî çalışmaları yanında Topaloğlu'nun genç neslin ahlaki ve itikadî eğitimini gözeten birtakım çalışmaları da olmuştur.

2.5.1. Mâtürîdîlik İle İlgili Çalışmaları ve İmam Mâtürîdî Hakkındaki Görüşleri

İslâm inanç esasları ve Mâtürîdî kelâmına dair araştırmalarıyla öne çıkan Bekir Topaloğlu, bir İslâm araştırmacısı olarak özellikle İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîliğin kelâmî mirası üzerine çalışmalar yapmış, bu mirası günümüz okurlarına ve araştırmacılarına tanıtmıştır. Mâtürîdî'nin düşüncelerini günümüz sorunları ve tartışmaları ışığında değerlendirerek O'nun fikirlerinin modern İslâm düşüncesine nasıl katkı sağlayabileceğini tartışmıştır. Topaloğlu, Mâtürîdî'nin kelâm alanındaki en önemli eseri olan *Kitâbü't-Tevhîd*'in hem neşrini hem de tercümesini, tefsir alanındaki en önemli eseri olan *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'ın ise neşrini yaparak Mâtürîdî'nin eserlerinin gün yüzüne çıkarılması ve anlaşılması konusunda büyük katkılarda bulunmuştur. Bunun yanında Mâtürîdî'nin akıl-vahiy dengesi, iman ve amel ilişkisi gibi konulardaki görüşlerini makalelerinde detaylı bir şekilde incelemiştir. Gerçekleştirmiş olduğu bu çalışmalarıyla Mâtürîdî bir kelâmcı vasfını üstlenen Topaloğlu, Mâtürîdîlik ile ilgili çalışmalara ivme kazandırdığı gibi İmam Mâtürîdî'nin İslâm dünyasındaki tanınırlığını da artırmıştır.

Topaloğlu, Mâtürîdî'nin ve Mâtürîdîlik mezhebinin ihmal edildiğini belirterek bu alandaki çalışmalara yoğunluk vermiştir. O, bu ihmale sebep olan başlıca nedenin, Mâtürîdî'nin Basra, Bağdat ve Kûfe gibi ilim merkezlerinden uzak olan Mâverâünnehir gibi bir yerde bulunması olduğunu belirtmiştir. Topaloğlu'nun çalışmalarını bu alana yoğunlaştırmasının başlıca sebebi ise İmam Mâtürîdî'nin İslâm düşüncesinde önemli bir yere sahip olmasıdır. Bunun yanı sıra Mâtürîdî eserlerin ihmale uğramasını büyük bir kayıp olarak görmesi ve Mâtürîdî'nin Türk olması da Topaloğlu'nun ilgi ve alakasını çeken diğer sebeplerdendir. Topaloğlu, Mâtürîdî eserleri anlama, ilmî neşrini yapma ve tercümesini gerçekleştirme arzusunu Allah'ın bir lütfu olarak kabul etmiş ve bunun tesiriyle bu alanda uzun bir mesai harcamıştır.⁴⁹⁹ Ömrünü Mâtürîdî çalışmalarına adanmasında etkili olan bir diğer sebep, öğrencilerinden Metin Yurdagür'ün naklettiğine göre Topaloğlu'nun hocası Tancî'nin bir dersinde söylemiş olduğu şu sözdür: “*Siz Türkler, Mâtürîdî'yiz diyorsunuz ama İmâm Mâtürîdî'yi tanıımıyorsunuz.*”⁵⁰⁰ Topaloğlu, Mâtürîdî bir kelâmcı olarak çalışmalarını bu alana yoğunlaştırması ve bir taraf olmayı seçmesi hususunda ise şu cümleleri sarf etmiştir: “*Ben şimdi tarafım, niye tarafım? -Maturidiye zulüm edildiği için, bu sebeple.- Irkçılık yok ancak*

⁴⁹⁹ Çelebi, “Bekir Topaloğlu”, 2004, 22.

⁵⁰⁰ Yurdagür, “Prof. Dr. Metin Yurdagür”, 59.

ırkçılık yapıp İmam Maturidi'yi görmezden gelmek olmaz, bundan dolayı tarafım. İmam Maturidi maalesef gerektiği yerde değildir. Dünyada onun gibi kıymetli bir ilim adamının hak ettiği saygı yeteri kadar kendisine gösterilmemiş ve İslam'a olan hizmeti yeterince anlayamamıştır.”⁵⁰¹

Topaloğlu, Muhammed Aruçi ile birlikte *Kitâbü't-Tevhîd*'i neşrederek hem kelâm alanına hem de bilim dünyasına önemli bir katkıda bulunmuş ve anlaşılması zor olan bu metnin içeriğini analiz ederek Mâtürîdî'nin kelâm anlayışını anlaşılır hale getirmiştir. Akıl-vahiy dengesini esas alan bir kelâm anlayışına sahip olan İmam Mâtürîdî bu eserinde Allah'ın sıfatları, insanın iradesi ve iman-küfür gibi konulara dair görüşlerini sistematik bir şekilde ortaya koymuştur. Topaloğlu'nun ilmî neşrinde bulunduğu, ancak tercümesini tamamlamaya ömrünün yetmediği bir eser olan *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* ise, Mâtürîdî'nin kelâm ilmi yanında tefsir ilmindeki yetkinliğini gösteren önemli bir eserdir. Sünnî kelâm ve tefsir anlayışını şekillendiren bu eser, Mâtürîdî'nin, ayetlerin zahirî anlamının ötesinde akli bir tevil sunmasını, Mu'tezile ve diğer fırkaların görüşlerine cevap vermesini içermektedir.

Bu iki önemli eserin ilmî neşrinde ve tercümesinde bulunan Topaloğlu, *Kitâbü't-Tevhîd*'in ön sözünde bu çalışmaların öneminden ve bu husustaki hissiyatından şu şekilde söz etmektedir: “*Kitâbü't-Tevhîd*'i anlama, ilmî neşrini yapma ve tercümesini gerçekleştirme yolunda hissettiğim karşı durulmaz arzuyu Allah'ın bir lütfu olarak kabul ediyorum. Bu duygunun tesiriyle verdiğim uzun ve yoğun mesai ve çektiğim zahmetlerden ötürü içimde hiç bir sıkıntı duymadım. Aynı heyecanı Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eseri hakkında da taşımaktayım. Kemalin her çeşidi Allah'a mahsustur. Gerek neşrin gerek tercümenin hatasız olduğunu söylemek elbette mümkün değildir. Ancak on bir asırdan beri ihmal edilen bir görevin yerine getirilmesi konusunda önemli olacağına inandığım bir adım atılmıştır.”⁵⁰²

Topaloğlu, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* çalışması hakkındaki değerlendirmelerini ise *Te'vîlâtü'l-Kur'ân'dan Tercümeler* adlı eserinin ön sözünde belirtmiştir. *Te'vîlât*'ın neşri için İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâtürîdî Araştırma Vakfı yöneticilerine başvurduğunu belirten Topaloğlu, ilmî neşrin şekillendirilmesinde önem arz eden bilgisayar tecrübesini bu vakıf bünyesinde müşahade etme fırsatı bulmuş ve buradaki müzakerelerin sonucunda kitabın neşrine karar verildiğini dile getirmiştir.⁵⁰³ Bu çalışması hakkında ise şu ifadeleri kullanmıştır: “*Elinizdeki kitap asırlardan beri ihmal edilen bu dinî, ilmî ve millî görevi yerine getirme*

⁵⁰¹ Bekir Topaloğlu, “İtikat da Maturidi Gerçeği”, <https://feyzdergisi.com/yazi/itikat-da-maturidi-gercegi-prof-dr-bekir-topaloglu>, (Erişim 19 Şubat 2025).

⁵⁰² el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 18.

⁵⁰³ el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân'dan Tercümeler*, XIV.

teşebbüsünün bir başlangıç ürünüdür. Bu kitap Te'vîlâtü'l-Kur'ân'dan Fâtiha sûresi, Âyetü'l-Kürsî, Bakara sûresinin son iki (2/285-286) ve Haşr sûresinin son dört (59/21-24) âyetleri ile Fîl'den itibaren son on sûrenin metnini ve bunların tercümesini içermektedir. Örnek fasikül niteliğinde hazırlanan bu yayından amaç değerli ilim adamlarımızın görüş ve tavsiyelerini almak, Müslüman halkımızın ihtiyaç ve arzularını belirlemek, bu arada İmam Mâtürîdî'nin düşünce biçimi ve tefsir anlayışından bir örnek sunmaktır."⁵⁰⁴

Topaloğlu, İmam Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* eserlerini neşretmekle yetinmemiş, Mâtürîdî kelamcılarının Nûreddin es-Sâbûnî'ye ait olan *el-Bidâye fî usûli'd-dîn* adlı eser ile Sirâceddin el-Ûşî'ye ait olan *el-Emâlî* adlı eseri şerh etmiştir. Topaloğlu, Mâtürîdîye kelâmının gerek üslup gerekse plan ve muhtevası bakımından temel kaynaklarından birini teşkil eden *el-Bidâye*'yi, *Mâtürîdîye Akaidi* adı altında okurun istifadesine sunmuştur. Klasik kelâm kitaplarının çoğunlukla bütün konularını ihtiva eden bu eserin, kendisinden sonra ele alınan birçok esere kaynaklık ettiğini belirten Topaloğlu, bu eser nezdinde Mâtürîdîye mezhebini kitabının ön sözünde şu şekilde açıklamaktadır: "*Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944) tarafından Türkistan'da geliştirilen Mâtürîdîye mezhebi, izahlarında Kitap ve Sünnet'e en çok bağlılık gösteren, anlayışlarında aşap ve tâbiîn yolu olan Selef metoduna en çok yaklaşan, kuru münakaşa ve cedel zihniyetinden uzak kalabilen sade bir kelâm mezhebidir.*"⁵⁰⁵

Topaloğlu'nun bu alandaki önemli bir diğer şerh çalışması olan *el-Emâlî* ise, Mâtürîdîye akaidine dair manzum bir risaledir. Bu risalenin şerhinde önemli tespit ve değerlendirmelerde bulunan Topaloğlu, yer yer Ûşî ile görüş ayrılığında olmuş ve düşüncelerini dile getirmiştir. Topaloğlu, Ûşî'nin, rü'yetullahı inkâr eden Mu'tezile mensuplarının Allah'ı göremeyeceklerini söylemesine karşılık böyle bir şeyin mümkün olmadığını belirterek Ûşî'nin bu beyanının, karşı tarafı fikrinden caydırmaya yönelik iyi niyetli bir beyan olabileceğini söylemiştir.⁵⁰⁶ Yine bir başka yerde Ûşî'nin, Hz. İsa'nın deccâli yok etmek üzere bir gün geleceğini söylemesine karşılık Topaloğlu, nüzûl-i İsa ile ilgili rivayet edilen hadislerin mütevâtir olmadığı ve bu açıdan akait alanında bağlayıcı bir delil teşkil etmedikleri görüşünün de göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁰⁷

Topaloğlu, Mâtürîdî üzerine yapmış olduğu çalışmalarında önemli tespitlerde de bulunmuştur. Topaloğlu'nun tespitlerinden en önemlisi, İslâm tarihinde genel kabul görmüş

⁵⁰⁴ el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân'dan Tercümeler*, XVI-XVII.

⁵⁰⁵ es-Sâbûnî, *Mâtürîdîye Akaidi*, 12.

⁵⁰⁶ el-Ûşî, *Emâlî Şerhi*, 53-54.

⁵⁰⁷ el-Ûşî, *Emâlî Şerhi*, 73-74.

olan Ehl-i sünnet kelâmının ilk öncüsünün İmam Eş'arî değil, İmam Mâtürîdî olduğudur. O, âlimlerin bu dünyaya gelişlerinin, yapmış olduğu çalışmalarının ve Ehl-i sünnete olan hizmetlerinin göz önünde bulundurulması halinde matematiksel olarak bu sıralamadaki tarihlere aykırı olduğunu söylemiştir. Topaloğlu, Eş'arî doğduğu zaman Mâtürîdî'nin 25 yaşında olduğunu belirterek, Eş'arî'nin sadece son 20-25 yılını Ehl-i sünnet içerisinde geçirdiğini dile getirmiştir. Eş'arî'nin, Mu'tezile'den ayrıldığında Mâtürîdî'nin 70 yaşlarında bir âlim olduğunu söyleyen Topaloğlu, Mâtürîdî'nin, *Kitâbü't-Tevhîd*'i bu dönemlerinde yazdığı kanaatindedir. Topaloğlu, neşrini gerçekleştirdiği 17 ciltlik *Te'vilâtü'l-Kur'an*'ın ancak ondan sonraki döneme sığabileceğini söylemiş ve İmam Mâtürîdî'nin, *Kitâbü't-Tevhîd*'i *Te'vilâtü'l-Kur'an*'dan daha önce yazdığını belirtmiştir. Buna dair elinde belgelerin olduğunu söyleyen Topaloğlu, *Te'vilâtü'l-Kur'an*'ın son ciltlerinde yer alan Ahkâf suresinin bir ayetinin izahında *Kitâbü't-Tevhîd*'e atıf yapıldığını zikretmiştir. Bu çalışmalarındaki bir başka önemli tespiti ise, Mâtürîdî'nin Türk olması ile ilgilidir. Mâtürîdî'nin eserlerini Arapça olarak yazmasının Türk olmadığına delil olabileceği yönündeki görüşleri yanlış bulan Topaloğlu, Mâtürîdî'nin eserlerinde yazılışı Arapça olsa da kuruluşu Türkçe olan 100 kadar cümle tespit ettiğini belirtmiştir. Birçok yerde buna denk geldiğini belirten Topaloğlu, eğer tespitlerine devam etseydi bu cümlelerin 500'ü bulabileceğini söylemiştir.⁵⁰⁸

Topaloğlu, Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserinde yer alan Arapça gramer hatalarından ve bu sebeple oluşan anlaşılması zor cümlelerden dolayı Türk olduğunu düşünenlerdendir. Hatta O, *Kitâbü't-Tevhid*'in kendisi tarafından neşre hazırlanması ve tercüme edilmesiyle Mâtürîdî'nin Arap asıllı olamayacağını kesin bir şekilde ortaya çıktığını belirtmektedir.⁵⁰⁹ Mâtürîdî'ye nispet edilen eserlerin muhtevalarının üç grupta toplanabileceğinden bahseden Topaloğlu, bunları: Kelâm ve Mezhepler Tarihi, Usûl-i Fıkıh, Tefsir ve Kur'an ilimleri olarak belirlemiştir.⁵¹⁰

Topaloğlu, İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik mezhebi üzerine çalışmalarını yaşamının son anına kadar devam ettirmiş, *Te'vilât* ile ilgili yürütmüş olduğu çalışmaları esnasında beyin kanaması geçirmiştir. Bitkin ve yorgun olmasına rağmen bu çalışmalarına devam eden Topaloğlu'nun tutmuş olduğu günlüğündeki son cümleleri ise şöyledir: “*Te'vilât'tan ancak iki sayfa tashih edebildim, Kalem sûresinin zor anlaşılan metninden.*”⁵¹¹ O'nun Mâtürîdîlik ile ilgili olan bitmek bilmeyen çabası ve yakın ilişkisi çevresi tarafından da hayranlıkla

⁵⁰⁸ Topaloğlu, “İtikat da Maturidi Gerçeği”.

⁵⁰⁹ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 23.

⁵¹⁰ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 31.

⁵¹¹ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*, 546.

izlenmiş ve takdir edilmiştir. Öğrencilerinden Ahmet Karataş'ın, Topaloğlu'nun vefatına dair düşürdüğü tarih şiirinde sarf etmiş olduğu şu ifadeler Topaloğlu'nun Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik ile ilgili bu yakın ilişkisini gözler önüne sermektedir:

“Emâli Şerhi, Tevhîd ü Kelâm İlmi, Yeni Kâmûs

Bidâye fi Usûli 'd dîn âyândır Zât-ı Hâdî'ye...

Refik oldu Bekir Hoca İmâm-ı Mâtürîdî'ye”⁵¹²

Bekir Topaloğlu'nun yürütmüş olduğu bu çalışmalar, İmam Mâtürîdî'nin sadece tarihsel değil, aynı zamanda günümüz İslâm düşüncesindeki yeri hakkında da önemli bilgi kaynağı oluşturmaktadır. O, İmam Mâtürîdî'nin eserlerini Türkçeye kazandırarak ve Mâtürîdî kelâmının temel ilkelerini inceleyerek kelâm alanına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bağlamda Topaloğlu'nun çalışmaları Mâtürîdî düşüncesini daha anlaşılır hale getirmiş ve günümüz akademik dünyasında bu ekolün daha iyi tanınmasını sağlamıştır.

Topaloğlu, İmam Mâtürîdî'nin temel İslâm bilimleri içerisinde sistematik bir ilim olma özelliği taşıyan kelâm ile fıkıh ilminden ilkinin kurucusu olduğunu, ikincisinin ise usulü ve fûrûu hakkında önemli açılımlar kaydettiğini dile getirmiştir.⁵¹³ İmam Mâtürîdî'nin, kendi adıyla anılan akait ekolünün asıl kurucusu olmadığını belirten Topaloğlu, O'nun, hocası Ebû Hanîfe'yi takip ettiğini, ancak mezhebin Mâtürîdî sayesinde akide ve düşünce alanına dönüşerek sistemleştiğini söylemiştir.⁵¹⁴ Topaloğlu, Mâtürîdî'nin Sünnî bir kelâm kurarken İmam Ebû Hanîfe'den başka herhangi bir âlimden etkilenip faydalandığına dair bir kaynağın mevcut olmadığını, aksine kaynaklarda Mâtürîdî'nin; Mu'tezilî âlimlerinden Kâdî Abdülcebbâr'ı, Eş'arî kelâmcılarından Fahreddin er-Râzî'yi ve son dönem kelâmcılarından Muhammed Abduh'u etkilediğinin görüldüğünü söylemiştir. Topaloğlu, Mâtürîdî'nin kelâm konularını işlerken kullandığı istidlal yönteminin, Kur'an-ı Kerim'in yöntemine bağlı olduğunu belirtmiştir. Bunun göstergesi olarak ise Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserinin ayet indeksinde 450'ye yakın atıf olmasına işaret etmiştir.⁵¹⁵

2.5.2. TDV İslâm Ansiklopedisindeki Çalışmaları

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi tarafından kurulan ve Türkiye'nin en köklü araştırma kurumlarından birisi olan *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İslâm medeniyeti hakkında derinlemesine bilgi edinmek isteyenler için kapsamlı ve güvenilir bir kaynak

⁵¹² Yurdağür, “Prof. Dr. Metin Yurdağür”, 65.

⁵¹³ Topaloğlu, “İmâm Mâtürîdî'nin Temel İslâm Bilimlerindeki Yeri”, 42.

⁵¹⁴ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 28.

⁵¹⁵ Topaloğlu, “İmâm Mâtürîdî'nin Temel İslâm Bilimlerindeki Yeri”, 40.

hüviyetindedir. Akademik titizlik içerisinde ele alınan ve farklı bakış açılarını bir araya getiren bu ansiklopedi, güvenilir bilgiye ulaşmak isteyen araştırmacı ve okuyucular için vazgeçilmez bir eserdir.

Birçok temel kaynaktan yararlanılarak hazırlanan bu ansiklopedi, İslâmî ilimlerin yanı sıra tarih, edebiyat, felsefe, sanat tarihi, bilim tarihi gibi beşerî ve sosyal bilimlerle birlikte toplamda 17 ilim dalını ve yirmi bini aşkın madde başlığını içermektedir. Bu yönüyle zengin bir içeriğe sahip olan TDV İslâm Ansiklopedisinde, ilk çalışmalar 1983 yılının sonunda gerçekleşmiş ve ansiklopedinin 1. cildi 1988 yılında yayımlanmıştır. Son cildin tamamlanmasının ardından 2016 yılında iki ek cildin de eklenmesiyle birlikte toplamda 46 cilt halinde okurların istifadesine sunulmuştur. Dijital platformlarda da erişilebilir durumda olan bu ansiklopedi, otuz üç yıllık uzun ve meşakkatli bir çalışmanın ürünü olup, dünyada Müslümanlar tarafından hazırlanarak tamamlanan hem madde listesi hem de içerik ve üslup açısından özgün olup telif niteliği taşıyan ilk ansiklopedi olma özelliğine sahiptir. Ayrıca çoğunluğu Türkiye’den olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinden alanında uzman iki bini aşkın ilim adamı ve araştırmacının katkılarıyla hazırlanmış olması bu ansiklopedinin kapsamını ve önemini ortaya koymaktadır.⁵¹⁶

Bekir Topaloğlu, TDV İslâm Ansiklopedisi’ne katkıda bulunan ilim adamlarının önde gelenlerinden olup, aynı zamanda bu ansiklopedinin fikir babalığını yapan kurucularından, idarî ve ilmî sorumlularındandır. TDV İslâm Ansiklopedisinde 168 madde veya madde bölümü telif eden ve aynı zamanda çok sayıda maddenin ilmî redaksiyonunu gerçekleştiren Topaloğlu, kuruluş yıllarından itibaren TDV İslâm Ansiklopedisinde önemli görevlerde bulunmuştur. Topaloğlu’nun bulunmuş olduğu görevleri arasında İdare Meclisi üyeliği, Kelâm İlim Heyeti başkanlığı, Ansiklopedi İnceleme Kurulu başkanlığı ile telif ve redaksiyon görevleri yer almaktadır. Ansiklopedi çalışmalarının yanında Topaloğlu, kurucularından olduğu ve ömrü boyunca hizmet ettiği İSAM bünyesinde klasik eserlerin tahkikli neşir çalışmalarına öncülük etmiş ve Tahkik Yayın Kurulu başkanlığı görevinde bulunmuştur. 2002 yılında emekliye ayrılan Topaloğlu, vefatına kadarki bütün zamanını bu ansiklopediye vakfederek geçirmiş, TDV İslâm Ansiklopedisi’ne olan katkıları sebebiyle Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından “Yüzyılın İslâm Kültür Hizmeti Onur ve Hizmet Ödülleri” kapsamında onur ödülüne layık görülmüştür.⁵¹⁷

⁵¹⁶ “TDV İslâm Ansiklopedisi Hakkında”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakkinda/kisa-tarihce> (Erişim 05 Ocak 2025).

⁵¹⁷ “Bekir Topaloğlu”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muelliif/bekir-topaloglu>, (Erişim: 10 Mayıs 2024).

İslâm Ansiklopedisinde ilk madde yazma deneyimlerinin 1986 yılında başladığını dile getiren Topaloğlu, kendi yazdıkları dışında diğer yazılan maddelerin redaksiyonuna daha çok vakit ayırdığını belirtmiş, zaman zaman ansiklopedi ile kendi eğitim-öğretim faaliyetlerinden daha fazla meşgul olduğunu dile getirmiştir.⁵¹⁸ Topaloğlu'nun telifinde bulunduğu 168 maddenin seksen iki tanesi esmâ-i hüsnâya ait isimlere, yirmi iki tanesi ise sure isimlerine aittir. Topaloğlu'nun telif ettiği ve ilmî redaksiyonunda bulunduğu ansiklopedi maddeleri ve madde bölümleri kelâm ilmine katkıları bağlamında zikredilmesi gereken önemli çalışmalarındandır. Zira bu ansiklopedi sayesinde İslâm medeniyetinin birçok alanıyla birlikte İslâmî ilimlerin kronolojik ve sistematik bir haritası çıkarılmış, bu ilimlerle meşgul olan araştırmacılara kendi alanlarıyla ilgili yeni bir bakış açısı kazandırma imkânı tanınmıştır. Topaloğlu'nun bu ansiklopediye olan katkısı kelâm alanındaki maddeler ve bu maddelerin incelendiği heyetlerle sınırlı olmamış, diğer disiplinlere (hadis, İslâm felsefesi, İslâm tarihi ve medeniyeti, tefsir) ait maddelerin şekil ve muhtevaları itibarıyla geliştirilmesinde de etkin rol oynamıştır.⁵¹⁹

2.5.3. Tahkikli Neşir ve Tercüme Çalışmaları

Yazma bir metnin farklı nüshalarına dayanılarak müellifin kaleminden çıkmış hâline ulaşmak amacıyla yapılan çalışmalara tahkikli neşir veya edisyon kritik çalışmaları denilmektedir. İslâm düşüncesinde özellikle klasik metinlerin tespiti, tenkiti ve bir sonraki nesillere doğru şekilde aktarımı noktasında önem arz eden bu tür çalışmalar İslâmî ilimler içerisinde daha çok kelâm, fıkıh, hadis, tefsir ve tasavvuf alanlarında gerçekleştirilmektedir.

Genellikle tahkik ve çeviri eserleri Mâtürîdî çizgide seyreden Topaloğlu, bu çalışmaları yaparken dikkat edilmesi gereken hususlara değinmiştir. Bu işin uzun ve meşakkatli bir süreci gerektirdiğini belirten Topaloğlu, ilk önce yazma eserlerin toplanarak okunur ve anlaşılır hâle getirilmesi, sonrasında dipnotlarının eklenmesi ve en sonunda ise noktalama işleminin yapılması ile bu sürecin son bulduğunu söylemiştir. Bu işlemlerde noktalama yapmanın önemine dikkat çeken Topaloğlu, noktalama işlemini yapabilmek için metnin anlaşılması gerektiğini, anlamadan bu işlemin gerçekleştirilemeyeceğini belirtmiştir.⁵²⁰

Topaloğlu, eserlerinden altı tanesini tahkik çalışması üzerine gerçekleştirmiştir. Bunlar sırasıyla: Nûreddin es-Sâbûnî'nin *el-Bidâye fi usûli 'd-dîn*'i, Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'i ve

⁵¹⁸ Topaloğlu, *Günlerim Böyle Geçti: "Hatıra ve Günlükler"*, 247.

⁵¹⁹ Çelebi, "Bekir Topaloğlu", 2010, 364-365.

⁵²⁰ Topaloğlu, "Prof. Dr. Bekir Topaloğlu ile Yapılan Son Söyleşi" (Görüşme 2016), 264.

Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ı, Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin *Lüm'atü'l-i'tikâd*'i, Yûsuf b. Hilâl es-Safedî (ö. 696/1296)'nin *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*'ı ve Ebû Şekûr es-Sâlimî (ö. 460/1068)'nin *et-Temhîd fî beyânî't-tevhîd*'i. Topaloğlu'nun Muhammed Aruçi ile birlikte tahkikini gerçekleştirdiği ve daha sonrasında tercüme ettiği *Kitâbü't-Tevhîd* çalışması, Topaloğlu'nun tercümesiyle anlaşılır hâle gelmiş ve akademisyenler tarafından sıkça başvurulmuş -özellikle Mâtürîdîlik çalışmalarında- bir kaynak hâline gelmiştir.⁵²¹ Farklı kişiler tarafından yapılan on altı ciltlik *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* tahkiki ise Topaloğlu'nun ilmî kontrolü ve editörlüğünde gerçekleşmiştir.⁵²² Yine Nûreddin es-Sâbûnî'nin *el-Bidâye* adlı eserinin tahkiki için o yıllardaki imkânsızlıklar sebebiyle söz konusu eserin Arapça kısmının dizgi ve baskısı için zaruri olarak Şam seyahati gerçekleştirmiştir.⁵²³ Tahkikli neşir çalışmalarının yanı sıra bir kısmının tercümesini de gerçekleştiren Topaloğlu, öğrencilerine de tahkik çalıştırması yaptırmış ve aynı zamanda İSAM'da başlatılan tahkik çalışmalarının ilke ve esaslarını tespit çalışmalarına katılmıştır.⁵²⁴

Tahkik çalışmaları yanında İslâm düşüncesinin klasik eserlerini Türkçeye kazandırmak için çabalayan Topaloğlu'nun, Mâtürîdî eserlerden özellikle *Kitâbü't-Tevhîd* tercümesinden sonra Mâtürîdî'nin görüşleriyle ilgili akademik çalışmalarda ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Topaloğlu'nun tercüme ettiği eser sayısı dokuzdur. Bunlar yayımlandıkları yıla göre sırasıyla: *Arap Dili ve Edebiyatından Tercümeler*, *İnsan*, *Kâinat ve Ötesi*, *Kelile ve Dimne*, *Mâtürîdiyye Akaidi*, *İslâm Tasavvufu Üzerine*, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân'dan Tercümeler*, *Emâli Tercümesi*, *Kitâbü't-Tevhîd: Açıklamalı Tercüme* ve *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*.⁵²⁵

2.5.4. Kelâm İlminin Yeniden İnşası Üzerine Çalışmaları

Toplumsal ve kültürel değişimlerle birlikte bilginin sürekli artarak ilerlemesi ve bunun neticesinde yeni problemlerin ortaya çıkması zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına karşın hem İslâmî ilimlerin hem de beşerî ve sosyal ilimlerin gelişimini ve bununla birlikte oluşan değişimini zorunlu kılmıştır. İslâmî ilimlerin köklerinden kopmadan temel ilkelerini (Kur'an ve sünnet) muhafaza ederek bu değişimi gerçekleştirmesi ve geçmişle geleceği harmanlayan dengeli bir yaklaşımı benimsemesi, hem evrenselliğini hem de sürekliliğini sağlaması açısından önem arz eden bir husustur.

⁵²¹ Mustafa Sinanoğlu, "Prof. Dr. Mustafa Sinanoğlu", *Hocaların Hocası Bekir Topaloğlu* (İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 28.

⁵²² Çelebi, "Bekir Topaloğlu", 2019, 2/605-606.

⁵²³ Yurdağur, "Prof. Dr. Metin Yurdağur", 62.

⁵²⁴ Çelebi, "Vefeyât: Topaloğlu Bekir (1932-2016)", 664.

⁵²⁵ Çelebi, "Bekir Topaloğlu", 2019, 2/606.

Modern çağın problemlerine karşı İslâm düşüncesi perspektifinden cevap üretebilmenin yollarını arayan ilimlerden birisi de kelâm ilmidir. İslâm'ın inanç esaslarını akli ve naklî delillerle savunan ve bunları temellendiren kelâm âlimleri, her çağda olduğu gibi modern çağda da ortaya çıkan ve İslâm'ın inanç esaslarına karşı meydan okuyan materyalizm ve pozitivizm gibi düşünce ve akımlara cevap vermek mecburiyetindedir. O sebeple kelâm âlimleri, inanç esaslarının hem teorik hem de pratik açıdan sağlam bir zemine oturtulması için delillendirme ve savunma mekanizmalarını geliştirmeye ihtiyaç duymuştur. Âlimlerin ekseriyeti bunun, klasik mirasa bağlı kalmakla birlikte modern gelişmelerden de yararlanarak gerçekleştirebileceğini dile getirmiştir. Bu şekilde düşünen âlimlerden biri de Bekir Topaloğlu'dur. Kelâm ilminin zamanla durağanlaşmasını toplumsal meselelere cevap verememesinden kaynaklı gören Topaloğlu, fırsat bulduğu her vakitte ve ortamda genelde İslâmî ilimlerin özelde ise kelâm ilminin her döneme hitap eden güncel bir ilim olması gerektiğini dile getirmiş, bu güncelliğin ise Kur'an merkezli bir kelâm anlayışının benimsenmesiyle sağlanabileceğini söylemiştir. Topaloğlu, günümüzün çeşitli bilimlerinde meydana gelen gelişmelerin kelâm ilminin konuları hususunda değil, konuların ele alınışı ve temellendirilişi hususunda değerlendirilebileceği kanaatindedir. O'nun yenilik düşüncesinin ayrılmaz ve değişmez parçaları Kur'an ve sünnettir.

Topaloğlu, İslâm anlayışımızın hayatımızla bir bütün olmasından dolayı bu anlayışımızın oluşmasında etkili olan İslâmî ilimlerin yeniliğe açık olması gerektiğini belirtmiştir. Bu yeniliğin ise var olan tecrübe, bilgi ve birikimi atmak ya da bunlara karşı çıkmakla değil, atılamayacak veya değişemeyecek esasları –ki bunlar Kur'an ve sünnettir– değişebilen yöntemlerle ele alarak gerçekleştirebileceğini dile getirmiştir. Kelâm ilminin konuları üzerine yapmış olduğu açıklamalarda bu net bir şekilde görülmektedir. Nitekim O, *Kelâm İlmi: Giriş* adlı eserinde, kelâm ilminin konularını oluşturan makâsıdın aynı kalacağı, bu konuları temellendiren ve savunan vesâilin ise zamanın ihtiyaçlarına göre değişebileceğini söylemiştir.⁵²⁶ Kelâm ilminde Kur'an merkezli bir yeniliği savunan Topaloğlu, kelâm ilminde verilen eserlerde zamanla Kur'an'dan uzaklaşıldığını ve onun ihmal edildiğini belirtmiştir. Bu sebeple Topaloğlu, meselelerin ele alınışında ayet ile istidlalin her daim olması gerektiğinden bahsederek yenilik düşüncesinde buna önem verilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Topaloğlu, çağdaş bir kelâm ilmi olabilir mi? sorusuna: “Çağdaş bir akâid olamaz ama çağdaş bir kelâm ilmi olabilir.”⁵²⁷ yanıtını vermiştir. Akaidin iman esaslarından ibaret

⁵²⁶ Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, 51.

⁵²⁷ Topaloğlu, “‘Mâturidiye Akâidi’ Üzerine Bekir Topaloğlu İle Bir Konuşma”, 42.

olduğunu ve kesin nasları içerdiğini, o sebeple değişmez prensipler olduğunu belirten Topaloğlu, modern bir akait yerine modern bir kelâm ilminin olabileceğini söylemiştir. Topaloğlu, kelâm ilminin iman prensiplerinin felsefesini yapan bir ilim olması hasebiyle modernliğe açık olduğunu belirtmiştir. İslâm dünyasını tehdit eden dört inkârcı akımdan (materyalizm, pozitivism, darvinizm ve freudizm) bahseden Topaloğlu, güncel kelâm ilminin bu cereyanları konuları içerisine almaya ve çürütmeye mecbur olduğunu söylemiştir. Topaloğlu, bunun yanında yenilenen kelâm ilminin devrin çeşitli pozitif ilimlerinden yararlanması ve düşünce cereyanlarını gözden geçirmesi gerektiğine de ayrıca yer vermiştir.⁵²⁸

Topaloğlu, kelâm ilmindeki yeniliğin, naklin getirdiği esasların akıl tarafından iyi bir şekilde kavranmasıyla gerçekleşmesi gerektiğini belirterek hem naklin devamlılığına hem de aklın dinamikliğine dikkat çekmiştir. Yenilik hareketinin her dönemde var olan ve olması gereken bir düşünce olduğunu belirten Topaloğlu, bu düşüncenin doğallığından şu şekilde söz etmiştir: *“Akaid ve kelâm tarihine genel bir bakışla baktığımızda anlarız ki bu konularla ilgilenen İslâm âlimleri tarih boyunca ortaya çıkan ihtiyaçlara göre hareket etmişlerdir. Onlar İslâm dünyasını tesiri altına alan veya bu istidadı gösteren yeni cereyanlara ayak uydurmak için metotlarında daima değişiklik yapmışlardır. Akaid ve kelâm ilminin temel konuları daima aynı kalmıştır; bunlar İslâm dininin iman esaslarıdır. Hiçbir İslâmî fırka mensubu bu temellerde ziyade veya noksanı iddia etmemiştir. Yalnız bu temellerin anlaşılma tarzı ile izah ve ispat metotları firkalara ve çağlara göre değişik olmuştur. İslâm tarihi boyunca çoğunluğun akidesini temsil eden Ehl-i sünnet ulemâsı da, zamanın ihtiyacına göre metotlarında değişiklik yapmışlar, böylece müteharrik bir sistem takip etmişlerdir.”*⁵²⁹

Bekir Topaloğlu, kelâmın yöntemsal olarak klasik dönemin mantıksal ve felsefi argümanlarıyla yetinmemesi gerektiğini savunmuş, modern bilimlerin ve çağdaş felsefenin sunduğu yöntemlerle kelâm ilminin yeniden yapılanması gerektiğini söylemiştir. Özellikle bilimsel yöntemler ve analitik düşünceyi kelâmın içine dahil etme çabası içerisinde olmuştur. Topaloğlu’nun kelâm ilmindeki yenilik çalışmaları daha çok bireysel olarak devam etmiş, vermiş olduğu eserlerde ve sempozyumlarda bu yeniliğin önemine ve gerekliliğine dikkat çekmiştir. Aslında Topaloğlu sadece kelâm ilmini değil, bütün İslâmî ilimleri kapsayan bir yenilikten bahsetmiş ve bir çağrıda bulunmuş, bu çağrısı ise beklenen karşılığı bulamamıştır.

⁵²⁸ Topaloğlu, “‘Mâturidiye Akâidi’ Üzerine Bekir Topaloğlu ile Bir Konuşma”, 42.

⁵²⁹ Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, 84.

SONUÇ

Arapça kökenli olup "konuşma" veya "söz" anlamına gelen, ancak daha çok “dinî öğretileri savunma ve akıl yoluyla açıklama” anlamında kullanılan kelâm, İslâm inanç esaslarını akıl ve nakil yoluyla savunmayı amaçlayan bir ilim dalıdır. Bu ilmin amacının ve gayesinin gözetilerek yapıldığı tanımlar ve bu tanımların üzerine gerçekleşen değerlendirmeler ise, dönemden döneme ve âlimden âlime farklılık arz etmiş, kelâmın kapsamı ve metodolojisi bakımından farklı bakış açıları sunmuştur. Hiç şüphesiz kelâm ilmi, İslâm düşüncesinin en önemli alanlarından biri olup temel inanç esaslarını savunma, açıklama ve karşıt görüşlerle tartışma sanatıdır. Özellikle İslâm dünyasında dinî inançları akıl yoluyla savunma, doğruyu yanlıştan ayırma amacı güden kelâm ilmi, geçmişten günümüze başta Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları, kader, ahiret hayatı ve insanın özgür iradesi gibi meseleleri konu edinmiştir.

İslâm düşünce tarihinde kelâm ilmi, dinî inançların akli temellendirilmesi ve savunulması açısından merkezî bir rol oynamıştır. Bu çerçevede, her dönemde kelâmcılar hem inanç esaslarını izah etme hem de dönemin entelektüel ve felsefî meydan okumalarına cevap üretme sorumluluğunu üstlenmişlerdir. İslâm'ın temel inançlarının şekillendiği ve dinî metinlerin (Kur'an ve Hadis) yorumlanmaya başlandığı ilk dönemlerde, inançların doğru bir şekilde anlaşılması ve yanlış anlayışların düzeltilmesi amacıyla kelâm ilmi temellerini atmıştır. İlk zamanlarda kelâm ilmi her ne kadar gerçekleşen tartışmalar ve sorulan sorulara verilen cevaplar etrafında şekillenmiş olsa da, daha sonrasında kendini geliştirerek yöntemsel ve kaynaksal açıdan zenginlik kazanmıştır. Kelâm ilmi, İslâm dünyasında gelişme gösterdikçe farklı okulların bir araya geldiği görüş ayrılıkları da belirginleşmiştir. İslâm filozofları ile kelâmcılar arasındaki farklar da bu dönemde netleşmiş, filozoflar akıl ve mantık yoluyla dinî meseleleri çözmeye çalışırken; kelâmcılar daha çok dinî metinleri merkeze alarak tartışmalarını sürdürmüşlerdir.

1923 yılına gelindiğinde ise Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte Türkiye'de dinî düşünce ile modern bilim ve felsefe arasındaki ilişki yeniden sorgulanmaya başlanmış, modernleşme ve sekülerleşmenin dağılımı ile kelâm ilmi yeni bir döneme girmiştir. Cumhuriyet dönemi kelâmı, modernleşme ve laikleşmeyle büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Bu dönemde, geleneksel dinî düşünce ile modern bilimin ve felsefenin sunduğu düşünce arasında anlaşmazlıklar olmuştur. Ancak kelâmın temel ilkelerinin savunulması, toplumsal sorunlara yönelik çözümler üretilmesi ve akılcı bir din anlayışının benimsenmesi amacıyla yapılan çalışmalar, modern Türk İslâm düşüncesinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Kelâm ilminin tarihi süreci, İslâm'ın ilk yıllarından itibaren pek çok farklı düşüncesele ekol ve tartışma ile şekillenmiştir. Cumhuriyet dönemi ise, kelâmın modernleşme, bilimsel düşünceler ve laikleşme ile etkileşime girilen bir dönemi yansıtmaktadır. Bu dönemde geleneksel anlayışlar ile modern bilimsel düşünceler arasında bir denge kurmaya çalışılmış, dinin bir şekilde savunulması gerektiği dile getirilmiştir. Günümüzde kelâm ilmi, İslâm düşüncesinin temellerini anlamada önemli bir yere sahip olup üniversitelerde farklı yaklaşımlar ve modern okuma yöntemleriyle öğretilmeye devam edilmektedir.

Günümüz Türkiye'sinde kelâmcılarının yetiştirilmesi, hem geleneksel kelâmî birikimin devamı hem de çağın ihtiyaçlarına uygun yeni yaklaşımların geliştirilmesi açısından oldukça önemli bir mesele haline gelmiştir. Günümüz kelâmcıları, İslâm dünyasında inançla ilgili çeşitli meseleleri ele alırken sadece dinî temellere dayanan tartışmalar yapmakla kalmayıp, aynı zamanda modern bilim ve felsefe ile de diyalog kurmak durumundadırlar. Çağdaş sorunlar karşısında İslâm'ın öğretilerini güncel bir şekilde yeniden yorumlamak ve insanlara doğru bir inanç anlayışı kazandırmak, kelâmcıların temel sorumlulukları arasında yer almaktadır. Bu nedenle, kelâmcıların yalnızca dinî bilgilere sahip olmaları yeterli değildir. Akıl yürütme, felsefi düşünce, mantık ve sosyolojik bilgi gibi alanlarda da donanımlı olmaları gerekmektedir. Tüm bu sorumlulukların bilinciyle birlikte vermiş oldukları eserleri ve yetiştirmiş oldukları öğrencileri ile günümüzde adından sıkça söz ettiren, Cumhuriyet sonrası dönemde kelâm ilminin akademik boyutta yeniden yapılandırılması sürecinde etkin rol oynayan isimlerden biri de şüphesiz Prof. Dr. Bekir Topaloğlu'dur.

Bekir Topaloğlu'nun geleneksel kelâmî birikim ile modern düşünceleri birleştirme çabası, çağdaş İslâm düşüncesine kattığı yenilikçi bakış açıları ve dinî inançların akıl yoluyla savunulmasındaki katkıları kelâm sahası için son derece önemlidir. Kelâm ilminde özellikle akıl ve vahiy arasındaki ilişkiyi inceleyen ve bu iki öğeyi dengeli bir şekilde birleştirmeye çalışan Topaloğlu, modern dünyada yaşanan dinî ve felsefi sorunları ele alırken, klasik kelâmî düşüncenin temellerini korumakla birlikte çağdaş sorunları da göz önünde bulundurmıştır. Bu, onun, kelâmı sadece geçmişin mirası olarak değil, günümüzün ihtiyaçlarına yönelik bir düşünce alanı olarak ele almasına olanak tanımıştır. İslâm'ın temel inançlarının yalnızca naklî rivayetlerle değil, aynı zamanda akıl yoluyla da desteklenebileceği düşüncesi, Topaloğlu'nun yazılarında ve konuşmalarında sıkça yer verdiği bir tema olmuştur. Onun bu yaklaşımı, özellikle Mâtürîdîlik gibi akıl ve vahiy arasındaki ilişkiyi farklı biçimlerde ele alan kelâm ekolünün ışığında şekillenmiştir.

Topaloğlu, klasik kelâm geleneğine derin vukufiyeti, Arapça ve İslâmî kaynaklara olan hâkimiyeti, aynı zamanda modern ilim anlayışını göz ardı etmeyen yaklaşımıyla günümüzde kelâm ilminin yeniden konumlandırılmasına önemli katkılar sunmuştur. Ehl-i sünnet kelâm ekolüne bağlılığıyla tanınan Topaloğlu, bu geleneği sadece aktarmakla yetinmemiş; onu sistematik, anlaşılır ve akademik bir dil ile yeniden inşa etmiştir. O, dinî meselelerin toplumsal bağlamda nasıl ele alınması gerektiğine dair önemli perspektiflerde bulunmuştur. Modern toplumlarda dinin rolünü yeniden düşünme yaklaşımı, onu, sosyolojik ve kültürel bağlamdaki dini meseleleri ele alırken sadece teorik değil, aynı zamanda pratik bir kelâmcı yapmıştır. Dinî değerlerin toplumsal hayatta sekülerizm, çok kültürlülük ve dinî çeşitlilik gibi konular üzerinde kafa yormak, onun kelâmî düşüncesinin temel taşlarından biridir. Topaloğlu, toplumda barış ve hoşgörüyü teşvik etmek adına, dinler arası diyalog ve dinî çeşitliliği kabul etmenin önemine dikkat çekmiş, özellikle dinî hoşgörü, özgürlük ve adalet gibi evrensel ilkelerin önemini çoğu kere yazılarında dile getirmiştir.

Son dönem kelâmcıları arasında önemli bir figür olarak karşımıza çıkan Topaloğlu, kelâmı sadece tarihî bir miras olarak değil, aynı zamanda modern dünyanın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillendirilebilecek bir düşünce alanı olarak ele almıştır. Akıl ve vahiy arasındaki dengeyi kurma çabası, modern bilimle diyalog içinde olma isteği, toplumsal ve dinî meseleleri derinlemesine incelemesi, onu çağdaş İslâm düşüncesine önemli katkılar sağlayan bir düşünür yapmıştır. Bekir Topaloğlu, geleneksel İslâm düşüncesi ile modernitenin gereksinimlerini birleştirme konusunda önemli bir figürdür. Hem geleneksel kelâmî düşüncenin derinliklerine sahip hem de modern dünyanın sorunlarına duyarlı bir düşünür olarak Topaloğlu'nun yaklaşımı, bir denge kurma çabası olarak öne çıkmaktadır. Gelenek ile modernite arasındaki ilişkiyi ele alırken her ikisini birbirine yabancılaştırmak yerine, diyalog ve uyum içinde ele almıştır.

Topaloğlu, sadece akademik bir düşünür olarak değil, eğitimci kimliğiyle de önemli bir yer tutmaktadır. Hem İmam-Hatip öğretmenliği hem de akademisyenliği sırasında birçok öğrenciye örnek olan ve çeşitli faaliyetler gösteren Topaloğlu, Türk İslâm düşüncesinin eğitiminde önemli bir rol üstlenmiş, birçok akademik çalışmaya imza atmış ve genç kelâmcıların yetişmesine katkıda bulunmuştur. Onun metinleri, yalnızca İlahiyat Fakültelerinde değil, geniş bir akademik çevrede tartışılmış ve incelenmiştir. İsmi ise günümüzde şuanda bulunan iki İmam-Hatip Ortaokuluna (Kartal Bekir Topaloğlu İmam Hatip Ortaokulu ve Maltepe Prof. Dr. Bekir Topaloğlu Ortaokulu) ve bir gençlik merkezine (Ümraniye Belediyesi Prof. Dr. Bekir Topaloğlu Gençlik ve Kültür Merkezi) verilmiştir. Topaloğlu'nun, kelâmî tartışmalarını sadece teorik bir düzeyde bırakmayıp, toplumsal

sorunlarla ilişkilendirerek geliştirmesi, genç kuşakların İslâm'ı hem geleneksel hem de çağdaş bir bakış açısıyla anlamalarını ve anlamlandırmalarını sağlamıştır. Topaloğlu'nun bu özellikleri, onu sadece bir düşünür değil, aynı zamanda modern İslâm düşüncesinin yönlendirici isimlerinden biri haline getirmiştir. Kelâmı, yalnızca geçmişin tartışmalarına dayandırmak yerine günümüzün sorularına cevap verecek şekilde evrimleştiren yaklaşımı, onu, son dönemin iz bırakan kelâmcılarından birisi yapmıştır.

İslâm düşünce sahasında özellikle kelâm ilmine yaptığı katkılarla temayüz eden Topaloğlu'nun akademik çalışmaları, kelâm ilminin günümüzdeki meselelerle ilişkisi noktasında önemli bir köprü işlevi görmüştür. Onun eserleri, klasik metinlere dayalı derin bir analiz sunarken, kelâm ilminin modern bilimler ve felsefeyle nasıl ilişkilendirilebileceğine dair önemli ipuçları içermektedir. Bekir Topaloğlu, kelâm ilmine getirdiği sistematik yaklaşımı, klasik kaynaklara olan hâkimiyeti ve modern meseleleri geleneksel çizgide yorumlama kabiliyetiyle, çağdaş İslâm düşüncesinde kelâm ilminin diri tutulmasına önemli katkılarda bulunan seçkin bir âlim olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, ilim adamı kimliğiyle yetiştirdiği talebeler ve kaleme aldığı eserler sayesinde Türkiye'de ve İslâm dünyasında kelâm çalışmalarına yön vermiştir. O'nun kelâm ilmine katkıları, gelenekle modernliği mezceden metodolojisiyle değerlendirildiğinde, çağdaş İslâm düşüncesi açısından önemli bir açılım sağlamaktadır.

İşte bu çalışma da, son dönem kelâm ilminin önemli isimlerinden biri olan Bekir Topaloğlu'nun ilmî mirasını ele alarak onun kelâm disiplinine katkılarını incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmamız göstermektedir ki, Topaloğlu, klasik kelâm geleneğini modern akademik çalışmalarla harmanlayan, sistematik bir yöntemle kelâm ilminin çağdaş meselelerine ışık tutan önemli bir âlimdir. Topaloğlu'nun kelâm anlayışı, hem Ehl-i Sünnet çizgisinde kalarak klasik metinlere bağlılığını sürdürmek hem de modern dönemin düşünsel ve metodolojik ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kelâm ilmini yeniden yorumlamak üzerinedir. O'nun özellikle başta kelâm ilminin tanımı olmak üzere Allah'ın sıfatları, peygamberlik, ahiret ve iman-küfür gibi temel konulara getirdiği açılımlar, hem geleneksel kaynaklara hem de çağdaş akademik yaklaşımlara dayanarak geniş bir perspektif sunmaktadır.

Bekir Topaloğlu'nun kelâmcı kimliği, sadece bir âlimin şahsî gayretleriyle sınırlı olmayan; aynı zamanda bir geleneğin sürekliliğini temin eden, onu yeni kuşaklara aktaran ve çağın şartlarına göre yeniden şekillendiren bir ilmî misyonu ifade etmektedir. Bu bağlamda, onun ilmî mirasının daha fazla incelenmesi ve yeni nesil kelâm çalışmalarına ışık tutacak şekilde yorumlanması, kelâm ilminin geleceği açısından önemli bir gerekliliktir.

KAYNAKLAR

- Altıntaş, Ramazan. *Türk Kelamcıları*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Ardoğan, Recep. *Akideden Kelama -Kelam Tarihi-*. İstanbul: Klm Yayınları, 2. Baskı., 2015.
- Atay, Hüseyin. “Bilgi Teorisi (İlmin İmkânı)”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (1987), 1-39.
- Atay, Hüseyin. *Cehaletin Tahsili*. Ankara: Destek Yayınları, 2018.
- Atay, Hüseyin. “İslam Dünyasının Bilim Tarihi”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2007), 5-24.
- Atay, Hüseyin. *İslam’ın İnanç Esasları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 1992.
- Aydın, Ömer. *Başlangıçtan Günümüze Türk Kelâmıcıları*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Baloğlu, Adnan Bülent. “İzmirli İsmail Hakkı’nın Materyalizm Eleştirisi”. *Sabit İle Değişken Arasında Yeni İlm-i Kelâm Hareketi*. ed. Ramazan Altıntaş - Ahmet Mekin Kandemir. 185-200. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022.
- Batalyevsî. “Kader Üzerine”. çev. Bekir Topaloğlu. *Diyanet İlmi Dergi* 10/114-115 (1971), 401-408.
- Bayram, İbrahim. *Son Dönem Osmanlı Kelamcılarının Mucize Anlayışı*. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2018.
- Beyzâvî, Kâdî. *Tavâli’u’l-Envâr - Kelâm Metafiziği*. çev. İlyas Çelebi - Mahmut Çınar. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Muvazzah İlmi Kelâm*. İstanbul: Ergin Kitabevi, 3. baskı., 1959.
- Bulgen, Mehmet. “Son Dönem Osmanlı Yeni İlm-i Kelâmında Materyalizm Eleştirileri”. *Sabit İle Değişken Arasında Yeni İlm-i Kelâm Hareketi*. ed. Ramazan Altıntaş - Ahmet Mekin Kandemir. 267-305. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022.
- Bulut, Mehmet. “İhve-i Selâse”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 22/6-7. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000.
- Coşkun, İbrahim. “Filibeli Ahmed Hilmi’nin Allah Tasavvuru ve İnkârcı Akımlara Yönelttiği Eleştiriler”. *Sabit İle Değişken Arasında Yeni İlm-i Kelâm Hareketi*. ed. Ramazan Altıntaş - Ahmet Mekin Kandemir. 153-183. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022.

- Cürcani, Seyyid Şerif. *(Kitabu'l Tarifat) Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Çelebi, İlyas. “Bekir Topaloğlu”. *Çağdaş İslam Düşünürleri*. ed. Cağfer Karadaş. 347-371. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. baskı., 2010.
- Çelebi, İlyas. “Bekir Topaloğlu”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2/603-606. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2019.
- Çelebi, İlyas. “Bekir Topaloğlu: Kur'an ve Kelâm Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2004), 5-24.
- Çelebi, İlyas. “Prof. Dr. İlyas Çelebi”. *Hocaların Hocası Bekir Topaloğlu*. 33-49. İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Çelebi, İlyas. “Vefeyât: Topaloğlu Bekir (1932-2016)”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016), 662-669.
- Çelik, Mustafa. *Vahdet Vakfı Eğitim Çalışmaları 1: Akâid Dersleri*. Ankara: Misak Yayınları, 2008.
- Çetin, Rabiye. “Hocamız Prof. Dr. Hüseyin Atay'ın Bendeki İzleri”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 21/2 (2023), 866-871.
- Çetin, Rabiye. “Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 18/2 (2020), 397-431.
- Çetin, Rabiye. “Tanzimat'tan Günümüze Kelamı Yenileme Çalışmaları I”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 16/42 (2013), 9-38.
- Çetin, Rabiye. “Tanzimattan Günümüze Kelamı Yenileme Çalışmaları II”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 16/43 (2013), 87-104.
- Demir, Osman. “Şerafettin Gölcük ile Türkiye'de Kelâm Çalışmaları Üzerine”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/28 (2016), 227-235.
- Düzgün, Şaban Ali. “Hüseyin Atay”. *Çağdaş İslam Düşünürleri*. ed. Cağfer Karadaş. 265-300. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. baskı., 2010.
- Düzgün, Şaban Ali. “Kuran'a Dönüşte Öncü Bir İsim: Hüseyin Atay”. *Demokrasi Platformu* 8 (2006), 41-70.
- Erdemci, Cemalettin. *Kelam İlmine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2. baskı., 2012.

- Erdoğan, Mehmet. “İlk Öncülerden Bekir Topaloğlu”. *Tohum Dergisi* (2016), 34.
- Fârâbî. *İhsâ’ül-ulûm: İlimlerin sayımı*. çev. Ahmet Ateş. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1989.
- Geçit, Mehmet Salih. “Son Dönem Temsilcileri Bağlamında Yeni İlm-i Kelam Hareketi (Anadolu Örneği)”. *Journal of International Social Research* 9/46 (2016), 931-944.
- Geçit, Mehmet Salih. “Yeni İlm-i Kelam Hareketinin Kelam İlmine Kazandırdığı Yenilikler”. *Düşünce - Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 9/18 (2016), 103-162. <https://doi.org/10.17540/hikmet.20161820369>
- Gök, Bilal. “Kitap Tanıtımı: Kemal Işık, Matüridi’nin Kelam Sistemi”. *Düşünce - Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 2/4 (2009), 217-221.
- Gölcük, Şerafettin. “İnanç Açısından Allah-İnsan İlişkisi”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2 (2007), 303-312.
- Gölcük, Şerafettin. *İslâm Akaidi*. Konya: Esra Yayınları, 1989.
- Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman. *Kelâm*. Konya: Tekin Kitabevi, 3. Baskı., 1996.
- Güneş, Kamil. “Prof. Dr. Şerafeddin Gölcük: Kısa Hayat Hikâyesi, Hocaları, Öğrencileri”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2008), 213-223.
- Harpûtî, Abdüllatif. “Astronomi ve Din”. çev. Bekir Topaloğlu. *Diyanet İlmi Dergi* 13/6 (1974), 343.
- Işık, Kemal. *Mutezile’nin Doğuşu Ve Kelâmî Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967.
- İlim, Esra vd. (ed.). “İlyas Çelebi ile Türkiye’de Kelâm Çalışmaları Üzerine”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/27 (2016), 175-184.
- İyâz, Kādî. “Kur’ân-ı Kerîm’in İ’cazı”. çev. Bekir Topaloğlu. *Prof. Muhammed B. Tavî Et-Tancî: İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler*. ed. Sönmez Kutlu. 417-438. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- İzbudak, Veled Çelebi. “Müslümanlık ve Müslümanlar”. ed. Bekir Topaloğlu. *Diyanet İlmi Dergi* 10/112-113 (1971), 368-370.
- Kara, İsmail. “İlk Öncülerden Bekir Topaloğlu”. *Tohum Dergisi* (2016), 32.

- Karadaş, Çağfer. “1950 Sonrası Türkiye Muhafazakarlığı ve Mevdudî”. *Mevdudî Hayatı, Görüşleri ve Eserleri*. ed. Abdulhamit Birişık. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Karadaş, Çağfer. *Ana Hatlarııyla Kelâm Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Karaman, Fikret. “Harpûtî ve Yeni İlm-i Kelâm’da Nübüvvet Bahislerinin Güncellenmesi”. *Sabit İle Değişken Arasında Yeni İlm-i Kelâm Hareketi*. ed. Ramazan Altıntaş - Ahmet Mekin Kandemir. 221-252. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022.
- Kılınçaslan, Harun. “Kelâm İlminin Medeniyet Tasavvuru Açısından Önemi: Hüseyin Atay’ın Konuya Bakışı”. *Daniname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2022), 133-153.
- Koloğlu, Orhan Şener. *Kelâm Tarihine Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- Macit, Nadim. “Cumhuriyet Döneminde Kelâm İlmi Ve Yöntem Sorunu”. *İslâmî İlimlerde Metodoloji/ Usûl Mes’elesi - I*. ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz. 273-333. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr el-. *Kitâbü’t-Tevhîd: Açıklamalı Tercüme*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 14. baskı., 2018.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr el-. *Te’vilâtü’l-Kur’ân’dan Tercümeler*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâtürîdî Araştırma Vakfı, 2003.
- Morrison, Abraham Cressy. *İnsan, Kâinat ve Ötesi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Hareket Yayınları, 1972.
- Mukaffa’, Abdullah B. el-. *Kelîle ve Dimne: Tercüme ve Metin*. çev. Bekir Topaloğlu - Hayreddin Karaman. İstanbul: Fatih Yayınevi, 1978.
- Nedvî, Ebû’l Hasan en-. “Şekil ve Ruh - 1”. çev. Bekir Topaloğlu. *İslâm Medeniyeti Dergisi*, 2-4.
- Nedvî, Ebû’l Hasan en-. “Şekil ve Ruh - 2”. çev. Bekir Topaloğlu. *İslâm Medeniyeti Dergisi*, 4-5.
- Öğük, Emine. “Bekir Topaloğlu (2016)”. *Mâtürîdî Öncüler: Mâtürîdî Kelam Düşüncesinin Kurucuları ve Meşhur Âlimleri*. ed. Özden Kanter. 355-359. İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2023.
- Öğük, Emine. “Son Devrin Din Âlimi Bekir Topaloğlu: Hayatı, Hatırâtı Ve Kelâm İlmine Katkısı”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2016), 179-205.

- Özdiñç, Rıdvan. “Son Döner Osmanlı Düşüncesinde Yeni İlm-i Kelâm Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/27 (2016), 233-248.
- Özervarlı, Mehmet Sait. *Kelâmda Yenilik Arayışları: XIX. Yüzyıl Sonu - XX Yüzyıl başı*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 4. Baskı., 2019.
- Sâbûnî, Nûreddin es-. *Mâtürîdiyye Akaidi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 9. baskı., 2011.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Prof. Dr. Mustafa Sinanoğlu”. *Hocaların Hocası Bekir Topaloğlu*. 25-30. İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Türkiye’de Son Döner Kelâm Çalışmaları: Gelenek ve Modernite Arasında Bir Arayış”. *Modern Dönerde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri: İlmî Toplantı*. ed. Tahsin Görgün vd. 115-139. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007.
- Tancî, Muhammed. “Belâgat-i Kur’aniyye”. çev. Bekir Topaloğlu. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 313-334.
- Tancî, Muhammed. “İslâm Mezhepleri Hakkında Düşünceler”. çev. Esat Kılıçer. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 25-65.
- Tancî, Muhammed. “İslâm Mezhepleri Tarihi Dersleri Müfredatı”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 485-495.
- Tancî, Muhammed. “İslâm Mezhepleri ve Tarihi”. çev. Bekir Topaloğlu. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 67-96.
- Tancî, Muhammed. “İslâm Mezhepleri ve Tarihi Ders Notları”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 1/4 (2011), 153-189.
- Tancî, Muhammed. *İslâm Tasavvufu Üzerine*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Damla Yayınevi, 2002.
- Tancî, Muhammed. “İslâm’da Hilafet ve Mezheplerin Doğuşu”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 439-483.
- Tancî, Muhammed. “Kelâm İlmî”. çev. Bekir Topaloğlu. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 191-290.
- Tancî, Muhammed. “Mezhepler Tarihi”. çev. Bekir Topaloğlu. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 97-152.

- Terzioğlu, Hülya. “İlk Öncülerden Bekir Topaloğlu”. *Tohum Dergisi* (2016), 29.
- Topaloğlu, Bekir. “Âhiret”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/543-548. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1988.
- Topaloğlu, Bekir. “Akıf’te Ümid”. *Nesil Dergisi* 3/28 (1979), 24-27.
- Topaloğlu, Bekir. “Alimler ve Zalimler”. *Nesil Dergisi* 1/11 (1977), 7-11.
- Topaloğlu, Bekir. “Allah (Etimoloji)”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2/471-498. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1989.
- Topaloğlu, Bekir. *Allah İnancı*. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006.
- Topaloğlu, Bekir. “Allah’ın Varlığı”. *Diyanet İlmi Dergi* 21/1 (1985), 3.
- Topaloğlu, Bekir. “Arslan’ın Güreşi”. *Tohum Dergisi* (1963), 30.
- Topaloğlu, Bekir. “Basın Bildirisi”. 2/24-26. İstanbul: Tohum Dergisi, 1965.
- Topaloğlu, Bekir. “Cehaletin Getirdikleri”. *İslâm Medeniyeti Dergisi* 3/27 (1973), 11-12.
- Topaloğlu, Bekir. “Din Adamı ve İlim”. *İslâm Medeniyeti Dergisi* 3/26 (1972), 11-13.
- Topaloğlu, Bekir. “Din ve Lâiklik, Akıl ve Vahiy”. *II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*. 173-179. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998.
- Topaloğlu, Bekir. “Dinî Hayat ve Mezhepler”. *İslâm’ın İnsana Bakışı*. ed. Fikret Karaman. 393-410. Elazığ: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Topaloğlu, Bekir. “Dinî İlgiler Üzerine”. *Türk Yurdu Dergisi* 8/1 (1987), 7-8.
- Topaloğlu, Bekir. *Dinî Sohbetler*. İstanbul: Nesil Yayınları, 3. baskı., 1993.
- Topaloğlu, Bekir. “Domuz Eti Haramdır”. *İslâm Dergisi* 9/6 (1976), 143.
- Topaloğlu, Bekir. “Dua Kapısı”. *İslâm’ın İlk Emri Oku* (1965), 21.
- Topaloğlu, Bekir. “Dünya Çapında Bir İslâm Devleti Arayışı”. *Altınoluk Dergisi* (1988), 18.
- Topaloğlu, Bekir. “Ehl-i Sünnet”. *Nesil Dergisi* 1/6 (1977), 3-7.
- Topaloğlu, Bekir. “Ehl-i Sünnetin Üstünlüğü”. *Nesil Dergisi* 1/8 (1977), 6-10.
- Topaloğlu, Bekir. “Endişeler Yersiz”. *İslâm Aylık Mecmua* (1989), 24.
- Topaloğlu, Bekir. “Esmâ-i Hüsnâ”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 11/404-418. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1995.

- Topaloğlu, Bekir. “Gaye Arkadaşlarıma”. *Nesillerin El Kitabı*. ed. Bekir Topaloğlu. 7-11. İstanbul: Nesil Yayınları, 1976.
- Topaloğlu, Bekir. “Güneş Batarken”. *Nesil Dergisi* 2/20 (1978), 3.
- Topaloğlu, Bekir. *Günlerim Böyle Geçti: “Hatıra ve Günlükler”*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Topaloğlu, Bekir. “Hak Davetçisinin İhlâsı”. *Tohum Dergisi* (1964), 22-23.
- Topaloğlu, Bekir. “Hazret-i Sa’d İle”. *Nesil Dergisi* 2/17 (1978), 9-15.
- Topaloğlu, Bekir. “Hizmet Nesli”. *Nesil Dergisi* 1/4 (1977), 6-11.
- Topaloğlu, Bekir. “Huzura Koşanlar ve Huzurdan Kaçanlar”. *Nesil Dergisi* 2/19 (1978), 14.
- Topaloğlu, Bekir. “Hz. Peygamberin Başarısı”. *Tohum Dergisi* (1970), 5-7.
- Topaloğlu, Bekir. “Hz. Peygamberin Evlilik Hayatı”. *Ebedî Risalet - 2*. 183-192. İzmir: Işık Yayınları, 1993.
- Topaloğlu, Bekir. “II. Din Şûrası”, 1999.
- Topaloğlu, Bekir. “İç Mücadele”. *Nesil Dergisi* 2/14 (1977), 3-6.
- Topaloğlu, Bekir. “İlim Tahsilinde Metod”. *İslâm Medeniyeti Dergisi* 3/29 (1973), 20-25.
- Topaloğlu, Bekir. “İmâm Mâtürîdî’nin Kelâmî Görüşleri, Te’vîlâtü’l-Kur’ân’ı ve Tefsir İlmindeki Yeri”. *İmâm Mâtürîdî ve Te’vîlâtü’l-Kur’ân*. ed. Hatice Kelpetin Arpaguş vd. 43-69. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Topaloğlu, Bekir. “İmâm Mâtürîdî’nin Temel İslâm Bilimlerindeki Yeri”. *Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*. 39-42. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Topaloğlu, Bekir. “İrşad Hizmeti”. *Nesil Dergisi* 2/2 (1977), 4-9.
- Topaloğlu, Bekir. “İrşad Yolları”. *Nesil Dergisi* 2/16 (1978), 7-11.
- Topaloğlu, Bekir. “İslâm Anlayışı”. *Diyanet İlmi Dergi* 19/2 (1983), 28.
- Topaloğlu, Bekir. “İslâm (İnanç Esasları)”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/5-10. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001.
- Topaloğlu, Bekir. *İslâm Kelâmcılarına Ve Filozoflarına Göre Allah’ın Varlığı: İsbât-i Vâcib*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 11. baskı., 2012.

- Topaloğlu, Bekir. *İslâm Tarihinden Yapraklar*. İstanbul: Nesil Yayınları, 3. baskı., 1993.
- Topaloğlu, Bekir vd. *İslâm'da İnanç Esasları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 7. baskı., 2009.
- Topaloğlu, Bekir. *İslâm'da Kadın*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. baskı., 2001.
- Topaloğlu, Bekir. “İslâm'da Mezheplere Ayrılmanın Hükümü”. *Nesil Dergisi* 1/1 (1976), 18-21.
- Topaloğlu, Bekir. “İslâm'da Zekât Müessesesi Hakkında”. *İslâm Medeniyeti Dergisi* 3/31 (1973), 43-45.
- Topaloğlu, Bekir. “İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur’ân-ı Kerîm”. *İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar III*. 251-302. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- Topaloğlu, Bekir. “İtikat da Maturidi Gerçeği”. <https://feyzdergisi.com/yazi/itikat-da-maturidi-gercegi-prof-dr-bekir-topaloglu>, ts. Erişim 19 Şubat 2025
- Topaloğlu, Bekir. “Kadın Erkek Münasebetleri”. *Tohum Dergisi* (1964), 9.
- Topaloğlu, Bekir. “Kadınımızın Bugünü ve Geleceği”. *Kadın Kimliği Dergisi* 5 (1995), 11-13.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2004.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmi: Giriş*. İstanbul: Damla Yayınevi, 1981.
- Topaloğlu, Bekir. “Kıyamet”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25/516-522. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2022.
- Topaloğlu, Bekir. “Kurtulmak Alinteriyle Olur”. *Yörünge Dergisi* (1996), 9-10.
- Topaloğlu, Bekir. “Kurtuluşun Başlangıcı”. *İslâm'ın İlk Emri Oku* 1/4 (1961), 10.
- Topaloğlu, Bekir. “‘Mâturidiye Akâidi’ Üzerine Bekir Topaloğlu İle Bir Konuşma”. ed. İsmail Kara. *Hareket Dergisi* 7/11-12 (1980), 40-42.
- Topaloğlu, Bekir. “Muhammed B. Tâvit Et-Tancî'nin İslâm Araştırmalarında İlmî Neşir Yöntemi”. *Uluslararası Prof. Muhammed B. Tâvit ET-Tancî Sempozyumu*. ed. Sönmez Kutlu. 231-234. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Topaloğlu, Bekir. “Muhammed (Kur'an ve Sünnet'e Göre Hz. Muhammed)”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 30/437-439. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.
- Topaloğlu, Bekir. “Ne Dediler?” *Cuma Dergisi* (1999), 7.

- Topaloğlu, Bekir. “Nefis Muhasebesi”. *Tohum Dergisi* (1969), 6-7.
- Topaloğlu, Bekir. “Örnek İnsan Olmak”. *Nesil Dergisi* 1/9 (1977), 3-6.
- Topaloğlu, Bekir. “Örtülmesi Gereken Yerler”. *İslâm'ın İlk Emri Oku* 7/70 (1967), 8.
- Topaloğlu, Bekir. “Örtünmeye Lüzum Var mıdır?”. *İslâm'ın İlk Emri Oku* 8/77 (1968), 15.
- Topaloğlu, Bekir. *Öze Doğru*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1970.
- Topaloğlu, Bekir. “Peygambere Saygı Göstermenin Önemi”. *Vuslat Dergisi* 149 (2013), 23-25.
- Topaloğlu, Bekir. “Peygambere Saygısızlığın Dinî Hükümü”. *Diyanet İlmi Dergi* 25/4 (1969), 67.
- Topaloğlu, Bekir. “Prof. Dr. Bekir Topaloğlu ile Yapılan Son Söyleşi” (Görüşmeci: Mahmut Yılmaz, Görüşme 2016).
- Topaloğlu, Bekir. “Seçilmiş Eserlerden Parçalar - İslâm Nazarında Moda”. *İslâm'ın İlk Emri Oku* 8/84 (1968), 18.
- Topaloğlu, Bekir. “Selefiyye”. *Nesil Dergisi* 1/7 (1977), 3-7.
- Topaloğlu, Bekir. “Soru - Cevap - Tartışma” (Görüşmeci: Hayreddin Karaman, Görüşme 1978).
- Topaloğlu, Bekir. “Soru - Cevap - Tartışma” (Görüşmeci: Hayreddin Karaman, Görüşme 1978).
- Topaloğlu, Bekir. “Şekvâ Sana Yâ Mustafa”. *Nesil Dergisi* (1979), 23.
- Topaloğlu, Bekir. “Tasavvuf-Tarikat ve Dindarlık Üzerine”. *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2015), 85-95.
- Topaloğlu, Bekir. “Tenkidin Fayda ve Zararları”. *Nesil Dergisi* 1/3 (1976), 3-7.
- Topaloğlu, Bekir. “Uygulanmakta Olan Kararlar Tekrarlandı” (Görüşmeci: Sami Altun, Görüşme 2002).
- Topaloğlu, Bekir. “Yeni Bir İrşad Hareketi”. *Nesillerin El Kitabı*. 87-92. İstanbul: Nesil Yayınları, 1976.
- Topaloğlu, Bekir. “Yeni Öğretim Yılına Girerken”. *İslâm Medeniyeti Dergisi* 3/25 (1972), 26-28.

- Topaloğlu, Bekir. “Yozlaşmanın Boyutları” (Görüşmeci: Altınoluk Dergisi, Görüşme 1990).
- Topaloğlu, Bekir. “Yüksek İslâm Enstitüsü’nden Birincilikle Mezun Olan Bekir Topaloğlu’nun Konuşması”. *Maarif Tarihimize Müstesna Bir Gün*. 3/7-8. İstanbul: İslâm’ın İlk Emri Oku, 1963.
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.
- Topaloğlu, Bekir - Karaman, Hayreddin. *Arapça - Türkçe Yeni Kâmûs*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Topaloğlu, Bekir - Karaman, Hayreddin. *Arapça Dilbigisi: Sarf-Nahiv*. ed. Hüseyin Kader. İstanbul: Ensar Neşriyat, 11. baskı., 2012.
- Topaloğlu, Bekir - Karaman, Hayreddin. *Arapça Okuma ve Eski Metinler Kitabı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. baskı., 2008.
- Topaloğlu, Bekir - Karaman, Hayreddin. “Bugünkü İran” (Görüşmeci: Altınoluk Dergisi, Görüşme 1991).
- Topaloğlu, Bekir - Öztürk, Osman. *Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası*. Ankara: Nüve Matbaası, 1975.
- Tunç, Cihat. *Sistematik Kelâm*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Tümer, Günay. “Din”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 9/312-320. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1994.
- Üşî, Sirâceddin Ali B. Osman el-. *Emâlî Şerhi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. baskı., 2013.
- Yarımbaş (Öğük), Emine. “Kelâm İlminin Tanımı Üzerine”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2004), 73-82.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Kelâm”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25/196-203. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2022.
- Yeprem, Mustafa Saim. “İslâmî İlimlerin Değişen Şartlara Paralel Çözümler Üretememesinin Sonucu Ortaya Çıkan Problemler Ve Bazı Öneriler”. *İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar - I*. ed. İlyas Çelebi. 45-71. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Yurdagür, Metin. “Prof. Dr. Metin Yurdagür”. *Hocaların Hocası Bekir Topaloğlu*. 53-65. İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.

Yüksel, Emrullah. *Sistemâtik Kelâm*. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. baskı., 2012.

“Bakara 1/25”, ts. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/32/25-ayet-tefsiri>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/bekir-topaloglu>. “Bekir Topaloğlu”, ts. Erişim 08 Ocak 2025

“Takyim Havle Üsüsü’l-İman ve Envaü’l-İbadat İnde’l-İsmailiyye”. *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*. 661-666. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 1993.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hakkinda/kisa-tarihce>. “TDV İslâm Ansiklopedisi Hakkında”, ts. Erişim 05 Ocak 2025

“Yüksek İslâm Enstitülerinin 13. Kuruluş Yılı Münasebetiyle”. *Eğitim*. 3/26-28. İstanbul: İslâm Medeniyeti Dergisi, 1973.

EKLER

EK: 1 BEKİR TOPALOĞLU'NUN KELÂM İLMİNDEKİ KONUMUNA İLİŞKİN ÖĞRENCİLERİNDEN PROF. DR. EMİNE ÖĞÜK İLE RÖPORTAJ

Abdulkaki Çevik: Öğrencisi olduğunuz Bekir Topaloğlu'nu kısaca bize anlatabilir misiniz? Nasıl bir karakter yapısına sahipti, derslerini nasıl işlerdi ve ders dışında öğrencileriyle ilişkisi nasıldı?

Prof. Dr. Emine Öğük: Bekir Topaloğlu **Yüksek lisans tez hocam**, doktora da emekli oluncaya kadar onunla çalıştım. Her iki tezimin de her aşamasında onunla istişare etme imkânı buldum. Ayrıca İSAM'da uzun bir süre bana fazlalık kitaplarını koyduğu bir odasını tahsis ettiği için hocamla pek çok konuda istişare etme ve onu yakından tanıma imkânı buldum. O odadan istifade ettiğim birkaç yıllık süre içinde hocamın hem zengin kütüphanesinden hem de ilmî birikimlerinden faydalandım. Hocamın daha önce bilmediğim bir yönüne, Osmanlıca şiirleri aruz veznine uygun şekilde okuyup yorumlama becerisine bu dönemde tesadüf etmiştim. Yunus Emre ve Fuzûlî gibi kıymetli şairlerin “Allah sevgisi” temalı şiirlerinin mütalaasını yaptık birlikte.

Hafız, medrese eğitimi almış olan bir hocamız 1952 yılında girdiği İmam-Hatip Okulu'nda Celaleddin Ökten, Mahir İz, Hasan Basri Çantay, Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı ile Mehmet Sofuoğlu gibi değerli hocalardan ders almıştır. Sıklıkla bahsettiği ve etkilendiğini hocalardan birisi de Tayyip Ökiç hoca, diğeri de doktora hocası olan Muhammed Tavit et-Tancî'dir. İstanbul'un muhtelif camilerinde imam-hatiplik ve fahri vaizlik yapmıştır. 1959 yılında İmam Hatip Okulu'nu birincilikle bitirmiş ve daha sonra 1959-1963 yılları arasında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne devam etmiş, onu da birincilikle bitirmiştir. Enstitüdeyken Talebe Cemiyetini kurmuş ve birkaç yıl başkanlığını üstlenmiştir. 1983 de doktor, 1986 da doçent, 1988'de profesör olmuş, 2003 yılında yaş haddinden emekli olmuştur. Yüksek İslam Enstitüsünden sonra Marmara İlahiyat Fakültesi ve İslam Araştırmaları Merkezinde görevlerde bulunmuştur.

Kaynaklarda zikri geçen pek çok önemli eser ve makale kaleme almış, pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin başında esmâ-i hüsnanın hemen hemen tamamı ve Ehl-i Sünnet ve Selefiyye gibi kelâm mezhepleri başta olmak üzere pek çok ansiklopedi maddesinin yazılmasında ve redaksiyonunda görev almıştır. İslam Ansiklopedisinin yazılması fikri onunla birlikte üç hoca tarafından geliştirilmiştir. Bu hocalar Bekir Topaloğlu, Hayrettin

Karaman ve Tayyar Altıkulaç'tır. Dünyada Müslümanlar tarafından yazılan ve tamamlanan bir İslam Ansiklopedisi olmadığını fark etmişler, bunun üzerine İslam Ansiklopedisi projesini hayata geçirmişlerdir. Bu projenin tamamlanmasında da en büyük emek sahiplerinden olan Bekir Topaloğlu Hocam, son ana kadar projenin başından hiç ayrılmamış, sürekli şekilde takipçisi olmuştur. Hocamız ayrıca şu anda Türkiye'nin çeşitli fakültelerinde görev yapan pek çok akademisyenin yüksek lisans ve doktora tezlerini yönetmiştir.

Hocamın vefatının ardından onun hatırasına, onu çeşitli yönleriyle tanıtan bir makale kaleme almıştım. Bu makalede onun genel çizgisini Allah sevgisi, Peygamber sevgisi, İnsan sevgisi ve İlim sevgisi şeklinde özetledim. Makale Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinin Haziran sayısında yayınlandı. Hocada bu dört sevginin öne çıktığını düşünüyorum.

Abdulkaki Çevik: Bekir Hoca ilmî meseleleri ele alırken nelere dikkat ederdi?

Prof. Dr. Emine Ögük: İlme verdiği kıymet ve değeri her fırsatta gündeme taşıyan Topaloğlu, ilimle meşgul olmayı düşünen bir kişinin kendi kendisine sorması ve cevap vermesi gereken bazı soruların olduğunu, Yüksek Lisans eğitime başlama aşamasında olan öğrencilerine ifade etmiştir. Lisansüstü çalışmalara başlama kararının kolay olmadığını, bu yolculuğa başlamadan önce bilinmesi gereken bazı gerçekliklerin bulunduğunu ifade etmiştir.

1. İlim talebesi arkadaşlarıyla istediği zaman dinlenme ve eğlenme faaliyetlerine katılmamalı, vaktini çok güzel planlamalı ve ilmi çalışmalara ayırmalıdır. İlim yolculuğuna başlayan bir kişi, zamanının büyük çoğunluğunu ilimle meşgul olarak geçirmeli, ilme hayatında her zaman ilk sırada yer vermeli, diğer tüm konuları ikinci plana atmayı başarmalıdır. Zira akademik faaliyetler üzerine asla kuma kabul etmez.

2. Ona göre bir yüksek lisans talebesi günde ortalama 12 saat çalışmalı, yeri geldiğinde dört duvar arasında gece gündüz ilimle meşgul olmayı başarmalıdır.

3. Bir yüksek lisans talebesi gerektiği zaman uykusundan feragat ederek çalışmayı başarmalı, uykuyu en aza indirerek, buradan elde ettiği zamanı ilme tahsis etmelidir.

Bir ilim talebesinin yapması gereken hususları bu şekilde özetleyen Topaloğlu, kendisi de bu esaslara uygun şekilde hayatını disipline etmiştir. Bir söyleşisinde kendisinin ortalama 12 saat çalıştığını ancak yaşlılık döneminde bu sürenin 8-9 saate indiğini dile getirmiştir. Dolayısıyla bu ilkeleri Topaloğlu bizatihi kendi hayatında tatbik etmiştir. Ben de bunlara şahitlik ettim, İSAM'a çok erken saatlerde geldiğine, akşam geç saatlere kadar yoğun şekilde çalıştığına, kendisini ilme teksif ettiğine bizzat şahitlik ettim.

İlmî meseleleri ele alırken, uzun mesai harcama haricinde disiplinli olma, ilgili alanın usullerine dikkat etme, birinci el kaynaklara inerek çalışma, sistemli ve programlı olma türünden prensiplere uygun şekilde fikirlerini yapılandırmıştır. Yaptığı çalışmaların bereketi ve zenginliği bunlardan kaynaklanmıştır.

Hoca ilmî açıdan oldukça yetkin bir âlimdir. Titiz çalışır. Yazmayı düşündüğü bir konuyu derinlemesine inceler. Ayet ve hadislerden istifade eder. O, Kur'an'dan konular isimli çok sayıda fiş oluşturmuş, ayetleri konularına göre tasnif etmiştir. Hangi konuda bir metin yazacaksa, ilgili konuyla ilgili fişlerini masaya koyar. O fişlerde sadece kavramlar yoktur, aynı zamanda konulu ayetler de vardır. Ayet ve hadislerden sonra tefsirler önemli kaynakları arasında yer alır. Hoca ilme kendini adayarak çalışır ve gün içinde zorunlu ihtiyaçları karşıladıktan sonra geri kalan vaktini ilme teksif etmeyi önemserdi, öğrencilerine de tavsiye ederdi.

Abdülbaki Çevik: Bekir Hoca'nın İslâmî ilimler içerisinde en çok temayülü ve bilgisi olduğu alan nedir?

Prof. Dr. Emine Ögük: Bekir Topaloğlu bir kelâm hocasıdır. Diğer alanlarda yapmış olduğu çalışmalar hem sayıca hem de içerik açısından çok daha azdır. Hoca'nın ilme, kelâm ilmine ne kadar önem atfettiğini yapmış olduğu çalışmalar arasında yer alan çeşitli eserler, branşında yetiştirmiş olduğu asistanlar, yurt içinde ve yurt dışında verdiği seminer, kurs, ilmî kongre ve konferanslar bize göstermektedir.

Abdülbaki Çevik: Kelâm alanındaki meselelerde en çok başvurduğu kaynaklar nelerdi?

Prof. Dr. Emine Ögük: Bekir Hoca kelâm alanında pek çok eser ve makale kaleme aldığı için alanın pek çok kaynağından istifade etmiştir. Ancak o yoğun mesaisini özellikle iki konuya teksif etmiştir. Birincisi İslam Ansiklopedisi, diğeri de Mâtürîdî çalışmaları. Dolayısıyla onun en çok başvurduğu kaynaklar içerisinde İmam Mâtürîdî'nin *Kitabü't-Tevhid* ve *Te'vilâtü'l-Kur'an* adlı eserlerinin özel bir yeri vardır.

Abdülbaki Çevik: Kelâm alanındaki görüşleri ne tür yenilikleri içeriyordu?

Prof. Dr. Emine Ögük: Kelâm alanına sağlamış olduğu yenilikleri içinde bu ilmin yeni bir tanımını yapmış olmasını, kelâm alanında Kur'an'ın önemine ilişkin yapmış olduğu tespit ve değerlendirmeleri saymak mümkündür.

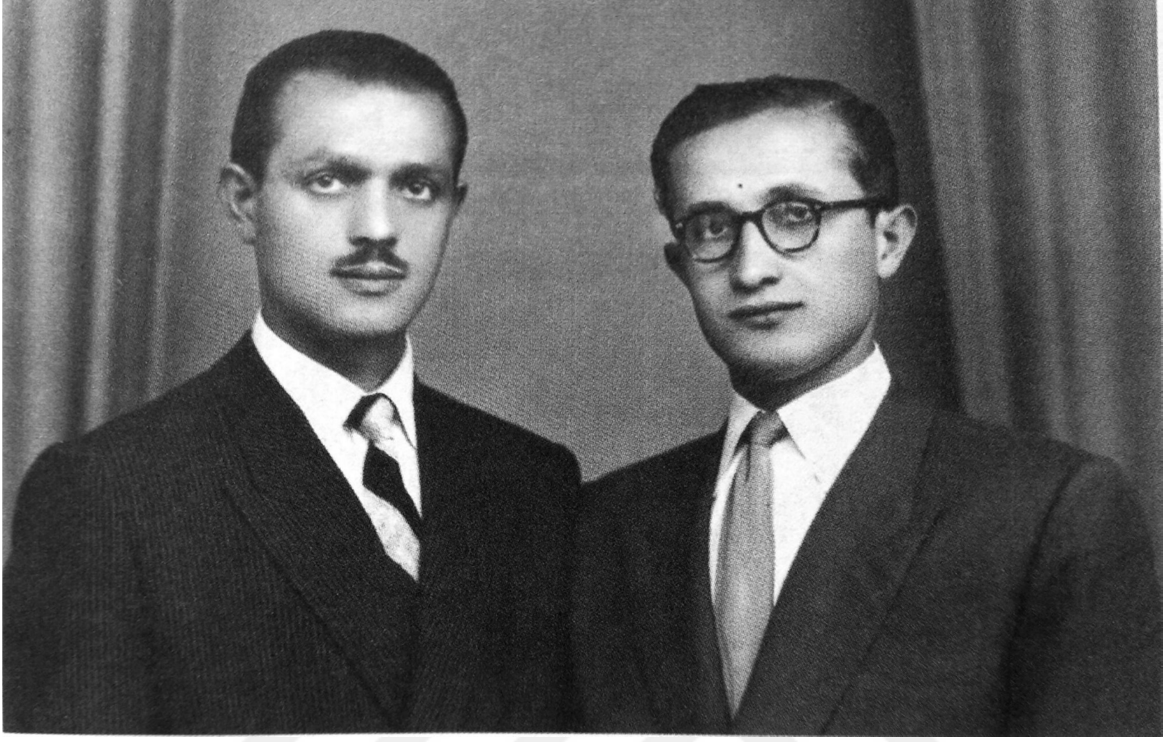
Abdülbaki Çevik: Peki kelâm alanda kendisine yöneltilen eleştiriler var mıydı? Varsa bu eleştirilere nasıl cevap verirdi?

Prof. Dr. Emine Ögük: Bu alanda kendisine yapılan eleştiriler olmuştur. Kelâmın işlevselliğine dair tespit ve çalışmalarının yetersiz olduğu, kelâmın Kur'an'a dayandırılmaması gerektiği yönünde söylem geliştirenler olmuştur. O, bu eleştirileri yersiz bulmuştur.

Abdulkaki Çevik: Son olarak şu soru ile röportajı tamamlamak istiyorum. Kelâm alanında Bekir Topaloğlu'nun gelenek ve modernite arasındaki konumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Prof. Dr. Emine Ögük: Bekir Topaloğlu hocayı “gelenekçi” olarak tanımlayanlar olmuştur. Ancak onu “gelenekçi” ya da “yenilikçi” kalıbı içinde değerlendirmek doğru olmaz. Kendisi gelenekten kopmadan yenilik içeren görüşlere sahip olmakla birlikte, bunların da ötesinde daha sonra yapılacak araştırmalara altyapı oluşturacak mahiyetteki eserlere imza atmıştır.

EK: 2 FOTOĞRAFLAR

Bekir Topaloğlu Dayısı Mehmet Yahya Kutluoğlu ile Birlikte

Bekir Topaloğlu Tuzla Piyade Okulunda

Bekir Topaloğlu Brüksel İslam Kültür Merkezi'nde

Bekir Topaloğlu Fakülte Odasında

Bekir Topaloğlu Elazığ Konferansında

Bekir Topaloğlu Saray Bosna İlahiyat Fakültesi'nde

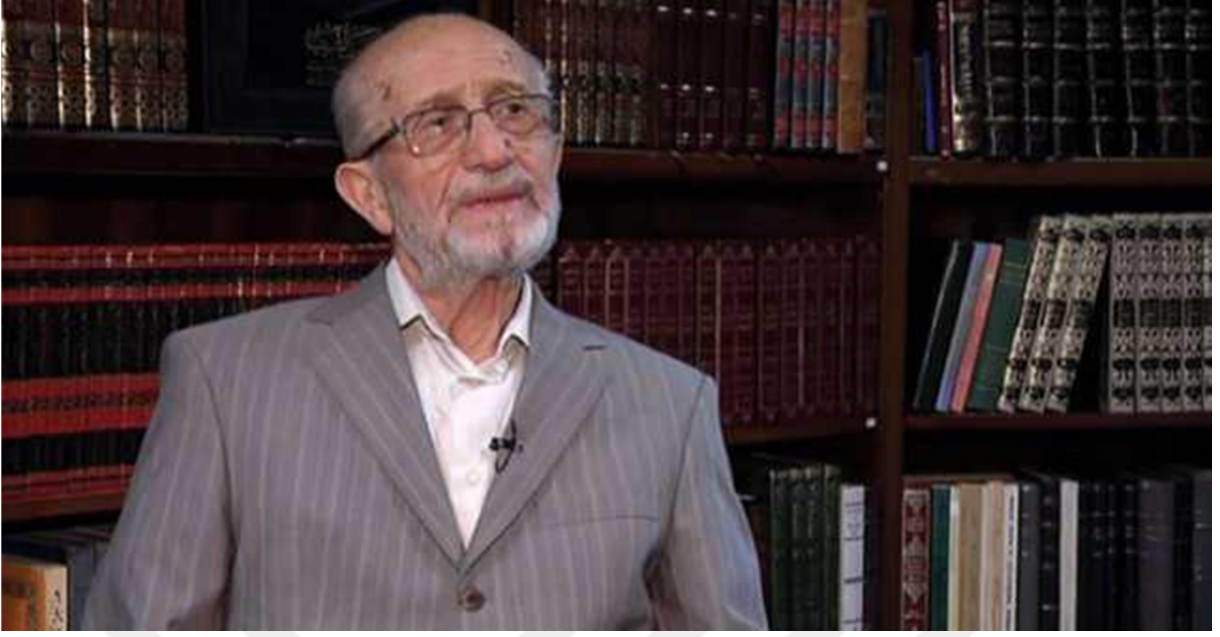
Bekir Topaloğlu İSAM'damki Çalışma Odasında

Bekir Topaloğlu Prof. Dr. Muhammet b. Tavit et-Tancî Sempozyumunda İran Seyahatindeki Anısını Anlatırken

Bekir Topaloğlu Tematik Siyer Okumaları Yaparken

Bekir Topaloğlu İslâm Ansiklopedisi Serüvenini Anlatırken